

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 16

МАРІУПОЛЬ – 2018

УДК33(05)

Вісник Маріупольського державного університету

Серія: Економіка

Збірник наукових праць

Видається 2 рази на рік

Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 4 від 28.11.2018 р.)

**Видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія:Економіка»
включено до Переліку наукових фахових видань України згідно наказу Міністерства
освіти і науки України №642 від 26.05.2014**

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних:

«Index Copernicus International»(Польща).

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

«Российский индекс научного цитирования»(Росія).

До видання можна також отримати доступ у електронній науковій бібліотеці

«КиберЛенинка»: <http://cyberleninka.ru/about#ixzz37981RdSo>

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Заст.головного редактора – д.е.н., проф.О.В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін,

д.філ.н., проф.С.В.Безчотнікова, д.і.н., проф.В.М.Романцов,

д. культурології, проф. Ю.С. Сабадаш, д.е.н., проф.Ю.І.Чентуков

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.е.н., проф. Ю. І. Чентуков

Заступник відповідального редактора – д.е.н., проф. В. Я. Омельченко

Відповідальний секретар – к.е.н., доц. О. А. Беззубченко

Члени редакційної колегії: д.е.н., проф. Г. Багратян, д.е.н., проф. Й. Васілев,
доктор філософії з економіки А. Пелін, д.е.н., проф. С.П.Калініна,
д.е.н., проф. Н.В. Резнікова, д.е.н. Р.О. Толпежніков, д.е.н., проф. Ю.В. Макогон,
д.е.н., проф. Т.В. Орехова, д.е.н., проф. Д. Пармаклі,
к.е.н. Я. Половчек, д.е.н., проф. А.В. Сидорова,
д.е.н., проф. Ю.І.Чентуков, д.е.н., проф. Г.О.Черніченко., доктор філософії з
економіки Ш. Шабуришвілі

Засновник Маріупольський державний університет

87500, м.Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.:(0629)53-22-59, e-mail: msuj_e@mdu.in.ua

Офіційний сайт видання: www.visnyk-ekonomics.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації (Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення № 180/18

ЗМІСТ
НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Kyslova L.A. THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC PROCESSES ON NATIONAL ECONOMIC SECURITY.....	5
Dergachova V., Pysar N. PROSPECTS FOR THE FORMATION OF THE POLARIZED ENERGY SPACE: APPROACH TO DATA ANALYSIS.....	11
Крамчанинова М. Дж., Севастьянов С.Є. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	21
Ченуша О.С. ДЕВІАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАФТОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	27
Марена Т.В., Іноземцева М.Г. СУЧАСНІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТНОЇ БЕЗПЕКИ.....	37
Макогон Ю.В. ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ В УСЛОВИЯХ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	47
Балабанова Н.В., Бондаренко О.Г. ОЦІНКА ВПЛИВУ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ.....	58

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Беззубченко О.А., Бодрова К. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ.....	68
Захарова О.В., Сухова К.В. ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЯК ФАКТОРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	75
Bulatova O.V., Panchenko V.G. NEO-PROTECTIONISM AS A CHALLENGE TO THE LIBERAL REGULATION.....	86
Мацука В.М. ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ.....	93
Беззубченко О.А., Дарменко В.В. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ У СВІТОВОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ.....	102
Луценко І.С. РЕВЕРСИВНА ЛОГІСТИКА ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНАЛЬНИХ ТА ГЛОБАЛЬНИХ СТРУКТУР.....	111
Осипенко К.В. НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ.....	117
Булатова О.В., Карпенко О.І., Федоров Е.В. ОЦІНКА ПРОЦЕСІВ ТІНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ.....	125
Polowczyk J., Zaks O. PLANNING FALLACY IN ISRAELI HIGH-TECH SECTOR M&A.....	135
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	144

CONTENTS

NATIONAL AND REGIONAL ECONOMY

Kyslova L.A. THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC PROCESSES ON NATIONAL ECONOMIC SECURITY.....	5
Dergachova V., Pysar N. PROSPECTS FOR THE FORMATION OF THE POLARIZED ENERGY SPACE: APPROACH TO DATA ANALYSIS.....	11
Kramchaninova M.J., Sevastyanov S.E. WAYS TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN THE METALLURGICAL INDUSTRY OF UKRAINE.....	21
Chenusha O. DEVIATION ANALYSIS OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINIAN OIL REFINING ENTERPRISES	27
Marena T.V., Inozemtseva M.G. ACTUAL SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE NATIONAL FOREIGN EXCHANGE SECURITY ASSESSMENT.....	37
Makogon Yu.V. DONETSK REGION IN THE CONDITIONS OF POLITICAL CONFRONTATION: ECONOMIC ASPECT.....	47
Balabanova N., Bondarenko O. EVALUATION OF THE IMPACT OF DIRECT FOREIGN INVESTMENT ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY.....	58

WORLD ECONOMY, THE ECONOMY OF FOREIGN COUNTRIES

Bezzubchenko O., Bodrova K. PECULIARITIES OF THE PRESENT STATE OF INTERNATIONAL TRADE DEVELOPMENT...	68
Zakharova O., Sukhova K. THE EVALUATION OF THE COUNTRIES TRANSPORT SYSTEMS DEVELOPMENT AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH.....	75
Bulatova O.V., Panchenko V.G. NEO-PROTECTIONISM AS A CHALLENGE TO THE LIBERAL REGULATION.....	86
Matsuka V. EVALUATION OF UKRAINIAN COMPETITIVENESS IN THE WORLD TOURISM MARKET.....	93
Bezzubchenko O., Darmenko V. TRANSNATIONALIZATION ANALYSIS IN THE WORLD ECONOMY.....	102
Lutsenko I. REVERSE LOGISTICS AS A COMPONENT OF SOCIO-ECONOMIC SECURITY OF REGIONAL AND GLOBAL STRUCTURES.....	111
Osipenko K.V. TRENDS OF NATIONAL TOURISM INDUSTRY INTEGRATION TO THE EUROPEAN TRAVEL REGION.....	117
Bulatova O. V., Karpenko O. I., Fedorov E. V. ASSESSMENT OF SHADOWING OF UKRAINIAN ECONOMY AND ECONOMIC STABILITY OF THE COUNTRY.....	125
Polowczyk J., Zaks O. PLANNING FALLACY IN ISRAELI HIGH-TECH SECTOR M&A.....	135
CONTRIBUTORS	144

УДК 338.2(477)

L.A. Kyslova

THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC PROCESSES ON NATIONAL ECONOMIC SECURITY

The question of the demographic component of economic security on the depopulation funds and the aggravation of the quality of the population is very relevant for Ukraine. This is associated with an extremely low birth rate, high mortality and morbidity rates, low life expectancy, high migratory losses. All this has a direct impact on the country's economic security, since the demographic component is the resource necessary for its provision.

Key words: *demographic processes, migration, depopulation, economic security.*

Problem statement. In our time, demographic processes are one of the key to ensuring a stable and safe development of the state, and the demographic factor can be defined as one of the most important factors influencing the economic situation in the country. The role of the population as a carrier of demographic potential is especially important in modern conditions, when it is intellect that becomes the main motive and determining movement.

Therefore, achieving a stable functioning of the demographic component of economic security is a determining factor in improving the demographic situation as the main priority of realizing the national interests of the country.

Analysis of recent research and publications. Problems of demographic policy and the impact of demographic indicators on economic security were investigated by E. M. Libanov, V. L. Manilov, A. M. Martin, A. Poznyak, N. C. Smirnov.

The purpose of work is in-depth research impact of the problems in the demographic sphere on national economic security.

The current demographic situation in Ukraine is alarming, both from the side of authorities and country citizens. Reduced population, reduced life expectancy and fertility, and negative balance of migration have become the hallmarks of the latest demographic trends. The reasons are in the history and accumulated over a long period of time. Experts estimate that the first and second world wars, famines, forced industrialization, forced collectivization, mass repressions of the 1930s and 1950s, the Chernobyl catastrophe, the protracted systemic crisis of the 1990s had negative effect on the normal process of demographic transformation, led to significant deformations of the sex-age population, premature death of about 16 million people. These catastrophic events negatively affected the dynamics of the population, significantly distorted both the sex-age structure and the mode of its reproduction. In this regard, an important prerequisite for ensuring the demographic component of economic security is the study and analysis of natural reproduction of the population.

National and demographic security depends on the size of the population, and its state is affected by depopulation phenomena. In Ukraine, they are manifested on the one hand, a low birth rate, and on the other catastrophically high mortality rate. According to the State Statistics Service, at the beginning of 2018, the number of available population in Ukraine was 42384.4 thousand. During 2016, the population decreased by 182.0 thousand people. The number of Ukraine is steadily decreasing, according to estimates received over the last 27 years, this process is due to a generally stable natural decrease in the population, that is, exceeding the number of deaths over the number of births. From 1991 to the end of 2017, its aggregate value exceeded 6 million people, or almost 12.4% of the total population of Ukraine as of the

beginning of 1991 [8].

The main causes of depopulation trends during the period of 1991-2017 are both the decrease in the fertility rate and the increase in the mortality rate. If in 1991 fertility and mortality rates were almost the same 12.6% and 12.1%, then in 2017, respectively, 10.9% and 14.8%. It is worth noting that the overall birth rate below 12% is considered very low and causes a decrease in the population. Another evidence of the process of depopulation is the net reproduction rate of the population, which in Ukraine is below 1.0, that is, the reproduction of the population is insufficient even for simple replacement of generations. Considering the depopulation of the territories, it should be noted significantly higher level among the villagers, but the difference between the indicators from 1991 to 2017 significantly decreased. An increase in the number of population is observed in 2000-2012, for the years 2013-2017, an increase in depopulation rates is characteristic [2, 3].

Table 1

Migration movement of population in 2002-2017

Year	All migration flows			Including interstate migration		
	number arrived	number of exits	migration increase, reduction (-)	number arrived	number of exits	migration increase, reduction (-)
2002	717532	717532	x	42473	76264	-33791
2003	22544	722544	x	39489	63699	-24210
2004	750812	750812	x	38567	46182	-7615
2005	723642	723642	x	39580	34997	4583
2006	721655	721655	x	44227	29982	14245
2007	711785	711785	x	46507	29669	16838
2008	673467	673467	x	37281	22402	14879
2009	609902	609902	x	32917	19470	13447
2010	652639	652639	x	30810	14677	16133
2011	637713	637713	x	31684	14588	17096
2012	649865	649865	x	76361	14517	61844
2013	621842	621842	x	54100	22187	31913
2014	542506	519914	22592	126,2	120,9	5,3
2015	533278	519045	14233	30659	21409	9250
2016	256808	246188	10620	14311	6465	7846
2017	247092	258912	9574	13250	4631	6590

Summarized by the author on the basis of data from the State Statistics Service of Ukraine

A certain factor of counteraction to the general reduction of the population in Ukraine is the migration. Migration processes are not purely demographic issues; they influence the participation in the international division of labor, access to European and world markets, economic and social security, including national security in general. The influence of external

migration on social and economic development is primarily due to changes in the supply of labor in the labor markets both in quantitative and qualitative parameters, as well as the change in the size and structure, in particular its disable part and associated with this variation of the level of demoeconomic load, the population's demand for certain goods and services [6].

Migration processes in Ukraine were rather rapid. In early 1990's there was an increase in the influx of migrants to Ukraine due to the return of Ukrainians and representatives of national minorities, which had previously lived in Ukraine (Germans, Crimean Tatars, etc.). Ukrainians return to their homeland after proclamation of Ukraine's independence. However, starting from 1994 and up to 2005, the negative balance of migration prevailed (about 130-150 thousand persons annually). During 2005-2017, migration processes have stabilized due to a decrease in overall migration and a slight positive balance of migration (0.1-0.4%) [2, 5].

Military actions have always irreparable damage to the economy and demographics of the country where they occur. But, the magnitude of what is happening in the Donbas does not change the general indicators of mortality in the country. Can not say that the deaths of hundreds military and peaceful citizens of Ukraine do not cause irreparable damage. Each death is a tragedy. But, moreover, it has more damage to fertility rates.

Over the past decades, Donbas could not boast by a positive dynamics in demography, especially in Donetsk and Lugansk regions. The miner's land was quite safe to call the zone of extinction, since in the entire period (from 01.01.2004 to 01.01.2017) the population of Donetsk district decreased by 477,014 and Lugansk by 333,117 people [1]. At the same time, the decrease was mainly due to natural reduction. The mortality rate in both districts during the decade almost doubled the fertility rate. Thus, only in the first quarter of 2014, the level of natural population decline in the Donetsk and Luhansk districts were 9298 and - 4847 respectively. That is, before the active phase of Russian invasion in these areas declined at a rapid pace.

It is clear that now, when there are ordinary armed gangs in occupied territories, besides highly organized terrorist groups, it is not even worth talking about stabilizing the situation in demography. Today, according to the UN, the number of refugees from Crimea and Donbass are already more than 1.3 million people, but it is clear that such data is not absolute and in practice the number of refugees may be higher. It should be noted that today's wave of migration, caused by military invasion, is only the first and after its completion it is necessary to wait for a second, much more numerous wave.

So, if in the first wave of migration the territory left mainly the pro-Ukrainian population, when level of threat to life was very high, then the second wave of migration could arise already after the end of military campaign. Judging by the latest sabotage operations carried out by organized terrorist groups in the East, one of the directions of their work was the complete elimination of existing infrastructure on the Donbass and adjacent areas. Thus, the terrorists for a long time remove the prospect of a rapid economic potential recovery. In the long run, this means outflow of capital, stop of many enterprises and all this would lead to massive unemployment. In order to stabilize this situation, despite all the optimism of today's government, it will take several years or even decades.

Under such circumstances problem areas will be forced to leave even such a working part of the population, which at the moment feels relatively safe and comfortable in occupied lands. And given that as of May 1, 2014, the total population of both regions was 6,154,903 people, then it is likely that the scale of the second migration wave will be significantly higher. Similar "perspectives" of demographic and ethnic changes are now opening up on occupied by the terroristic group of Donbas. Today, a full-scale anti-Ukrainian campaign has been launched and consequences will be felt here for many years.

Therefore, it will become a problem to return even in a relatively peaceful time for pro-Ukrainian citizens and activists who actively opposed Russian occupation. It is clear that after the active phase ATO is over, the confrontation provoked by mass attacks on the part of the

Kremlin propaganda will not disappear and for many pro-Ukrainian donors, returning home will have to be postponed for a long time. In quantitative equivalent, this is a small part of population, which nonetheless played a leading role in the revival of all Ukrainian in the Donetsk and Lugansk regions.

Much of the Donetsk citizens are forced to leave and for a long time will not be able to return home due to social, economic and everyday factors. Now, the terrorists are making every effort to turn Donbass into a zone of alienation, the residence where would be impossible and extremely dangerous even to exist. Many residents of Donbass lost their housing, many lost their business. In Donetsk and Luhansk regions, sabotage groups dig in virtually all that they have not yet been able to sort out, sell or destroy during the collapse of USSR.

It is highly expected that such targeted destruction will not contribute to economy development. Years will be spent on the elimination of its consequences. All this time, the settlers from Donbas will need to live, work, study somehow.

According to reports that periodically appear in the Russian media, thousands, more precisely, thousand hundreds of internally displaced persons from Ukraine are now in the Russian Federation, but this information could be false [1]. However, the flow of migrants cannot be avoided, but the nature of migration in its vast majority will be intra-state. Areas that are not currently covered by terrorist threats must now prepare for the development by similar scenario; the scale may become unique for Ukraine and can cause unforeseen consequences.

On one hand, decrease in the number of jobs and low wages are association with population problem of villages and growing migratory losses of the rural population. On the other hand, the influx of population for urban settlements is a positive phenomenon, since man is the main productive force, and any economic growth is impossible without displacement of significant human masses. Particularly distinguished is the problem of internally displaced persons in the regions of Ukraine due to the annexation by the Russian Federation of Crimea, Russia's foreign military aggression in the Donbas and the armed conflict that continues in the Donetsk and Luhansk districts [5]. The issue of counteracting the transit illegal migrants from developing countries and the abandonment of some of the illegal migrants on the territory of the country is also relevant for Ukraine. Thus, migration processes are a kind of demographic and demo-economic "investment" in the recipient regions and, on the contrary, cause ageing and deteriorating labor-intensive potential in donor regions.

Another significant demographic issue is the birth and death rates that were worst over the past ten years. Main part plays the fact that we have a coincidence of negative factors that affect the demographic situation. The war is one of the most painful and unpredictable. It pushes us to the demographic pit. In general, military actions have a negative impact on the demographic situation in the country. Mortality increases due to loss of life. In addition, due to stress and stress associated with the war, people often have a nervous disorder. And this applies not only to those who live directly in ATO zone, but also to people who live far beyond its borders. All this leads to an increase in mortality, especially among the elderly. In certain settlements (first of all, in the occupied territory), there are people who have nothing to eat. This is especially true for pensioners and people with disabilities. The reasons are obvious - shops do not work there, therefore it is possible to count only on humanitarian aid or on the help of militaries who share their food with the local population. It is clear that abnormal nutrition and extremely difficult living conditions affect the physical condition of people and affect mortality rates. However, the war also affects fertility. The couples are trying to delay the appearance of child. Fertility begins to decrease with a gap of about one year [6]. After the wars, demographic processes are usually restored in 2-3, and sometimes in 5 years. But the problem is that we do not know when the war will end in Ukraine. If it lasts for a long time, as it is, for example, in Israel, then the demographic crisis will deepen significantly. The war does not cover the entire territory of the country, but only part of it. Farther Donbas is, less impact of war on mortality and fertility is. But

when the wounded are first taken to treatment in other regions and then these people return home, it also affects the demographics. The war factor is superimposed on other bad trends in the country. It deepens the existing demographic crisis. After all, in our country and before the military events in Donbass (as early as the 90's) mortality exceeded the birth rate and population gradually declined. According to scientists forecast and calculation, in the middle of this century (in the 50's and 60's) the population of Ukraine should have been about 35 million. But then the loss of Crimea and present losses due to the war in the east were not taken into account. To this add a factor such as the deterioration of economic situation in the country. After all, people are also less likely to give birth and die more often [3].

So today in Ukraine all the negative factors have come to pass: war, difficulties in economy and changes in demographic behavior in the realm of fertility (women produce an average of 27 years, not 24, as in the 1990s). In addition to fertility and mortality, we periodically affect the so-called phenomenon of demographic waves. When, during the Second World War, certain generations were "knocked out", they rebuilt, but gave birth to fewer children. Then these children also gave birth to fewer children. As a result, there are a whole few generations. And this in certain periods also affects fertility. In the projection for the future, we can say that the modern factor of war will still have its own demographic echo, because we are still reaping the consequences of 1939 - 1945 war.

To ensure the health care development, primary health care reform is being reformed on the basis of family medicine, primarily in countryside. In the area of overcoming the negative effects of ageing, state's demographic policy involves a creation of mechanisms for providing life to the elderly, their involvement in active lifestyles outside the sphere of labor activity by raising level of social security for retired persons and others [7]. In order to regulate migration processes, government adopted the Concept of State Migration Policy, which states that it is aimed at ensuring effective state management of migration processes, creation of conditions for sustainable demographic and socio-economic development of the state, raising level of national security by preventing emergence of uncontrolled migration processes and liquidation of their consequences, harmonization of national migration legislation with international standards, strengthening the social and legal protection of Ukrainian citizens who are working abroad [4].

Conclusion. In today's conditions, when public life continues to be in a state of crisis and uncertainty, when a sound economic strategy has not been developed at the state level, the demographic situation has become a big problem. The main demographic issue in Ukraine is the depopulation, its economically active part. Its main causes are a combination of factors, namely low fertility and high population losses due to natural processes. There is an intensification of migration processes; their impact on demographic and socio-economic indicators is contradictory and often negative. With regard to the structural characteristics, the main features are a high coefficient of ageing and a low youth index, which leads to an increase in "load" on the able-bodied part. Positive changes are improving the number of men in relation to women and raising the age of balancing in general, the state of the demographic component of economic security can be defined as a crisis.

List of references

1. Беззубко Л.В., Беззубко Б.І. Розробка стратегії відновлення Донбасу як складник державної політики України. / Л.В. Беззубко, Б.І. Беззубко // Публічне адміністрування: теорія та практика, 2017, вип. 1(17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01\(17\)/15.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01(17)/15.pdf) Bezzubko L.V., Bezzubko B.I. Rozrobka strategiyi vidnovlennya Donbasu yak skladny`k derzhavnoyi polity`ky` Ukrainy`. / L.V. Bezzubko, B.I. Bezzubko // Publichne administruvannya: teoriya ta prakty`ka, 2017, vy`p. 1(17) [Elektronny`j resurs]. – Rezhym`m dostupu: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01\(17\)/15.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01(17)/15.pdf)

2. Внутрішня міграція: куди їдуть українці в пошуках кращого життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/vnutrennyaya-migraciya-kuda-edut-ukraincy-v-poiskah-luchshey-zhizni-1118542.html> Vnutrishnya migraciya: kudy` yidut` ukrayinci v poshukakh krashhogo zhy`ttya [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/vnutrennyaya-migraciya-kuda-edut-ukraincy-v-poiskah-luchshey-zhizni-1118542.html>

3. Демографические потери Украины в XX веке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zn.ua/SOCIETY/demograficheskie_poteri_ukrainy_v_hh_veke.html Demograficheskie poteri ukrainy v XX veke [Electronic resource]. - Access mode: https://zn.ua/SOCIETY/demograficheskie_poteri_ukrainy_v_XX_veke.html

4. Лібанова Е. М. Інноваційні важелі демографічної політики / Е. М. Лібанова // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 2. – С.156-168. Libanova E. M. Innovacijnij vazheli demografichnoyi polityky` / E. M. Libanova // Problemy` innovacijno-investy`cijного rozvy`tku. – 2011. – # 2. – S.156-168.

5. Міграція на Україні. Інфографіка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aif.ru/dontknows/infographics/migraciya_na_ukraine_infografika My`gracy`ya na Ukray`ne. Y`nfografy`ka. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://www.aif.ru/dontknows/infographics/migraciya_na_ukraine_infografika

6. Романюк М. Д. Міграційні загрози національній безпеці України: сучасні виклики, проблеми подолання / М. Д. Романюк // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 3. – С. 99-111. Romanyuk M.D., Migration Threats to National Security of Ukraine: Modern Challenges, Problems of Overcoming / M. D. Romanyuk // Demography and Social Economics. - 2015. - No. 3. - P. 99-111.

7. Цвігун І. А. Соціально-економічні чинники демографічної безпеки України / І. А. Цвігун // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Економічні науки. – Ternopil, 2010. – №4. – С.90-94. Zvигun IA Socio-economic factors of demographic security of Ukraine / I. A. Zvигun // Scientific Bulletin of the Volyn National University named after Lesia Ukrainka: Economic sciences. - Ternopil, 2010. – №4. – p. 90-94.

8. Central statistics office [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-plfp/populationandlabourforceprojections2017-2051/populationprojectionsresults/>

Стаття надійшла до редакції 08.09.2018.

Л.А. Кислова

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ

У статті розглянуті питання демографічної складової економічної безпеки, що є вельми актуальними для України на фоні депопуляції та погіршення якості населення. Це пов'язано з надзвичайно низькою народжуваністю, високими показниками смертності та захворюваності, низькою очікуваною тривалістю життя, високими міграційними втратами. Все зазначене безпосередньо впливає на економічну безпеку країни, так як демографічна складова є ресурсом, необхідним для її забезпечення. Тому, досягнення стабільного функціонування демографічної складової економічної безпеки є визначальною умовою поліпшення демографічної ситуації як головного пріоритету реалізації національних інтересів країни.

Досліджено, що основним демографічним питанням в Україні є депопуляція, основними причинами якої є комбінація чинників, а саме низька народжуваність та високі втрати населення через природні процеси. Також виявлено, що відбувається посилення

міграційних процесів; їх вплив на демографічні та соціально-економічні показники суперечливий і часто негативний. Що стосується структурних характеристик, то основними рисами є високий коефіцієнт старіння та низький показник молоді, що призводить до збільшення "навантаження" на працездатну частину.

Характерною особливістю нинішньої міграційної ситуації в Україні є тенденція до значного збільшення обсягів міжрегіональних міграцій, а також інтенсивних міждержавних міграційних переміщень населення, що пов'язано з масовими потоками біженців та економічних мігрантів, викликаних війною, етнічними особливостями та низьким рівнем економічного і соціального розвитку з країн Північної Африки та Близького Сходу (Сирії, Лівії, Алжиру та ін.). Серед іммігрантів, які прибувають до України, за національним складом домінують дві групи – українці та росіяни, третє місце займають кримські татари.

В процесі дослідження демографічних загроз та їх впливу на економічну безпеку, розглянуто морально-етичні аспекти формування демографічної ситуації та девіантні явища в Україні. Основними індикаторами, в даному випадку, виступають злочинність та вбивства, а також самогубства, алкоголізм та наркоманія.

Аналіз дав можливість визначити найбільш уразливі місця в демографічній сфері, показав, що в Україні спостерігається кризовий рівень демографічної небезпеки, який потребує розроблення певних стратегічних напрямків діяльності та зміну соціально-демографічної політики в країні. Тому, необхідним є створення на всіх рівнях управління програм підвищення економічної безпеки, які включали б результати досліджень реальних і потенційних демографічних загроз і критеріїв безпеки.

Ключові слова: демографічні процеси, міграція, депопуляція, економічна безпека.

УДК 339.926

V. Dergachova, N. Pysar

PROSPECTS FOR THE FORMATION OF THE POLARIZED ENERGY SPACE:

APPROACH TO DATA ANALYSIS

The study emphasizes the urgency of the formation of the polarized energy space in the context of globalization and threats to Ukraine's energy security. To study regional imbalances, a methodology has been developed for the analysis of the density of resources in the regions. A multi-resource model of fuel and energy resources for exploring the region's energy potential has been presented. The proposed approach to the analysis and assessment of concentration of the density of resources allows to characterize certain regional imbalances, which is instrumental in the formation of spatial polarization. The regions with the greatest concentration of fuel and energy resources have been identified on the basis of the comparative analysis. Among the advantages in the implementation of spatial polarization in terms of regional convergence is the possibility of reducing imbalances in the structures of various economic activities, which are one of the main socio-economic problems, since concentration of production and finance facilitates the redistribution of resources in their favor, leaving the periphery without a real chance of overcoming threats to economic development. The study has showed that the analysis of concentration of the density of resources and spatial polarization are two interdependent processes aimed at equalizing the development of territories.

Key words: fuel and energy resources, spatial polarization, growth poles, energy security, region, globalization.

Introduction. A qualitative assessment of existing and potential indicators of the territorial concentration of the economy is required to develop a strategy of regional growth in terms of the dominant market processes. Highest consideration should be given to specific features of the area, where the development of economic activity is to take place, with special focus on the analysis of certain types of natural mineral, social (especially labor force), production and other types of resources, economic and geographical position relative to areas of raw materials, energy, as well as outlets for finished products. The consideration of features of their placement on the territory of the regions contributes to the development of competitive forms of business organization at micro, macro and meso levels. Thus, (Schumpeter, 1989) viewed the creation of large-scale productions as an element of the long-term strategy of development and growth of the industry, where negative structural changes in the industry caused by the emergence of monopoly associations could be compensated by positive features of the monopoly. The result of the implementation of the concept of spatial polarization in the context of globalization is that industrial-territorial complexes are becoming more effective and competitive in terms of their specialization, concentration, and production capacity subject to the resource potential of the territory.

The density of resources is an important indicator in the formation of a polarized space since it indicates the potential for development of individual territories. With this indicator, it is possible to suggest ways of improving the policy of stimulating regional growth. Therefore, we propose to determine the indicator of the density of fuel and energy resources in order to create a resource frame of the polarized energy space that could represent the poles of economic growth and development of industry-specific polarization. Given the aforementioned, the subject of this study will be the process of analyzing the concentration of fuel and energy resources in Ukrainian regions from the perspective of the spatial development of Ukraine's energy market in the context of globalization and integration into the Common European Energy Space, which will enable to confront the risks and threats to the functioning of the energy sector by combining national energy potentials and capacities, and which affects the sustainable industrial growth and safety of citizens' life.

Since recent research into the concentration of resources is not considered in the context of the influence of globalization, where competitive advantages are formed by increasing the number of economic entities, the relevance of the approach to the analysis and assessment of concentration of resources is based on the fact that the attraction centers do not always and everywhere form such areas that are able to embrace the periphery that could provide said areas (growth poles) with resources.

The existence of a fact of the density of resources has a positive impact on the development and growth of the economic system as a whole and the possibility of implementing the economic potential. When examining the energy potential of the region, we will consider it from the perspective of the fuel and energy fossil resources available in the regional economy and the possibilities of implementing the polarized energy space on their basis. The integrity of economic potential is determined through strong interrelation of economic entities on the basis of the framework of available resources that are used in economic activities or can be used in it in the future; human potential, which is implemented through accumulated specialized knowledge; and capital in material and financial form, in the form of investment resource, ensuring the process of production and accumulation of funds for its renewal. The interrelation between the processes of concentration of production and concentration of capital becomes a prerequisite for increasing the number of economic entities, and, consequently, for structural changes of the markets.

Critical literature review. Nowadays, the problematics of research in the field of the formation of spatial polarization of the regional economy is poorly developed. Thus, (Ascani et al., 2012 [1]) addresses the issues of spatial inequality of the regions and suggests the concepts

of spatial polarization for the development of regions. In our opinion, however, it would be advisable to focus more on the theories of resource cycles, because the natural resources potential can significantly affect the regional economic advancement. (Vertakova et al., 2015 [15]) developed methodological foundations for the formation of the region's "growth poles" and proposed a system of indicators characterizing the industry as propulsive and dominant subject to the factors that produce a collateral effect. The authors proposed regression models for estimating the region's propulsive economic sectors, which can substantially rebuild the economy subject to their objective data. However, the models proposed by the authors do not consider the natural-resource factor, which is an objective prerequisite for the dominant growth of the industry. The author (Lu et al., 2015 [11]) proposed "the spatial field model" in order to achieve a comprehensive assessment and multivariate analysis of regional inequality. The model is based on the theory of growth poles and the theory of energy space. Given the authors' insight, we believe that the model does not adequately unleash the natural-resource potential, namely, no factor of the region's resource potential has been singled out for an integrated assessment of the prospects for regional growth. However, (Ye et al., 2017 [13]) emphasizes the issue of inequality of the sectoral structure among the issues of sustainable development and proposes a theory of spatial growth of the region, which, in our opinion, could be supplemented with the theory of resource cycles. (Li et al., 2014 [6]) examines the inequality of the regions using the methodology of an integrated assessment of the regional development factors, although little attention is paid to natural-resource factors that have a significant impact on the development of the regions. In addition, the regional aspects of the spatial inequality were considered by (Wei, 2017 [14]). Moreover, (Ezcurra, 2013 [5]) studied the region's polarization level through the per capita GDP distribution analysis and found that the degree of polarization is reduced due to the fact that the regional development factors neither function in a consistent manner nor are they combined into a single force field. With this in mind, the author suggests using the concept of polarized space. The author (Sekula, 2001 [10]) proposes a model of polarized development that allows to adapt the region to the current globalization context. The above opinion is shared by (Duan et al., 2009 [4]), who states that in the era of economic globalization, the concept of economic polarization is an effective means of agglomeration of economic elements and sustenance of the region's economic life. The findings of the research are that the region should be expanded as a qualification zone that is capable of meeting the challenges of globalization. The authors (Benedek and Moldovan, 2015 [2]) tries to combine two powerful concepts of polarization and convergence by emphasizing their relational and multi-scalar nature. On this basis, the author proposes a multidimensional concept of socio-economic polarization, which includes the processes of convergence and divergence, growth and mobility in the economic and social dimensions. The macroeconomic research by (Robles, 2013 [8]) showed that the polarization of the Latin American region contributed to an economic growth of industries as foreign direct investment and cash transfer flows to the region increased and various competitive business environments were created in Brazilian and Mexican clusters.

Thus, most of the theoretical and methodological approaches in the studies of spatial polarization processes are focused on an integrated study of economic activities of organizations, search for ways to improve their efficiency, as well as on the study of capital movements subject to globalization of economy. Theoretically, however, the feasibility of analyzing the concentration of the density of resources from the perspective of even territorial development within the country and the macroeconomic development of the market in the context of globalization has not been fully justified. If the analysis of the concentration of resources at the micro level is obvious, then the issue of concentration of the density of resources calls for an in-depth study from the perspective of the regions' interests. Taking this into account, the analysis of concentration of the density of resources requires further study since it has a direct bearing on the formation of the scope of energy potential of the territorial unit and its individual

components, and becomes especially acute in the face of growing threats to Ukraine's energy security. The need to address the aforementioned issues and the lack of research into the energy potential determined the choice of this paper, as well as defined its goals and objectives. Information on the existing energy potential will contribute to the development of new forms of business organization in the region, namely, increase the investment opportunities of the region and transparency of activities of the local authorities in the execution of operations with fuel and energy resources. Since Ukrainian scientific literature rarely uses economic density indicators to assess the concentration of economic activity at the regional and local levels, the development of such scientific thought is necessary from the perspective of multiplying the scientific results.

Objective, methodology and scientific novelty. The goal of this paper is to apply approaches to analyzing the density of fuel and energy resources in Ukrainian regions for managerial decisions on the prospects for concentration of economic activity in the context of the formation of the polarized energy space.

The methodological basis of this study is formed by a set of general scientific and special techniques and methods, namely, scientific abstraction - for theoretical generalization of findings of research into the issues of formation of polarized space; comparative analysis - for finding out the components of the region's energy potential; quantitative and correlation analysis - for determining the influence of factors on the formation of Ukraine's energy potential. The statistical and information bases of the study are formed by scientific works of domestic and foreign scientists and practitioners, legislative and regulatory acts, the State Statistics Service of Ukraine (Industry. State Statistics Service of Ukraine, 2017) [12], the State Service of Geology and Mineral Resources of Ukraine (Mineral resources of Ukraine. Mineral resources. Mineral Resources, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017) [7]. The calculation in Tons Fuel Oils Equivalent was carried out in accordance with (Decree No. 63. July 21, 2011. On approval of the methodology for calculating the energy intensity of a gross regional product.

The scientific novelty of the study consists in theoretical and methodological substantiation of the basis of formation of the polarized energy space on the principle of development of the existing energy potential. The findings contain scientific novelty in terms of the assessment of density of fuel and energy resources based on economic and mathematical modeling, which allows to make strategic decisions and predictive estimates for the development of the energy market.

Empirical results. The process of concentration of resources in the economic science is considered with the aim of assessing the conditions for the formation of corporate organizational structures to enhance the region's competitiveness. However, concentration is considered as a form of non-commercial organization of production, as a process of concentration of production in larger enterprises or structural subdivisions, which are implemented both through the construction of new large enterprises and through the reconstruction, expansion of existing enterprises or creation of production associations and economic complexes. Representing the regional economic system as a set of economic processes taking place in it, it is possible to estimate the direct influence of its structures on the peculiarities of business activity of economic entities.

At the meso level, the effectiveness of the economic system is determined by the following elements: 1) Socio-economic relations between economic entities under the order of ownership and the order of title not only to economic resources and their distribution, but also rights to economic results of activities. 2) Forms of organization of activities of economic entities. 3) Methods and mechanisms of state regulation. 4) Economic relations between economic entities.

The interest of business entities in improving efficiency is the underlying motive for accumulation and concentration of capital. Since this process is related to the size of the return value or profit, which in turn depends on the size created by its economic resources, it becomes clear that the concentration means the concentration of an ever increasing share of capital and

economic resources in hands of owners of large capitals. The concentration of the density of resources is considered not only from the economic perspective, but also from the sociological and ecological one. Therefore, the concentration of the density of resources shall be understood to mean the process of convergence of various objects or subjects around a single center; the ecological process of accumulation of resources in the areas with the most favorable living conditions; the concentration of production, capital in one place or in one hands, the dominant position of one or multiple businesses in the market; increase in capital due to accumulation and capitalization of surplus value and income.

Thus, it may be concluded that if earlier the theory of placement of productive forces was geared either to the private interests of manufacturers (western school) or to the state interests (sociology school), then modern theories reflect the patterns of placement of production capacities and concentration of capital in terms of discrepancies among individual, group (corporate, regional) and state interests. It is very problematic to find a compromise in the settlement of interests.

In the context of differentiation of regions, the process of concentration of resources within individual territories is characterized by fewer obvious positive moments. In addition, there are no mechanisms for eliminating the negative trends in the socio-economic development of the regions due to their differentiation, where individual regions concentrate resources, while others begin to overcome their deficit through state measures.

Considering the influence of concentration of the density of fuel and energy resources on the concentration of industry, one can be assured of their joint territorial "attachment".

Table 1 shows the stocks of all fuel and energy resources concentrated in Ukrainian regions. Thus, the calculations for the regression model represented as $y=a*t+b$ with different parameters a and b for each region, and t standing for time, allowed to come up with the forecast for 2017.

When comparing regions with high concentration of the density of fuel and energy resources, it is seen that Dnipropetrovsk, Donetsk, Lugansk and Kharkiv regions are characterized by the highest concentration of the density of fuel and energy reserves. In general, the movement of stocks of fuel and energy resources (see Table 1 (1), (2)) indicates that Ukraine's average annual production of fuel and energy resources for own needs is 100 MTFOE.

Given the unchanged consumption rates of fuel and energy resources, the existing fuel and energy reserves can suffice for the needs of Ukraine for another 400 years. Taking this into account, the development of alternatives and renewables is becoming increasingly important and necessary.

This paper does not consider the full structure of Ukraine's energy potential, both recoverable and non-recoverable, but according to the State Statistics Service of Ukraine, it can be argued that the share of extractive industry is dominant in many Ukrainian regions. In addition to the extractive industry, the most important functional areas of Ukraine's energy market, which are suitable for the development of the polarized energy space, include oil and gas transportation and storage and power supply. However, each region has its own specific features, but the centers of capital attraction are still hierarchical ones, around which the service industry is activated.

Despite the fact that fuel and energy resources are considered as factors used for the production of economic goods, the most important assessment criterion is their natural scarcity. The concentration of resources and spatial polarization are two time interdependent processes. According to scientific insights, space boundaries are concentrated by specifically defined resource factors. However, the growth poles emerge at those space points for which currently the most favorable conditions arise given the totality of factors. As a rule, something new emerges in the environment that is free from system pressure and limitations, and that should be of a liberal nature. Spatial systemically important innovations and their inherent processes predetermine the overall configuration of space.

Concentration of the density of fuel and energy resources by Ukrainian regions, TFOE (1)

Indicators	Stocks of all fossil fuels in TFOE					Regression coefficients	Regression coefficients	FORECAST 2017
	2012	2013	2014	2017	2016			
Ukraine	40,715,913,004	40,635,268,335	40,533,472,144	40,202,884,638	40,311,560,845	-105,030,552	252,049,507,215	40,202,884,638
Crimea	32,273,390	32,228,390	32,226,960	32,208,245	32,226,960	-9,429	51,226,538	32,208,245
Vinnitsia	4,658,100	4,495,800	4,495,800	4,430,880	4,495,800	-32,460	69,902,700	4,430,880
Volyn	106,781,960	99,891,880	97,217,680	93,166,280	97,426,920	-2,163,560	4,457,066,800	93,166,280
Dnipropetrovsk	10,334,192,399	10,317,529,669	10,293,325,579	10,206,396,940	10,220,922,839	-27,122,183	64,911,840,051	10,206,396,940
Donetsk	13,037,564,990	13,017,373,070	12,988,368,590	12,949,349,290	12,972,048,150	-16,680,604	46,594,127,558	12,949,349,290
Zhytomyr	12,166,248	11,249,148	10,646,748	9,958,308	10,624,248	-369,120	754,473,348	9,958,308
Transcarpathian	11,475,129	11,531,475	11,529,746	11,281,583	11,317,660	-51,700	115,561,088	11,281,583
Zaporizhyya	3,464,920	3,464,920	3,464,920	3,464,920	3,464,920	0	3,464,920	3,464,920
Ivano-Frankivsk	72,226,690	73,524,620	76,340,080	72,132,037	71,154,680	-330,181	738,107,114	72,132,037
Kyiv	24,520,500	25,348,200	23,201,400	22,459,080	23,201,400	-478,500	987,593,580	22,459,080
Kirovograd	195,132,223	195,237,939	195,237,939	195,280,225	195,237,939	21,143	152,634,391	195,280,225
Lugansk	12,881,321,770	12,878,606,940	12,852,359,450	12,827,863,193	12,844,320,750	-10,796,077	34,603,550,502	12,827,863,193
Lviv	1,077,009,260	1,079,527,650	1,067,860,590	1,060,477,842	1,070,593,310	-3,398,446	7,915,143,424	1,060,477,842
Mykolayiv	0	0	0	0	0	0	0	0
Odessa	7,916,670	7,916,670	7,916,670	7,916,670	7,916,670	0	7,916,670	7,916,670
Poltava	541,354,150	524,637,980	524,196,500	428,003,052	451,224,950	-24,251,788	49,343,859,448	428,003,052
Rivne	40,767,300	40,726,200	38,209,200	37,352,700	38,764,500	-657,420	1,363,368,840	37,352,700
Sumy	109,672,120	105,356,610	101,133,960	83,546,688	85,796,800	-5,493,332	11,163,597,332	83,546,688
Ternopil	9,938,700	8,892,300	8,779,800	8,304,990	8,779,800	-243,030	498,496,500	8,304,990
Kharkiv	2,048,407,245	2,037,544,625	2,037,890,685	1,998,010,086	2,008,004,815	-10,405,857	22,986,623,655	1,998,010,086
Kherson	743,100	743,100	743,100	743,100	743,100	0	743,100	743,100
Khmelnytskyi	7,720,200	7,720,200	7,138,800	6,785,940	7,061,100	-189,960	389,935,260	6,785,940
Cherkasy	27,400,160	25,858,919	25,854,737	25,225,811	25,843,214	-312,032	654,593,346	25,225,811
Chernivtsi	9,402,980	9,391,110	9,388,250	9,380,608	9,380,670	-3,828	17,101,684	9,380,608
Chernihiv	56,558,600	55,475,380	54,969,440	49,115,968	50,066,610	-1,597,982	3,272,245,662	49,115,968
Kyiv	0	0	0	0	0	0	0	0
Sevastopol	0	0	0	0	0	0	0	0

Reference: calculated by the author

Table 1.

Concentration of the density of fuel and energy resources by Ukrainian regions,
 TFOE (2)

Indicators	Density of stocks of all fossil fuels in TFOE per capita					Density of stocks of all fossil fuels in TFOE per 1 sq. km				
	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Ukraine	893.81	894.53	893.81	894.53	893.81	894.53	893.81	894.53	893.81	894.53
Crimea	16.42	16.38	16.42	16.38	16.42	16.38	16.42	16.38	16.42	16.38
Vinnitsia	2.86	2.78	2.86	2.78	2.86	2.78	2.86	2.78	2.86	2.78
Volyn	102.68	95.93	102.68	95.93	102.68	95.93	102.68	95.93	102.68	95.93
Dnipropetrovsk	3,124.19	3,133.71	3,124.19	3,133.71	3,124.19	3,133.71	3,124.19	3,133.71	3,124.19	3,133.71
Donetsk	2,979.71	2,996.71	2,979.71	2,996.71	2,979.71	2,996.71	2,979.71	2,996.71	2,979.71	2,996.71
Zhytomyr	9.59	8.91	9.59	8.91	9.59	8.91	9.59	8.91	9.59	8.91
Transcarpathian	9.15	9.17	9.15	9.17	9.15	9.17	9.15	9.17	9.15	9.17
Zaporizhyya	1.94	1.95	1.94	1.95	1.94	1.95	1.94	1.95	1.94	1.95
Ivano-Frankivsk	52.27	53.20	52.27	53.20	52.27	53.20	52.27	53.20	52.27	53.20
Kyiv	14.24	14.69	14.24	14.69	14.24	14.69	14.24	14.69	14.24	14.69
Kirovograd	196.08	197.70	196.08	197.70	196.08	197.70	196.08	197.70	196.08	197.70
Lugansk	5,708.41	5,750.73	5,708.41	5,750.73	5,708.41	5,750.73	5,708.41	5,750.73	5,708.41	5,750.73
Lviv	423.90	425.27	423.90	425.27	423.90	425.27	423.90	425.27	423.90	425.27
Mykolayiv	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Odessa	3.31	3.30	3.31	3.30	3.31	3.30	3.31	3.30	3.31	3.30
Poltava	368.81	359.78	368.81	359.78	368.81	359.78	368.81	359.78	368.81	359.78
Rivne	35.24	35.14	35.24	35.14	35.24	35.14	35.24	35.14	35.24	35.14
Sumy	95.93	92.99	95.93	92.99	95.93	92.99	95.93	92.99	95.93	92.99
Ternopil	9.23	8.28	9.23	8.28	9.23	8.28	9.23	8.28	9.23	8.28
Kharkiv	746.39	744.38	746.39	744.38	746.39	744.38	746.39	744.38	746.39	744.38
Kherson	0.69	0.69	0.69	0.69	0.69	0.69	0.69	0.69	0.69	0.69
Khmelnitskyi	5.88	5.91	5.88	5.91	5.88	5.91	5.88	5.91	5.88	5.91
Cherkasy	21.59	20.52	21.59	20.52	21.59	20.52	21.59	20.52	21.59	20.52
Chernivtsi	10.37	10.34	10.37	10.34	10.37	10.34	10.37	10.34	10.37	10.34
Chernihiv	52.48	52.00	52.48	52.00	52.48	52.00	52.48	52.00	52.48	52.00
Kyiv	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Sevastopol	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00

Reference: calculated by the author

The links between the individual elements of space are the most potent and sustainable in terms of propagation of the breakthrough wave. At the macro level, this is indeed a completely filled space in the form of its specialization as part of the territorial division of labor. At the meso and micro levels, however, "all" this breaks up into a mosaic of highly differentiated spatial fragments, many of which remain an "innovative desert". Such "empty spaces" are the last to be filled, the more so with very little innovation or nothing at all. Having lost the competitive advantages due to obsolete fixed assets and technologies, the issue of development of peripheral regions remains open.

The developed regression model for the formation of Ukraine's energy potential, which has fuel and energy resources as its factors, determines the share of the energy potential. Thus, with reference to the method of correlation-regression analysis, the multiple regression model obtained the following form:

$$Y=2.74848E+13-151813.72*X_1+1908548.43*X_2-777357.76*X_3-9368902.17*X_4-3179.27*X_5+2645.44*X_6$$

Where y is the energy potential; X₁ is gas, million cubic meters; X₂ is gas condensate, thousand tons; X₃ is oil, thousand tons; X₄ is brown coal, thousand tons; X₅ is hard coal, thousand tons; X₆ is peat, thousand tons.

The next step in this model eliminates the parameters causing high multicollinearity. As a result of calculations, a multi-resource model of the following type is obtained:

$$y=2307174906.07+1347.81*X_1+1426.78*X_2+689.28*X_3+345.29*X_4$$

Where y is the energy potential; X₁ is gas, million cubic meters; X₂ is gas condensate, thousand tons; X₃ is hard coal, thousand tons; X₄ is peat, thousand tons.

The developed model of interrelation of energy resources shows that the factors of gas and hard coal are the most significant components of Ukraine's energy potential.

When considering the elasticity of impact of an individual factor, the gas factor is the most important since an increase in the gas production level by 1% increases the energy potential by 1.19%. At the same time, one of the largest volatilities of impact is observed, indicating a significant positive momentum subject to a possible increase in production of hard coal. The loading of this factor in the energy potential growth model is also very significant and is more than 39%. Therefore, the key to boosting the energy potential is to increase the level of exploration and production of fuel and energy resources (see Table 2).

Table 2

Coefficients for assessing the impact of factors on the region's energy potential

Indicator	Value	Economic interpretation
Partial coefficients of elasticity		Used for economic interpretation of nonlinear links, shows the average percentage of change in the size of the region's energy potential subject to the increase in factor by 1% and a fixed state of other factors.
X ₁	E _{i1} =0.16	
X ₂	E _{i2} =0.12	
X ₃	E _{i3} =0.00	
X ₄	E _{i4} =0.05	
X ₅	E _{i5} =0.12	
X ₆	E _{i6} =0.09	
Standardized regression coefficients or beta coefficients		Used to eliminate differences in measurement and the degree of fluctuation of factors, shows the part of value of the mean-square deviation the mean value of the level of Ukraine's energy potential changes to where the respective independent variable increases by one mean-square deviation with the fixed state of other factors.
X ₁	β ₁ =0.70	
X ₂	β ₂ =0.34	
X ₃	β ₃ =0.05	
X ₄	β ₄ =0.02	
X ₅	β ₅ =0.22	
X ₆	β ₆ =0.35	
Delta coefficients		Shows part of the effect of each factor in the overall effect of the factors included in the regression equation.
Factor loading, %		
X ₁	Δ ₁ =0.395	
X ₂	Δ ₂ =0.014	
X ₃	Δ ₃ =0.185	
X ₄	Δ ₄ =0.374	
X ₅	Δ ₅ =0.129	
X ₆	Δ ₆ =0.324	

Reference: calculated by the author

The developed multifactor model for the formation of Ukraine's energy potential enables to assess the mutual influence of resource factors. It shows a direct interrelation between the region's capacity and the region's potential and points to the need to expand the sources of financial security for the development of the region's resource potential. This model can serve as the basis for making managerial decisions on the calculation of the level of energy security of Ukrainian regions in terms of availability of own fuel and energy resources.

Conclusion. Despite the serious structural changes in the formation of the added value of Ukrainian regions and the increase in the share of services, the development of the

postindustrial economy makes the production potential one of the significant factors of regional development and economic growth since the complex of extracting and processing industries remains dominant in the structure of Ukraine's industry, followed by individual service industries. The concentration of fuel and energy resources forms the growth poles, with the analysis of their density indicator giving impetus to the spatial development of the combined structures, which is undoubtedly a competitive edge in the context of globalization. At the same time, the importance of the periphery is also emphasized since the outflow of capital, the aging of the production sector reveal social problems. With the growth potential, the periphery in the common energy space can demonstrate intensive development together with growing and flourishing centers. The polarized development of Ukraine's energy market can help reduce energy threats to supplies of fuel and energy resources and contribute to the development of regions with high concentration of own energy potential, which to some extent can smooth out or eliminate spatial disproportions. This undoubtedly depends upon the included strategic initiatives for regional development, the state distribution policy and specific actions of the management of large economic entities aimed at integrating small and medium-sized enterprises into the whole new forms of cooperation in the sphere of their interests that are territorially located in the optimal space. In addition, effective measures are required to support the development of small territories, small business and maintenance of its infrastructure. This is subject to both the expansion of organizational and legal forms that are optimal for small businesses and the development of microfinance organizations with investment orientation.

In view of the foregoing, we consider it possible to use the approach to analyzing the density of fuel and energy resources in the energy market monitoring methods. To this end, the list of statistical studies should include the systematic collection of information on the concentration and density of fuel and energy resources for all regions of Ukraine, which will allow us to continuously analyze trends and changes. With this indicator, it is possible to suggest ways of improving the policy of stimulating regional growth.

List of references

1. Andrea Ascani, Riccardo Crescenzi, Simona Iammarino. (2012). Regional Economic Development: A Review. Access Mode: <http://www.ub.edu/searchproject/wp-content/uploads/2012/02/WP-1.3.pdf>
2. Benedek, J. and Moldovan, A. (2015). Economic convergence and polarisation: towards a multi-dimensional approach. Hungarian Geographical Bulletin. 64 (3). 187–203. DOI: 10.15201/hungeobull.64.3.3
3. Decree No. 63. July 21. 2011. (2011). On approval of the methodology for calculating the energy intensity of a gross regional product / State Agency for Energy Efficiency and Energy Conservation of Ukraine. Kyiv.
4. Duan, X., Yu, X. & Nipper, J. J. Geogr. Sci. (2009). Economic polarized trends, function and expanded boundaries of the Yangtze Delta Region. Journal of Geographical Sciences. Access Mode: <https://doi.org/10.1007/s11442-009-0733-5>
5. Ezcurra, R. (2013). Polarization trends across the European Regions. Région et Développement. 38. Available from: http://region-developpement.univtln.fr/en/pdf/R38/2_Ezcurra.pdf
6. Li, G.; Fang, C. (2014). Analyzing the multi-mechanism of regional inequality in China. Ann. Reg. Sci. 2014, 52, 155–182.
7. Mineral resources of Ukraine. Mineral resources. Mineral Resources. Access Mode: <http://minerals-ua.info/#team>

8. Robles Fernando, (2013). Management in a polarized Latin American region: special issue introduction. Management Decision, Vol. 51 Issue: 8, pp.1565-1578. Access Mode: <https://doi.org/10.1108/MD-10-2012-0762>

9. Schumpeter Josef Alois. (1989). Essays on entrepreneurs, innovations, business cycles, and the evolution of capitalism. // Josef A. Schumpeter; ed. by Richard V. Clemence; with a new introduction by Richard Swedberg. Transactions Publishers.

10. Sekuła, I. (2001). Models of regional development. Globalizacja i regionalizacja gospodarki, Politechnika Rzeszowska, Rzeszów-Polańczyk. pp. 315-320. DOI: 10.13140/2.1.1164.3688

11. Shasha Lu, Xingliang Guan, Danlin Yu, Yu Deng, and Linjie Zhou. (2015). Multi-Scale Analysis of Regional Inequality based on Spatial Field Model: A Case Study of China from 2000 to 2012. ISPRS International Journal of Geo-Information. doi:10.3390/ijgi4041982

12. Volume of sold industrial products (goods, services) by types of economic activity in 2010-2017. Economic statistics / Economic activity / Industry. State Statistics Service of Ukraine. 2017. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/prom.htm

13. Xiaosu Ye, Lie Ma , Kunhui Ye, Jiantao Chen and Qiu Xie (2017). Analysis of Regional Inequality from Sectoral Structure, Spatial Policy and Economic Development: A Case Study of Chongqing, China. Sustainability, 9, 633. doi:10.3390/su9040633

14. Yehua Dennis Wei, (2017). Geography of Inequality in Asia. DOI: 10.1111/j.1931-0846.2016.12212.x

15. Yulia Vertakova , Yulia Polozhentseva , Maria Klevtsova. (2015). The Formation of the Propulsive Industries of Economic Development Acting as the Growth Poles of Regions. Procedia Economics and Finance 24. 750 – 759. doi: 10.1016/S2212-5671(15)00690-5

Стаття надійшла до редакції 12.11.2018.

В. Дергачова, Н. Писар

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛЯРИЗОВАНОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ: ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ДАНИХ

У дослідженні підкреслюється актуальність формування поляризованого енергетичного простору в контексті глобалізації та загрози енергетичній безпеці України. Для вивчення регіональних дисбалансів була розроблена методика аналізу щільності ресурсів у регіонах. Представлено мультиресурсну модель паливно-енергетичних ресурсів для вивчення енергетичного потенціалу регіону. Запропонований підхід до аналізу та оцінки концентрації щільності ресурсів дозволяє характеризувати певні регіональні диспропорції, що сприяють формуванню просторової поляризації. На основі порівняльного аналізу були визначені регіони з найбільшою концентрацією паливно-енергетичних ресурсів. Серед переваг реалізації просторової поляризації з точки зору регіональної конвергенції є можливість зменшення диспропорцій у структурах різної економічної діяльності, що є однією з основних соціально-економічних проблем, оскільки концентрація виробництва та фінансування сприяє перерозподілу ресурсів на їх користь, залишаючи периферію без реальних шансів подолати загрози економічному розвитку. Дослідження показало, що аналіз концентрації щільності ресурсів та просторової поляризації є двома взаємозалежними процесами, спрямованими на вирівнювання розвитку територій.

Ключові слова: паливно-енергетичні ресурси, просторова поляризація, стовпи зростання, енергетична безпека, регіон, глобалізація.

УДК: 338.3

М.Дж. Крамчанинова, С.Є. Севастьянов

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У даній статті проведений аналіз сучасного стану металургійної галузі України і досліджено фактори, що негативно впливають на неї. Розглянуто можливості подальшого підвищення ефективності діяльності підприємств галузі. Визначено, які заходи необхідно проводити для підвищення конкурентоспроможності підприємств та їхньої продукції, як одного з факторів підвищення ефективності виробництва.

Ключові слова: металургійна галузь, конкурентоспроможність, підприємство, конвертерний цех, інвестиції, фактор.

Вступ. У будь-якому суспільстві, як єдиній соціально-економічній системі в певні періоди відбуваються кризові явища в окремих її сферах. Найбільше значення подолання кризи набуває у тих галузях, які створюють первинний ланцюг економіки держави. В Україні перехід до ринкових умов ведення господарської діяльності для багатьох підприємств виявився досить болючим. Водночас сучасні тенденції подальшої глобалізації характеризуються зростанням конкурентної боротьби на світових ринках.

Формулювання проблеми. Металургія є однією з ключових галузей в економіці країни. Саме ця галузь значною мірою забезпечує розвиток промисловості взагалі. Завдяки їй наша країна ще не остаточно втратила свою економічну незалежність. Саме металургія приносить найбільший притік іноземної валюти в країну. Сприятливий інвестиційний клімат, прозорі та прогнозовані умови дозволять металургії і надалі бути каталізатором і драйвером зростання вітчизняної економіки, створення нових робочих місць, податкових і валютних надходжень у нашу країну. Підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі та їх продукції є першочерговими завданнями для подолання кризових явищ і підвищення ефективності виробництва.

Аналіз досліджень і публікацій. Останні роки були вкрай складними як для металургійної галузі так і для української економіки в цілому. Теорії та практиці модернізації металургійного комплексу присвячено багато фундаментальних досліджень зарубіжних вчених. В Україні дану проблему досліджували О. В. Амош, В. А. Бланк, Л. М. Борщ, В. О. Вітлінський, О. С. Галушко, К. Ф. Ковальчук, С. В. Максимов, В. П. Савчук, В. Я. Плаксиенко, М. Р. Чумаченко, С. Л. Ярошевський, Ю. А. Приходько, В. П. Терещенко, Я. А. Мороз, С. В. Момот, А. М. Кузнецов, С. Л. Воробйов, О. В. Совкевич і багато інших. У працях цих авторів розглянуто поточний стан, основні проблеми та перспективи металургійної промисловості України.

Метою даної статті є дослідження конкурентних переваг і недоліків підприємств металургійної галузі України, вивчення і розробка пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності підприємств даної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Металургійний комплекс України є одним з найбільш розвинутих і включає в себе близько 400 підприємств, з яких 88% - підприємства чорної металургії. Дана галузь є лідером серед галузей економіки України. Металургія забезпечує понад 20% ВВП України. Близько 80% всієї продукції, виробленої даною галуззю наша країна експортує, що дає 40% валютних надходжень у державний бюджет, це говорить про те, що українська економіка значною мірою залежить від обсягів випуску і реалізації металопродукції як на зовнішньому так і на внутрішньому ринку. Однак, в останній час ми можемо спостерігати погіршення

зовнішньоекономічної кон'юнктури для вітчизняних підприємств. Ведення бойових дій зумовило втрату певних металургійних підприємств і доступу до певних видів сировини. У зв'язку з цим Україна поступово почала втрачати свої конкурентні позиції на зовнішніх ринках, також загострилась конкуренція з боку таких країн як: Китай, Індія, Японія, США, Німеччина, Росія. Тому проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняної металопродукції зараз стоїть особливо гостро, оскільки економіка України перебуває в глибокій економічній кризі.

Конкурентоспроможність будь-якого підприємства насамперед визначається інноваційним характером його розвитку. Інноваційний фактор проявляється в темпах інноваційних перетворень на закордонних і вітчизняних підприємствах. Тут між підприємствами є багато суттєвих відмінностей, таких як: незпівставні рівні матеріало- і енергоємності продукції та продуктивності праці, нераціональна і застаріла технологічна структура виробництва і випуску продукції.

В зарубіжних країнах в сталеливарній промисловості зберігається стабільний рівень технологічної структури виробництва сталі, для якої характерне співвідношення 60-70%/30-40% між виробництвом киснево-конверторної сталі, електросталі в залежності від регіону. В Україні обсяги виробництва електросталі починаючи з 90-х років практично не змінювалися до фінансової кризи 2008 р., коли мартенівський спосіб виплавки сталі не витримував конкуренції на світових ринках, оскільки він був найбільш енерговитратний і екологічно шкідливий. Лише після 2008 р. більшість мартенівських печей на підприємствах були виведені з експлуатації. В останні роки більшість сталевих продукції виробляється конвертерним способом. У 2015 році Україна посідала 10 місце у світі за обсягом виробництва сталі – 22,9 млн. т.[1]

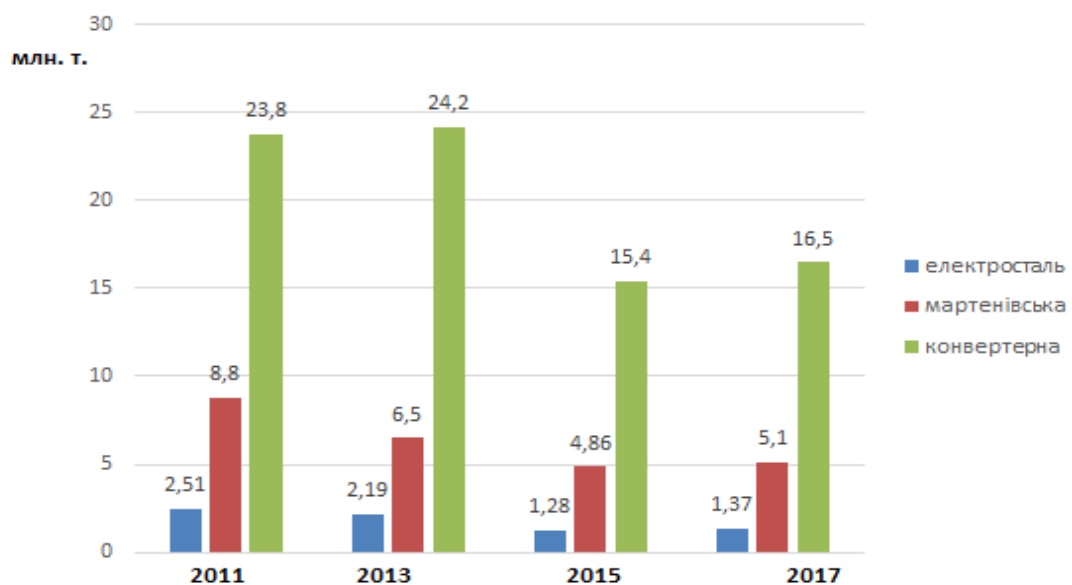

Рис. 1 Виробництво різних видів сталі в Україні

Важливим показником інноваційного рівня є показник частки безперервно розливної сталі. Так у 2008 р. цей показник становив 41,8%, а станом на 2016 р. цей показник значно виріс і наблизився до 75%. [1]

Одним із головних чинників який знижує конкурентоспроможність вітчизняних металопродуктів є висока енергоємність їх виробництва. В середньому питома

енергоємність 1 т. готового прокату становить приблизно 1,8 т. умовного палива, тобто в структурі собівартості металопрокату за паливно-енергетичні ресурси припадає майже 50%, в той час як у промислово розвинених країнах цей показник не перевищує 20%. Значна частка енергоресурсів, що споживаються при виробництві чавуну в Україні, припадає на природний газ, тоді як у провідних країнах світу природний газ при його плавленні практично не використовується. Особливо енергоємним є мартенівське виробництво сталі; витрати енергоресурсів при цьому майже у 5 разів (а природного газу в 15 разів) більші, ніж при конвертерному виробництві сталі. Сьогодні, ще в Україні панують застарілі технології виплавки сталі і практично не застосовуються на українських підприємствах прогресивне електронно-променеве плавлення сталі та методи прямого відновлення залізних руд, які належать до п'ятого технологічного укладу.

Високі рівні використання електроенергії спостерігаються у сталеплавильному виробництві. У конвертерному виробництві високий рівень використання електроенергії пов'язані з безперервною роботою ексаустерів, в той час як у розвинених країнах ексаустери працюють лише у період продуву конвертеру.

Витрати природного газу у конвертерних цехах у 6 разів більші ніж на Заході. Близько 50% цього газу йде на опалення стаціонарних міксерів і підтримки робочого стану котлів-утилізаторів під час простою пічного обладнання. Перехід на мобільні міксери, впровадження технологічної дисципліни на виробництві і автоматизація газоходу дасть можливість ліквідувати надлишкове використання природного газу.

Зниження енергоємності можна домогтися за рахунок використання вторинних енергоресурсів металургійного виробництва - газоподібних відходів коксового, доменного і конвертерного виробництва. Склад цих газів залежить від сировини і технології основного виробництва. Найвищою теплотворною здатністю з технологічних газів відрізняється коксовий газ, найнижчою - доменний. При відведенні конвертерного газу без допалювання після охолодження і очищення його можна використати в якості палива, хімічної сировини, для підігрівання шихтових матеріалів конвертерної плавки, а також як відновник залізородної сировини. Застосування конвертерного газу в якості палива є одним з резервів економії паливно-енергетичних ресурсів.

У прокатному виробництві широко використовується витратна обжимна межа, а в експорті переважають напівфабрикати, при цьому частка продукції з високою доданою вартістю в експорті залишається не значною. Так у 2014-2015 рр. на експорт було поставлено відповідно 45% та 47% напівфабрикатів, відповідно від загального обсягу експорту металопрокату.[4 с.102] Деякі вітчизняні експерти припускають і надалі істотне зростання цієї цифри аж до 80%, що є вкрай негативною тенденцією. Весь світ розвиває металургію високих переділів, а сировину та заготовки для цього закуповує українські. Але, якщо поглянути на цю ситуацію з іншого боку, то напівфабрикатна спеціалізація української металургії допомагає виробникам пережити тривалу економічну кризу з відносно малими втратами. Таким чином, можна констатувати, що напівфабрикатне і сировинне спрямування будуть найбільш перспективними для нашого метало-експорту.

В умовах несприятливої динаміки інноваційного рівня виробництва вітчизняних металургійних підприємств, їх експортної орієнтації головним фактором, що впливає на основні фінансові та виробничі показники є ціни на світовому ринку на металопродукцію. За допомогою різних методів проведення аналізу можна сказати, що саме світові ціни значно впливають на такі показники як: обсяг випуску продукції, валовий і чистий прибуток, інвестиції в основний капітал, рівень заробітної плати працівників.

При низьких цінах на світовому ринку вітчизняні підприємства отримали деякі переваги порівняно з основними конкурентами, а саме: більш низькі ціни на сировину та енергоресурси, оплати праці та низьку питому вагу у структурі собівартості продукції.

В поточний момент ціни на світових ринках на металопродукцію знову знижуються в зв'язку з скороченням попиту і надлишком пропозиції, повторюючи в деякому сенсі події 2008-2009 років. У цій ситуації позиції вітчизняних підприємств виглядають більш вигідними порівняно з позиціями зарубіжних конкурентів за рахунок цінової переваги. Проте, вітчизняні підприємства при досить високих цінах на продукцію в попередні роки стрімко нарощували обсяги виробництва, не приділяючи особливої уваги переобладнання, модернізації і реконструкції виробничих потужностей, внаслідок чого технології застарівали, собівартість продукції зростала, а знос основних фондів збільшився до 70%.

Важливою причиною, яка знижує конкурентоспроможність вітчизняної металопродукції - низька продуктивність праці порівняно з іншими країнами. Так в Україні на виробництво однієї тони сталі витрачається 52,8 людино-години, в Росії – 38,1; а в Німеччині-16,8. [6 с. 31] У нашій країні виходячи з поточних обсягів виробництва, гірничо-металургійний комплекс міг би скоротити штат в середньому на 90 тис., що дало б можливість підвищити заробітну плату іншим працівникам. В Україні заробітна плата працівників металургійної галузі є однією з найнижчих у світі, поступаючись лише Китаю.

Однією з найважливіших проблем вітчизняних металургійних підприємств є високий рівень зносу основних виробничих фондів. За висновками фахівців в цілому галузь потребує близько \$25 млрд. капітальних інвестицій, оскільки доволі високий рівень зносу призводить до аварійних ситуацій на підприємствах, які негативно впливають на роботу галузі в цілому. Однак, починаючи з 2011 року почалася впроваджуватися широкомасштабна програма щодо залучення інвестицій у металургійну галузь. Так за 2017 рік освоєно 11,3 млрд. дол. капітальних інвестицій, що на 20% більше ніж у 2016 році. Основні капіталовкладення направлялись на завершення будівництва нових об'єктів, реконструкцію і модернізацію існуючих потужностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з проведеного аналізу можна сказати, що економічна криза лише поглибила основні проблеми вітчизняної металургійної галузі. Основними причинами, які знижують конкурентоспроможність вітчизняної металопродукції, є: залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури, застарілі технології виплавки сталі та виробництва прокату, низька продуктивність праці, надмірно висока чисельність персоналу, високий рівень зносу основних виробничих фондів, необхідність залучення значних інвестицій у металургійну галузь.

Але, слід відзначити, що підприємства металургійного комплексу мають також і конкурентні переваги:

- низькі питомі витрати на підтримку і модернізацію комплексу;
- наявність висококваліфікованих кадрів і власної сировини;
- невисокі витрати на виробництво продукції за рахунок використання дешевої робочої сили;
- незначні екологічні витрати.

З метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної металургійної продукції необхідно:

- динамічно модернізувати виробництво і перейти на випуск високотехнологічної продукції, що в свою чергу передбачає збільшення обсягу капітальних інвестицій у

технічне переозброєння підприємств; зокрема з метою зниження енерго і водоспоживання у конвертерному виробництві потрібно перейти на сухий спосіб очищення газу за рахунок встановлення електрофільтрів, впровадження технології вдуву пиловугільного палива, що дозволить зменшити питомі енергетичні витрати на 30% і відповідно знизити собівартість продукції;

- залучення обігових коштів, які дозволить спрямувати інвестиції в енерго- і ресурсозберігаючі технології та інновації; збільшити обсяги виробництва металопродукції орієнтовану на внутрішній ринок, при цьому необхідна взаємодія з такими галузями, як машинобудування та будівництво, які є основними споживача металопродукції;

- повністю відмовитися від використання мартенівських печей і перейти до використання киснево-конвертерних і електродугових печів, освоювати будівництво сучасних ливарно-прокатних модулів, що дозволить суттєво знизити техногенний вплив на навколишнє середовище. Також для зменшення шкідливого впливу на довкілля потрібно встановлювати водоочисне обладнання, обладнання для переробки відходів, встановлення фільтрів для скорочення шкідливих викидів в атмосферу. Для стимулювання встановлення очисного обладнання на металургійних підприємствах потрібно посилити законодавство у сфері встановлення допустимих норм шкідливих викидів та збільшити розмір штрафів за їх перевищення;

- зменшувати кількість працівників, з їх подальшою перекваліфікацією в інші галузі народного господарства; підвищення заробітної плати працівникам галузі, залучення високо кваліфікованих фахівців, забезпечення безпеки праці;

Отже, в цілому для того щоб наша країна позбулася статусу експортера напівфабрикатів металургійної галузі на світовому ринку потрібно впроваджувати всі вище перераховані вимоги. Лише після їх впровадження продукція вітчизняної металургії зможе бути достатньо конкурентоспроможною як на світовому так і на вітчизняному ринках.

Список використаної літератури

1. Інформаційне агенство УНІАН: Металургійні підприємства України станом на 2012 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/industry/737844-metpidpriemstva-oprilyudnili-zvitnist-za-2016-rik.html>; Informatsiine ahenstvo UNIAN: Metalurhiini pidpriemstva Ukrainy stanom na 2016 rik. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://economics.unian.ua/industry/737844-metpidpriemstva-oprilyudnili-zvitnist-za-2012-rik.html>.

2. Мазур В. Металургія України: стан, конкурентоспроможність, перспективи / Мазур В. // Дзеркало тижня. - 2012. - №8. - С. 5-6; Mazur V. Metalurhiia Ukrainy: stan, konkurentospromozhnist, perspektyvu / Mazur V. // Dzerkalo tyzhnia. - 2012. - №8. - S. 5-6.

3. Никифорова В. А. Особливості активного сценарію розвитку металургійної промисловості України / В.А. Никифорова // Механізм регулювання економіки. - 2009. - №1. – 183с; Nykyforova V. A. Osoblyvosti aktyvnoho stsenariiu rozvytku metalurhiinoi promyslovosti Ukrainy / V.A. Nykyforova // Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. - 2009. - №1. – 183s.

4. Пікус А.Ю. Металургійна галузь України: тенденції і перспективи / А.Ю.Пікус // Актуальні проблеми економіки – 2011-№4(118)-с.92-102.; Pikus A.Iu. Metalurhiina haluz Ukrainy: tendentsii i perspektyvu / A.Iu.Pikus // Aktualni problemy ekonomiky – 2011-№4(118)-s.92-102.;

5. Савчук С.И. Тенденции динамики цен в черной металлургии России и Украины как фактора конкурентоспособности / Постолов Е.М. Савчук С.И., Кошеленко В.О. // Экономика: проблемы теории и практики. - Днепропетровск: ДНУ, 2009. - Вып. 249, Т. III. - 708с; Savchuk S.I. Tendentsii dinamiki tsen v chernoy metallurgii Rossii i Ukrainy kak faktora konkurentosposobnosti / Postolov Ye.M. Savchuk S.I., Koshelenko V.O. // Ekonomika: problemy teorii i praktiki. - Dnepropetrovsk: DNU, 2009. - Vyp. 249, T. III. - 708s;

6. Савчук С.И. Тенденции развития черной металлургии Украины и конкурентоспособность предприятий отрасли / Савчук С.И., Постолов Е.М., Кошеленко В.О. // Вестник Хмельницкого университета. Т. 3. Экономические науки. № 4. - 2008. - С. 29-33; Savchuk S.I. Tendentsii razvitiya chernoy metallurgii Ukrainy i konkurentosposobnost predpriyatiy otrasli / Savchuk S.I., Postolov Ye.M., Koshelenko V.O. // Vestnik Khmel'nitskogo universiteta. T. 3. Ekonomicheskie nauki. № 4. - 2008. - S. 29-33.

7. Савчук С.И. Технологические сдвиги в черной металлургии России и Украины как индикатор конкурентоспособности предприятий отрасли / Савчук С.И. // Актуальные проблемы экономики. - 2009. - № 8 (98). - С. 39-52; Savchuk S.I. Tekhnologicheskie sdvigi v chernoy metallurgii Rossii i Ukrainy kak indikator konkurentosposobnosti predpriyatiy otrasli / Savchuk S.I. // Aktualnye problemy ekonomiki. - 2009. - № 8 (98). - S. 39-52;

8. Безперервний розлив сталі : монографія / Смирнов Олексій Миколайович [та ін.] ; О.М. Смирнов, В.Л. Пілюшенко, О.А. Мінаєв та ін. - Донецьк : ДонНТУ, 2004. - 267 с.; Bezperervnyi rozlyv stali : monohrafiia / Smyrnov Oleksii Mykolaiovych [ta in.] ; O.M. Smyrnov, V.L. Piliushenko, O.A. Minaiev ta in. - Donetsk : DonNTU, 2004. - 267 s

Стаття надійшла до редакції 19. 10. 2018.

M.J. Kramchaninova, S.E. Sevastyanov

WAYS TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN THE METALLURGICAL INDUSTRY OF UKRAINE

The article analyzes the current state of metallurgical industry in Ukraine. The importance of this branch for the further development of the Ukrainian economy is determined. The main problems of the metallurgical industry from the standpoint of different authors are considered. A number of factors that negatively influence the development of the metallurgical industry are studied. The main competitive advantages of domestic metallurgical enterprises in the world markets are revealed. The possibilities of further improvement of the activity of enterprises of the industry are considered. The problems of modernization of the metallurgical industry of Ukraine are analyzed in order to increase the competitiveness of metal products on the domestic and foreign commodity markets. Modern tendencies of further globalization are characterized by the growth of competition in world markets. Competitiveness of any enterprise is primarily determined by the innovative nature of its development. Metallurgy is one of the key industries in the country's economy. It is precisely this sector that provides industrial development in general. It is determined that energy intensity is one of the main factors that reduces the competitiveness of domestic metal products, because the energy efficiency issue is now particularly acute in our country. High levels of electricity use are observed in steelmaking. Reducing energy intensity can be achieved through the use of secondary energy resources of metallurgical production - gaseous waste coke, blast furnace and converter production. In conditions of unfavorable dynamics of the innovative level of production of domestic metallurgical enterprises, their export orientation as the main factor affecting the main financial and production indicators

are prices on the world market for metal products. With the help of various methods of conducting the analysis, it can be said that exactly world prices have a significant impact on the main performance indicators of enterprises. At low prices in the world market, domestic enterprises have some advantages over the main competitors. Low productivity in comparison with other countries also reduces the competitiveness of metallurgical enterprises. One of the most important problems of domestic metallurgical enterprises is the high level of deterioration of the main production assets. The main investments were directed at the completion of the construction of new facilities, reconstruction and modernization of existing capacities. The priorities of modernization connected with introduction of high-tech industries, reduction of energy intensity of production are investigated.

Keywords: metallurgical branch, competitiveness, enterprise, converter shop, investments, factor.

УДК 338.2

О.С. Ченуша

ДЕВІАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАФТОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті виокремлено п'ять груп ключових детермінантів для оцінювання економічної безпеки нафтопереробного підприємства в контексті компетентнісного підходу. Проведено девіаційний аналіз системи забезпечення економічної безпеки нафтопереробних підприємств. На основі розрахунку комплексного показника економічної безпеки визначено її рівень на досліджуваних нафтопереробних підприємств.

Ключові слова: девіаційний аналіз, детермінанти, економічна безпека, компетентність, нафтопереробні підприємства.

Постановка проблеми. Ситуація на вітчизняному ринку нафтопродуктів за останні 10 років характеризується структурними змінами у нафтопереробній промисловості у бік збільшення імпорту, зниження обсягів виробництва, посилення залежності вітчизняних ринків нафтопродуктів від зарубіжних виробників та, як наслідок, загострення загроз економічній безпеці (ЕБ) підприємствам нафтопереробної галузі та початком цінової війни між імпортерами нафтопродуктів в боротьбі за ринок України. Крім того, значне зниження диференціалів до світових котирувань нафтопродуктів запропонували як виробники білоруських нафтопродуктів, так і виробники Литви та Польщі. Оцінювання ЕБ підприємств нафтопереробної промисловості України в умовах такого нестабільного ринкового середовища дозволило визначити основні проблеми, що створюють зовнішні загрози для її забезпечення. При цьому важливо знати, наскільки і в якому напрямі змінився рівень ЕБ підприємств відповідно результатів управління її забезпеченістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних засад забезпечення ЕБ підприємств присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, Баранніка В., Гайфуллиної М. [1], Земляного М., Костомарової Е. [1], Ляшенко О. [4], Шевцова А. та інших. Проте, з огляду на те, що ЕБ як економічна категорія характеризується суперечливістю у трактуванні, а поняття «ЕБ підприємства» відрізняється широтою та неоднозначністю у визначеннях, то дослідження цього поняття не втрачає своєї актуальності. Складнішим завданням стає

оцінювання ЕБ нафтопереробних підприємств через те, що ПЕК є стратегічно важливим елементом вітчизняної господарської системи та забезпечення ЕБ його підприємств тісно корелюється із національною безпекою.

Метою дослідження є проведення девіаційного аналізу діючої системи забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств України в умовах нестабільності ринкового середовища та загроз на ринку нафтопродуктів на засадах компетентнісного управління.

Основний матеріал. Розглядаючи компетентність як суб'єктивну можливість працівника певної кваліфікації виконувати роботи відповідного рівня складності, в дослідженні доцільно оцінити якісні і кількісні показники впливових детермінант мікрорівня ЕБ нафтопереробних підприємств як результату такого управління.

Для цього пропонується оцінювання за наступними групами ключових детермінантів системи забезпечення (ЕБ) нафтопереробних підприємств [1–7]: 1) виробнича: відповідність технічної оснащеності підприємства і технологічного забезпечення потребам розвитку; 2) ресурсна: забезпеченість (достатність) власної (національною) сировиною; відповідна завантаженість виробничих потужностей; 3) фінансово-економічна: достатність власних і позикових фінансових ресурсів; 4) організаційно-управлінська: забезпеченість трудовими ресурсами; достатність рівня їх кваліфікації; 5) інвестиційна: підтримка рівня інвестиційної активності для досягнення стратегічних планів.

Аналіз системи показників ЕБ нафтопереробних підприємств доцільно виконувати в динаміці для виявлення позитивних та негативних змін під впливом чинників зовнішнього середовища. Процес подальшого зіставлення фактичних величин показників, що досліджується, з критеріальними значеннями складають основу девіаційного аналізу, який в даному випадку є найбільш результативним щодо реалізації поставлених завдань. Склад ключових детермінантів в системі ЕБ нафтопереробного підприємства виконано на основі розробки порогових значень, що здійснювалася з урахуванням загальносвітових тенденцій і середніх значень показників по нафтовій галузі [1, 2, 3, 6, 7].

Аналіз та оцінювання рівня ЕБ здійснювалося за діяльністю наступних підприємств: Кременчуцький НПЗ (ПАТ «Укртатнафта»), станом на 2017 р. займає 18% ринку нафтопродуктів України; Шебелінський НПЗ (ПАТ «Укргазвидобування»), станом на 2017 р. займає 4% ринку нафтопродуктів України; Одеський НПЗ (ПАТ «Лукойл-Одеський НПЗ»), станом на 2014 р. займав 20% ринку нафтопродуктів України.

У сучасних системах аналізу фінансової безпеки підприємств, запропонованих авторами, існує і офіційна система формалізованих критеріїв, затверджена наказом Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, яка базується на показниках поточної платоспроможності, коефіцієнті покриття, коефіцієнті забезпечення власними засобами і коефіцієнті Бівера. Перевагою даної методики є те, що кожний з показників знаходиться в тісному взаємозв'язку один з одним, а рішення про визнання того або іншого підприємства платоспроможним або неплатоспроможним проводиться на підставі порівняння з визначеними критеріальними значеннями.

Проте для даного дослідження необхідний комплексний підхід в оцінці як показників фінансової, так і одночасно показників ЕБ підприємства, які відсутні у пропонованій методиці. Крім того, в методиці Гайфуллиної М.М., Костомарової Е.В. [1] (за якою складена система показників за групами ключових детермінантів) коефіцієнтами поточної ліквідності і платоспроможності може характеризуватися фінансовий стан будь-якого підприємства, якщо на конкретний момент (тимчасово) суми його коштів і високоліквідних активів недостатньо для погашення поточного боргу, який відповідає законодавчому визначенню, як неможливість підприємства

виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами після настання встановленого терміну їх сплат (по зарплаті, податкам і зборам) не інакше, як через відновлення платоспроможності. Усунення даного недоліку пропонується за допомогою введення інтегрального коефіцієнту фінансової безпеки з граничними значеннями.

Інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки [2–3] – це системний метод прогнозування банкрутства, що використовується з метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючого підприємства і розробці превентивних заходів для запобігання банкрутства. Для цього здійснюється аналіз фінансового стану підприємства за допомогою системи коефіцієнтів: 1) коефіцієнт Бівера; 2) адаптований індекс Альтмана (z); 3) коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами (Кіс); 4) маржа прибутку (чиста рентабельність обороту) (Кмп); 5) коефіцієнт загальної ліквідності; 6) коефіцієнт автономії.

Коефіцієнт Бівера (К_{Бі}) розраховується, як відношення суми чистого прибутку і нарахованої амортизації до суми довгострокових і поточних зобов'язань. Адаптований до української системи обліку і специфіки економічного стану, індекс Альтмана для умов кризи неплатежів розраховується по формулі [5]:

$$Z = 3,3K1 + 1,0 K2 + 0,6K3 + 1,4K4 + 1,2K5, \quad (2.1)$$

$$K1 = (\Pi - ДЗ) / (A - Вмп - Рб), \quad (2.2)$$

$$K2 = (ЧД - ДЗ) / (A - Вмп - Рб), \quad (2.3)$$

$$K3 = ВК / ЗК, \quad (2.4)$$

$$K4 = (НП - З) / (A - Вмп - Рб), \quad (2.5)$$

$$K5 = ОА / (A - Вмп), \quad (2.6)$$

де Π – прибуток до оподаткування; ДЗ – дебіторська заборгованість; А – сума активів; Вмп – витрати майбутніх періодів; ЧД – чистий доход; ВК – власний капітал; ЗК – залучений капітал; НП – нерозподілений прибуток; З – сума збитків; Рб – розрахунки з бюджетом; ОА – оборотні активи.

1. Оцінюючи рівень ЕБ за виробничою групою детермінантів найчастіше звертається увага на наявний капітал підприємства та ефективність його управління. Проте капітал працює лише після переходу у виробничу форму, перетворюючись в основні фонди, оборотні кошти та нематеріальні активи. Ці складові капіталу матеріалізовані у виробничому потенціалі підприємства, що характеризується відповідними показниками та проаналізовано у табл.1.

Таблиця 1

Показники виробничої групи ключових детермінантів забезпечення економічної безпеки нафтопереробних підприємств України

№ п/п	Показники	Роки								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1.	Кременчуцький НПЗ									
1.1	Фондовіддача ОФ, грн.	108,00	108,11	109,43	117,91	11,53	10,21	10,80	10,51	10,43
1.2	Темп зростання середньорічної вартості ОФ, %	100,01	100,2	100,34	99,17	102,4	98,6	93,17	101,17	98,55
1.3	Коефіцієнт зносу ОФ	0,58	0,61	0,69	0,82	0,76	0,98	1,31	1,32	1,32
2.	Шебелінський НПЗ									
2.1	Фондовіддача ОФ, грн.	-	0,58	0,64	0,84	0,58	0,98	0,96	0,95	0,87
2.2	Темп зростання середньорічної вартості ОФ, %	-	101,20	101,54	109,17	111,40	98,80	95,70	100,17	98,70
2.3	Коефіцієнт зносу ОФ	-	0,12	0,19	0,21	0,24	0,25	0,25	0,27	0,31

		Одеський НПЗ								
3.1	Фондовіддача ОФ, грн.	0,48	0,50	0,50	0,48	0,50	33,89	-	-	-
3.2	Темп зростання середньорічної вартості ОФ, %	100,3	100,48	100,61	105,97	102,16	84,91	-	-	-
3.3	Коефіцієнт зносу ОФ	0,05	0,06	0,06	0,06	0,12	0,18	-	-	-

Джерело: розраховано автором на основі річної фінансової звітності підприємств.

Показник фондівдачі ОФ характеризує ефективність використання ОФ, тому його збільшення є позитивним явищем в діяльності підприємства. З табл. 1 слідує, що фондівдача за досліджуваний період має найбільше величину у Кременчуцького НПЗ, який з 2009 р. до 2012 р. мав значення більше 100 грн. на 1 гривню середньорічної вартості ОФ. Спільною тенденцією зміни даного показника у Кременчуцького і Шебелінського НПЗ є зниження його значення з 2014 р., на відміну від показника Одеського НПЗ, величина якого (перед закриттям підприємства) збільшилася майже на 67%.

2. Розглядаючи ресурсну групу детермінантів (табл. 2) зазначимо, що близько 90% видобутку нафти і газового конденсату в Україні забезпечують підприємства ПАТ «Укрнафта» (68%) та ПАТ «Укргазвидобування» (22%). При цьому перше – реалізує нафту і газовий конденсат власного видобутку на аукціонах відповідно до ст. 4 Закону України «Про нафту і газ» та Порядку організації та проведення біржових аукціонів з продажу нафти сирової, а друге – здійснює переробку нафти на власних виробничих потужностях (Шебелінський НПЗ). У 2017 р. переробку нафтової сировини в Україні здійснював лише Кременчуцький НПЗ (2,1 млн. т на рік) [6].

Таблиця 2

Показники ресурсної групи ключових детермінантів забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств України

№ п/п	Показники	Роки								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1.	Видобуток нафти в Україні, тис. т.	-	3,60	3,40	3,30	3,00	2,70	2,40	2,20	2,02
2.	Темпи росту видобутку нафти в Україні, %	-	90,00	94,44	97,06	90,91	90,00	88,89	91,67	91,82
3.	Кременчуцький НПЗ (номінальна виробнича потужність – 18,6 млн. т)									
3.1.	Темпи росту переробки нафти, %	112,00	114,00	115,50	115,80	89,06	114,06	95,35	95,40	96,70
3.2.	Рівень завантаженості підприємства, %	21,00	23,00	20,60	11,87	9,23	7,97	7,65	7,30	7,12
4.	Одеський НПЗ (номінальна виробнича потужність – 3,6 млн. т)									
4.1.	Темпи росту переробки нафти, %	104,0	105,0	105,8	107,0	105,0	100,5	-	-	-
4.2.	Рівень завантаженості підприємства, %	21,00	23,00	20,60	0,81	0,77	4,81	-	-	-
5.	Шебелінський НПЗ (номінальна виробнича потужність – 2,4 млн. т)									
5.1.	Темпи росту переробки нафти, %	-	101,70	102,50	103,20	103,60	103,85	120,13	108,79	140,65
5.2.	Рівень завантаженості підприємства, %	-	24,10	24,80	25,00	25,02	7,62	20,07	20,85	18,83

Джерело: розраховано автором на основі річної фінансової звітності підприємств.

Кременчуцький НПЗ займався переробкою 2015-2017 рр. нафти українських родовищ, імпортованою нафтою сорту СРС Blend та газового конденсату. До 2012 р.

він мав найвищі темпи росту переробки нафти (в середньому 114,3%) серед досліджуваних підприємств.

Загальна потужність вітчизняних нафтопереробних підприємств складає близько 40 млн. т нафти на рік, що майже в 4 рази перевищує попит на продукти нафтопереробки в Україні. Незважаючи на достатні потужності НПЗ в Україні, рівень їх завантаженості є низьким (близько 7%). За 10 років Україна пройшла трансформацію від країни з надлишковими нафтопереробними потужностями та експортера нафтопродуктів до країни, яка більше ніж на 80% залежить від їх імпорту. На сьогодні лише Кременчуцький та Шебелінський НПЗ переробляють нафту і газовий конденсат, переважно вітчизняного видобутку, в обсязі близько 2,7 млн. т вуглеводневої сировини в 2017 р.

3. *Фінансово-економічна група* характеризує такі аспекти стану підприємства, як: загальна фінансова стійкість, платоспроможність, рентабельність та інші. При аналізі даних показників (табл. 3) було виявлено загальну позитивну тенденцію економічної ефективності підприємств за 2009–2017 рр., що підтверджується коефіцієнтом рентабельності.

Таблиця 3

**Показники фінансово-економічної групи ключових детермінантів
 забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств України**

№ п/п	Показники	Роки								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1.	Кременчуцький НПЗ									
1.1.	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,67	0,69	0,72	0,79	0,81	0,80	0,90	0,91	0,90
1.2.	Коефіцієнт платоспроможності (фінансової стійкості)	0,002	0,002	0,003	0,004	0,006	0,003	0,004	0,003	0,002
1.3.	Рентабельність продажів (NPM), %	93,50	92,34	75,16	72,31	71,77	83,80	61,44	57,20	38,90
1.4.	Інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки, %	54,00	54,10	54,14	55,80	56,10	56,00	56,20	56,21	56,10
2.	Шебелінський НПЗ									
2.1.	Коефіцієнт поточної ліквідності	-	0,40	0,42	0,43	0,80	0,95	0,95	2,08	4,30
2.2.	Коефіцієнт платоспроможності (фінансової стійкості)	-	0,001	0,002	0,001	0,031	0,520	0,032	0,021	0,370
2.3.	Рентабельність продажів (NPM), %	-	8,0	12,0	11,0	13,0	35,0	7,3	6,5	6,2
	Інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки, %	-	36,3	38,0	38,3	51,2	56,0	56,2	73,2	75,1
3.	Одеський НПЗ									
3.1.	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,380	0,250	0,160	0,078	1,700	1,200	-	-	-
3.2.	Коефіцієнт платоспроможності (фінансової стійкості)	0,002	0,001	0,002	0,005	0,008	0,006	-	-	-
3.3.	Рентабельність продажів (NPM), %	68,30	72,10	75,86	83,33	90,72	90,20	-	-	-
3.4.	Інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки, %	36,0	36,3	38,0	38,3	71,2	64,3	-	-	-

Джерело: розраховано автором на основі річної фінансової звітності підприємств.

За показником «коефіцієнт поточної ліквідності» відповідно до нормативних величин досліджувані підприємства мали негативні його значення до 2013 р. на Одеському НПЗ, до 2016 р. – на Шебелінському НПЗ, що характеризує їх як фінансово залежних від кредиторів. Крім того, Шебелінський і Кременчуцький НПЗ тільки на 50% можна вважати у стані фінансової безпеки за досліджуваний період, а Одеський НПЗ – протягом 2009–2012 рр. у середньому мав величину даного показника 37%, і тільки у 2013 р. досяг найкращого значення – 71,2%.

Таким чином, фінансово-економічні детермінанти ЕБ нафтопереробних підприємств (крім коефіцієнтів рентабельності) мають передкризові (інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки) та критичні (коефіцієнт платоспроможності, коефіцієнт поточної ліквідності) індикатори.

4. *Організаційно-управлінські детермінанти* набувають особливої значущості в контексті управління на засадах компетентнісного підходу та базуються на індикаторах рівня середньої заробітної плати, плинності кадрів, частці співробітників з вищою освітою (табл. 4). Їх аналіз показав достатньо стабільні індикатори визначених детермінантів.

Так, плинність кадрів за 2009-2017 рр. не перевищувала у середньому 3,6% (при критеріальному значенні $\leq 5\%$), забезпеченість кадрами з вищою освітою має значення більше 70%, не зважаючи на загальний тренд до незначного зниження.

Таблиця 4

**Показники організаційно-управлінської групи ключових детермінантів
 забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств**

№ п/п	Показники	Роки								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Середня заробітна плата у нафтопереробній галузі, грн.	3269	3265	3732	4025	4377	4798	6181	6511	8106
2	Темпи росту рівня середньої заробітної плати у нафтопереробній галузі, %	99,3	99,9	114,3	107,9	108,7	109,6	128,8	105,3	124,5
3	Плинність кадрів у нафтопереробній галузі, %	5,73	3,18	0,64	2,55	7,01	4,46	3,5	3,18	4,46
4	Частка співробітників з вищою освітою управлінсько-економічних відділів, %:									
4.1.	Кременчуцький НПЗ	67	69	72	79	79	80	78	68	67
4.2.	Шебелінський НПЗ	-	74	82	83	83	75	75	78	79
4.3.	Одеський НПЗ	68	65	66	78	77	-	-	-	-

Джерело: розраховано автором на основі річної фінансової звітності підприємств, [6].

Основний мотиваційний індикатор – темпи росту рівня середньої заробітної плати – за досліджуваний період мав значення у середньому 112%, хоча він і має приближену величину, яка відноситься до стану стабільності, але найбільші темпи росту припадають на період з підвищенням показників інфляції. Тому приріст у 2017 р. у порівнянні з 2009 р. у розмірі 68,9% можна віднести тільки до групи критеріїв, які характеризують детермінант як передкризовий.

5. За *інвестиційною групою* (табл. 5), жодне досліджуване підприємство не можна вважати стабільним щодо стану забезпечення його ЕБ. Темпи зростання капітальних вкладень як показник інтенсивності оновлення капіталу (а тому і швидкість переходу на

більш високий технологічний рівень) за підприємствами, крім Шебелінського НПЗ, не досягають критеріального значення, яке відповідає стабільному стану. Але Шебелінський НПЗ лише за 2016-2017 рр. підвищив свої капіталовкладення у середньому на 89,5%.

Коефіцієнт інвестування як індикатор фінансової стійкості показує ступінь покриття необоротних активів власним капіталом. Цей показник на досліджуваних НПЗ за останні 8 років відповідає стану стабільності ($\geq 0,6$), проте мають тенденцію до зниження.

Таблиця 5

Показники інвестиційної групи ключових детермінантів забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств

№ п/п	Показники	Роки								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Кременчуцький НПЗ									
1.1	Темп зростання капітальних вкладень,%	104,30	107,47	100,13	106,24	103,37	105,21	120,88	87,58	99,54
1.2	Коефіцієнт інвестування	1,70	2,50	2,70	3,31	3,22	4,62	4,76	0,80	0,90
1.3	Коефіцієнт інвестиційної активності	0,45	0,48	0,48	0,61	0,52	0,49	0,29	0,18	0,19
2	Шебелінський НПЗ									
2.1	Темп зростання капітальних вкладень,%	-	103,44	100,03	100,00	105,80	96,66	97,63	226,30	152,79
2.2	Коефіцієнт інвестування	-	0,78	0,79	0,80	1,09	1,13	2,49	1,31	1,37
2.3	Коефіцієнт інвестиційної активності	-	0,28	0,28	0,29	0,61	0,32	0,29	0,13	0,20
3	Одеський НПЗ									
3.1	Темп зростання капітальних вкладень,%	101,30	101,58	100,25	100,65	102,25	79,19	-	-	-
3.2	Коефіцієнт інвестування	0,78	0,79	0,80	1,09	1,13	0,80	-	-	-
3.3	Коефіцієнт інвестиційної активності	0,80	1,12	1,23	1,27	1,09	1,37	-	-	-

Джерело: розраховано автором на основі річної фінансової звітності підприємств.

Отже, підприємства володіють необхідними обсягами власних коштів при низькій інвестиційній активності на Шебелінському і Кременчуцькому НПЗ, що відповідає кризовому стану ЕБ (значення коефіцієнтів інвестиційної активності входять до діапазону $0,2 \leq IA < 0,4$). На Одеському НПЗ до 2014 р. (припинення роботи підприємства) стан ЕБ підприємства був стабільним за цією групою детермінантів. Отже, тільки Одеський НПЗ використовував необхідний і достатній обсяг коштів, спрямованих на модернізацію та розвиток власного виробництва.

Отже, аналіз детермінантів, які забезпечують ЕБ нафтопереробних підприємств України, дозволяє підвести загальні підсумки щодо відповідності зазначених показників граничним значенням визначення стану ЕБ. Проте ЕБ підприємства є комплексною характеристикою, яка враховує сукупність потенціалів всіх визначених груп ключових детермінантів, тому згідно з методикою оцінки [9] ЕБ нафтопереробних підприємств, визначається рівень (стан) ЕБ для кожного показника згідно діапазонів девіації в балах: 1) стабільний (С): $15 < КЕБ \leq 20$; 2) передкризовий (ПК): $10 < КЕБ \leq 15$; 3) кризовий (К): $5 < КЕБ \leq 10$; 4) критичний (КР): $1 \leq КЕБ \leq 5$.

Комплексний показник економічної безпеки (КЕБ) нафтопереробних підприємств визначається за формулою [1, 9-10]:

$$КЕБ = \frac{\sum_{i=1}^N X_i}{N}, \quad (2.7)$$

де X_i – бальна оцінка i -го показника детермінантів забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств; N – число показників, що входять в детермінанти забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств.

Процес розрахунку комплексного показника ЕБ нафтопереробних підприємств пов'язаний із обробкою та розрахунком великої кількості вхідних даних та проведенням експертизи щодо виконання бальної оцінки згідно з еталонними значеннями, які представлені у табл. 7.

Результати розрахунків комплексних показників ЕБ досліджуваних нафтопереробних підприємств подано на рис. 1 та дозволяє зробити висновки про те, що найвищий рівень ЕБ було виявлено на Одеському НПЗ, особливо у 2013 р. (15,25 балів з 20). Другим за станом ЕБ є Шебелінський НПЗ з максимальним значенням показника 10,67 бали у 2016 р., останній – Кременчуцький НПЗ – з 10,27 балами у 2015 р.

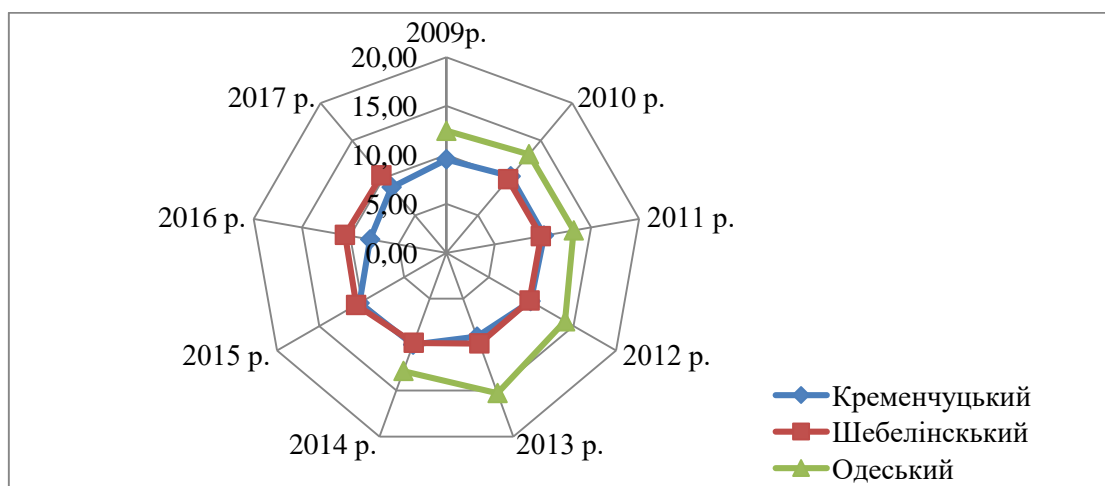

Рис. 1. Радарна діаграма результатів девіаційного аналізу рівня ЕБ нафтопереробних підприємств України (в балах). Джерело: складено автором.

У табл. 7 представлено діагностику наслідків структурних змін в нафтопереробній промисловості для діючої системи забезпечення ЕБ нафтопереробних підприємств України.

Таблиця 7

Комплексні показники рівня ЕБ нафтопереробних підприємств України

Підприємства	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кременчуцький НПЗ	К	ПК	ПК	К	К	ПК	ПК	К	ПК
Шебелінський НПЗ	-	К	К	К	К	К	ПК	ПК	ПК
Одеський НПЗ	ПК	ПК	ПК	ПК	С	ПК	-	-	-

Джерело: складено автором.

Таким чином, жодна група ключових детермінантів на Кременчуцькому і Шебелінському НПЗ не відповідає стабільному стану ЕБ досліджуваних нафтопереробних підприємств. Комплексний показник ЕБ Одеського НПЗ не мав загроз лише у 2013 р.

Висновки. Не зважаючи на те, що показники рентабельність продажів, частка співробітників з вищою освітою, плинність кадрів, коефіцієнти інвестування не сигналізують про загрози економічній безпеці зазначених підприємств і характеризують систему управління ЕБ як стабільну, всі інші детермінанти вказують на

передкризовий і критичний стан на підприємствах. Цей факт становить подальше завдання виявлення переліку факторів, які провокують означені загрози, оцінки сили їхнього впливу та визначення переліку компетенцій відповідно діючої системи компетентнісного управління нафтопереробних підприємств в умовах несприятливого макросередовища, що склалось на час досліджуваного періоду. Результатом дослідження є удосконалення науково-методичні положення щодо оцінювання рівня ЕБ нафтопереробних підприємств на принципах компетентнісного управління, яка передбачає застосування розроблених критеріїв девіаційної оцінки комплексного показника ЕБ і, на відміну від існуючих, враховує інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки як системний інструмент прогнозування банкрутства підприємства.

Список використаної літератури

1. Гайфуллина М.М., Костомарова Е.В. Методический подход к оценке экономической безопасности нефтяной компании // Интернет-журнал «Науковедение», 2017. – Том 9, №2. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://naukovedenie.ru/PDF/64EVN217.pdf>; Gayfullina M.M., Kostomarova E.V. Metodicheskiy podhod k otsenke ekonomicheskoy bezopasnosti neftyanoy kompanii // Internet-zhurnal «Naukovedenie», 2017. – Том 9, #2. [Elektronnyiy resurs] – Rezhim dostupa: <http://naukovedenie.ru/PDF/64EVN217.pdf>
2. Маков В.М. Территория инноваций. Анализ инновационно-инвестиционной деятельности предприятий нефтегазового комплекса / В.М. Маков // Креативная экономика, 2010. – №1. – С. 126-129; Makov V.M. Territoriya innovatsiy. Analiz innovatsionno-investitsionnoy deyatel'nosti predpriyatiy neftegazovogo kompleksa / V.M. Makov // Kreativnaya ekonomika, 2010. – #1. – S. 126–129.
3. Зайцев Б.Ф., Маков В.М. Стратегический анализ в системе управления инновационной деятельностью предприятия / Б.Ф. Зайцев, В.М. Маков // Инновации и инвестиции, 2010. – №1. – С. 96-100; Zaytsev B.F., Makov V.M. Strategicheskii analiz v sisteme upravleniya innovatsionnoy deyatel'nostyu predpriyatiya / B.F. Zaytsev, V.M. Makov // Innovatsii i investitsii, 2010. – #1. – S. 96–100.
4. Садеков, А. А. Стратегічне управління підприємством. Управління змінами: навч. посіб. / А. А. Садеков, О. Ю. Гусева. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – 414 с.; Sadiykov, A. A. Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom. Upravlinnia zminamy: navch. posib. / A. A. Sadiykov, O. Yu. Husieva. – Donetsk : DonNUET, 2010. – 414 s.
5. Садеков, А. А. Теоретико-методологічні засади феномену безпеки / А. А. Садеков, Т. Б. Хлевицька // Вісник економічної науки України : наук. журн., 2010. – № 2 (18). – С.125-128; Sadiykov, A. A. Teoretyko-metodolopchni zasady fenomenu bezpeky / A. A. Sadiykov, T. B. Khlevytska // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy : nauk. zhurn., 2010. – № 2 (18). – S.125-128.
6. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. – К. : НІСД, 2015. – 348 с.; Liashenko O. M. Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva : monohrafiia. – K. : NISD, 2015. – 348 s.
7. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учеб. курс – 2-е изд., перераб. и доп. - Киев: Эльга, Ника-Центр, 2004 – 656 с.; Blank I.A. Finansovyyi menedzhment: ucheb. kurs – 2-e izd., pererab. i dop. - Kiev: Elga, Nika-Tsentr, 2004 – 656 s.
8. Ринок нафти і нафтопродуктів / Річний звіт НАК «Нафтогаз України». – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://annualreport2016.naftogaz.com/ua/de-mi-zaraz/rinok-nafti-i-naftoproduktiv/>; Rynok nafty i naftoproduktiv / Richnyi zvit NAK «Naftohaz Ukrainy». – 2016. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://annualreport2016.naftogaz.com/ua/de-mi-zaraz/rinok-nafti-i-naftoproduktiv/>

9. Гильфанов М.Т. Организационно-методический инструментарий оценки детерминантов и обеспечения экономической безопасности предприятия / М.Т. Гильфанов // Социально-экономические явления и процессы, 2013. - №8 (054). - С. 19-27; Gilfanov M.T. Organizatsionno-metodicheskiy instrumentariy otsenki determinantov i obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya / М.Т. Gilfanov // Sotsialno-ekonomicheskije yavleniya i protsessyi, 2013. - #8 (054). - S. 19-27.

10. Колесниченко Е.А., Гильфанов М.Т. Методические аспекты оценки и обеспечения экономической безопасности предприятия // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки, 2013. - №11 (127). - С. 56-62; Kolesnichenko E.A., Gilfanov M.T. Metodicheskie aspekty otsenki i obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya // Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki, 2013. - #11 (127). - S. 56-62.

11. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності за місяць у 2017 році / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/Zarp_ek_m/zedm_17_u.htm; Serednia zarobitna plata za vydamy ekonomichnoi diialnosti za misiats u 2017 rotsi / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/Zarp_ek_m/zedm_17_u.htm

Стаття надійшла до редакції 02.11.2018

O. Chenusha

DEVIATION ANALYSIS OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINIAN OIL REFINING ENTERPRISES

Over the last 10 years the state of national oil products market was characterized by structural changes in the direction of import increasing, reducing of production volumes, increasing of national oil products markets dependence from foreign producers and, as a result, exacerbating threats to economic security for oil refining enterprises.

Considering competence as a subjective possibility of an employee of a certain qualification to perform work of the corresponding complexity level, in the research it was expedient to estimate qualitative and quantitative indicators of the influential determinants of the micro level of the oil refining enterprises' economic security as a result of such management. In this article it was identified five groups of key determinants for assessing the economic safety of oil refining enterprise in the context of a competent approach. It was conducted the deviation analysis of the economic safety system of oil refining enterprises. Based on the calculation of the economic security complex indicator, it was determined the level of researched oil refining enterprises as pre-crisis and critical. The composition of the key determinants of the oil refining enterprise was based on the development of threshold values, which was carried out taking into account global trends and average values of indicators for the oil industry. The analysis and evaluation of the EB level was carried out by the following companies: Kremenchug Oil Refinery (PJSC "Ukrtatnafta"); Shebelinsky Refinery (PJSC "Ukrgezvydobuvannya"); Odessa Oil Refinery (PJSC "Lukoil-Odesa Refinery").

It was no group of key determinants in the Kremenchug and Shebelinsky refineries is in line with the stable state of the oil refining enterprises economic security under study. Complex index of Odessa Oil Refinery economic security had no threats until 2013. The economic security evaluation of oil refining enterprises in conditions of unstable market environment, it was possible to identify the main problems posing external threats for its provision.

The result of research is the improvement of scientific and methodological provisions about the evaluation of the economic security level of oil refining enterprises on the principles of competence management, which involves the application of developed criteria for the deviation analysis of the integrated economic security indicator, and, unlike the existing ones, takes into account the integral coefficient of financial security as a system tool for forecasting bankruptcy of the enterprise.

Keywords: *deviation analysis, determinants, economic security, competence, oil refining enterprises.*

УДК 339.7:001.8

Т.В. Марена, М.Г. Іноземцева

СУЧАСНІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено підходи до трактування поняття валютної безпеки; систематизовано методики визначення рівня валютної безпеки країни з урахуванням характеру та вигляду кінцевих результатів оцінки, до яких віднесено: підходи, що передбачають оцінку рівня валютної безпеки держави на основі аналізу окремих індикаторів стану валютного ринку; підходи, що надають комплексну оцінку рівня валютної безпеки країни. Розглянуто показники валютного ринку, що можуть виступати індикаторами валютної безпеки. Серед методичних підходів, які надають комплексну оцінку рівня валютної безпеки, виділено: методики, що дають цілісне уявлення про стан валютної безпеки та перспективи розвитку валютної сфери за рахунок складання аналітичних описів, побудови моделей, формування сценаріїв; методики, що базуються на розрахунку інтегрального індексу валютної безпеки. Досліджено методичний інструментарій комплексної оцінки рівня валютної безпеки. Проаналізовано офіційну методику визначення інтегрального індексу валютної безпеки України, встановлено її переваги та недоліки. Обґрунтовано напрями удосконалення методики розрахунку інтегрального індексу національної валютної безпеки.

Ключові слова: *національна валютна безпека, валютний ринок, інтегральний індекс валютної безпеки, обмінний курс національної валюти, достатність міжнародних резервів, доларизація економіки.*

Сучасні глобальні зрушення, непередбачуваність та мінливість умов розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин посилюють загрози та формують нові виклики у системі економічної безпеки країн, однією зі складових якої є безпека валютного сектору. За умов поглиблення інтернаціоналізації фінансових відносин, відповідного підвищення відкритості національних валютних ринків і усе більшої їх залежності від екзогенних чинників при регулюванні та визначенні напрямів розвитку національного валютного ринку зростає необхідність врахування вимог забезпечення належного рівня валютної безпеки держави. Невід'ємним компонентом сучасного механізму регулювання валютного ринку виступає система моніторингу основних його показників, одним із найважливіших завдань якої має стати визначення поточного стану національної валютної безпеки.

Загальні питання формування та оцінки економічної безпеки країн досліджуються у наукових працях З. Варналія, О. Головченко, С. Мельник, А. Сухорукова, Ю. Харазішвілі та інших вчених. Питанням визначення сутності

валютної безпеки як складової фінансової безпеки держави, дослідження підходів до її оцінки та формування валютної безпеки України присвячено праці таких вітчизняних вчених, як: О. Барановський, Б. Іличок, О. Мелих, В. Мирончук, Ю. Паночишин, Т. Філіпенко тощо. Разом із тим, аналіз сучасних науково-методичних підходів до визначення рівня валютної безпеки у наукових дослідженнях представлено досить фрагментарно. Відтак, додаткових наукових досліджень потребують: систематизація існуючих методик визначення рівня валютної безпеки держави, оцінка їх переваг та недоліків, обґрунтування напрямів розвитку та удосконалення науково-методичних підходів до оцінки національної валютної безпеки. Усе вищезазначене обумовлює актуальність теми дослідження.

Метою дослідження є ідентифікація, систематизація та удосконалення сучасних науково-методичних підходів до оцінки рівня національної валютної безпеки.

На відміну від поняття економічної безпеки, трактування якого досить широко представлено у сучасних наукових дослідженнях, підходів до визначення категорії «валютна безпека» відносно небагато. Так, О. Барановський трактує валютну безпеку держави як ступінь забезпеченості її валютними коштами, достатній для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці [1]. З. Варналій визначає валютну безпеку як стан валютної системи, який характеризується передбачуваністю динаміки обмінного курсу національної валюти, збалансованістю валютного ринку, задоволенням потреб суб'єктів національної економіки (держави, підприємницького сектору і населення) в іноземній валюті [4].

Згідно з Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України 2007 р., валютна безпека – це такий стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, безперешкодного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках [9].

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України 2013 р., валютна безпека розглядається як стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках [10]. Отже, виходячи зі змісту представлених трактувань валютної безпеки, її стан фактично визначається динамікою та значеннями основних параметрів національного валютного ринку.

Як зазначає О. Мелих, механізм забезпечення валютної безпеки країни містить наступні складові: всебічний моніторинг економіки з метою виявлення і прогнозування ендогенних та екзогенних загроз безпеці; визначення порогових, гранично допустимих значень індикаторів, перевищення яких може спровокувати порушення фінансової стабільності та розвиток валютної кризи; діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз валютній безпеці [6].

В основі державної політики щодо забезпечення оптимального рівня валютної безпеки мають знаходитися результати оцінки її поточного стану. Дослідження сучасних методик оцінки рівня валютної безпеки і врахування характеру та вигляду кінцевих результатів такої оцінки дозволило виділити наступні підходи до визначення стану валютної безпеки:

1) оцінка рівня валютної безпеки держави на основі аналізу окремих показників та індикаторів стану національного валютного ринку [5; 6; 12];

2) комплексна (інтегральна) оцінка рівня валютної безпеки країни [9; 10; 13].

Науково-методичний підхід, що базується на оцінці окремих показників стану валютного ринку, передбачає спостереження за основними індикаторами, які характеризують поточну кон'юнктуру та довгострокові параметри розвитку валютного ринку, і порівняння їх з пороговими (критичними) значеннями. Вихідними даними для проведення такого аналізу може виступати статистична інформація центральних банків країн, а також статистичні бази даних міжнародних організацій (Міжнародного валютного фонду, групи Світового банку, Банку міжнародних розрахунків тощо). З метою оцінки стану валютної безпеки України можуть використовуватися статистичні матеріали Національного банку України та Державної служби статистики України. Оцінка якісних індикаторів валютної безпеки (наприклад, довіра до національної валюти), до яких практично неможливо застосовувати формалізовані критерії, може базуватися на використанні методів експертної оцінки. Певними недоліками застосування методів експертної оцінки є суб'єктивність отриманих результатів, а також значна залежність ефективності методів від рівня підготовки та кваліфікації експертів і кількості експертів, залучених до оцінки [3; 14].

До індикаторів валютної безпеки належать статистичні та якісні показники, які з різних боків характеризують стан валютного сектору в країні. Аналіз сучасних наукових досліджень у сфері валютних ринків та валютної безпеки показує, що єдиного підходу до використання певного фіксованого переліку індикаторів валютної безпеки не існує. Так, Б. Іличок у якості основного індикатора валютної безпеки розглядає обмінний курс національної валюти, при цьому концентруючись на головних чинниках впливу на валютний курс в Україні, до яких автор відносить інфляцію, негативне сальдо торговельного балансу, низький рівень конкурентоспроможності української економіки на світових ринках [5].

О. Мелих зазначає, що певні індикатори характеризують не лише ефективність валютно-курсової політики країни, але і рівень її валютної безпеки, відносячи до таких індикаторів: діючий режим курсоутворення та показники, які відображають динаміку валютного курсу, девальвацію (ревальвацію) національної грошової одиниці, обсяг валютних резервів та їх достатність, рівень доларизації економіки, ступінь довіри до національної валюти [6, с.63].

Оцінка рівня валютної безпеки держави на основі аналізу окремих показників стану національного валютного ринку є відносно простим, однак не позбавленим недоліків підходом. Зокрема, у випадку, коли різні показники валютної безпеки змінюються у різних напрямках (одні показники свідчать про підвищення рівня валютної безпеки, а інші – про його зниження), складно зробити адекватний висновок про те, вплив яких показників буде переважати. Крім того, такий підхід не дає можливості провести об'єктивний компаративний аналіз динаміки рівня валютної безпеки по роках. У зв'язку з цим, більш ефективними є науково-методичні підходи, які дозволяють отримати комплексну оцінку рівня національної валютної безпеки.

Ґрунтуючись на підході до класифікації комплексних методик оцінки рівня національної економічної безпеки, запропонованому С. Шагоян [14], серед науково-методичних підходів, які дозволяють отримати комплексну оцінку рівня валютної безпеки, також можна виділити:

1) методики, що дають можливість отримати комплексне уявлення про стан національної валютної безпеки та перспективи розвитку ситуації у валютній сфері за рахунок складання аналітичних описів, побудови моделей, формування сценаріїв;

2) методики, що базуються на розрахунку інтегрального індексу валютної безпеки і дають змогу визначити зміну рівня валютної безпеки країни в динаміці у порівнянні з пороговими значеннями.

Перша група включає методики комплексної оцінки рівня валютної безпеки, що передбачають моделювання ситуацій у сфері валютної безпеки та побудову сценаріїв розвитку валютного сектору. Такі методики засновані на використанні статистичних та економіко-математичних методів і моделей, ігрових та інших методів, і включають:

- методи багатовимірної статистичної аналізу (кореляційно-регресійний, компонентний, факторний, кластерний, спектральний методи, аналіз часових рядів тощо), що дають змогу визначати характеристики динаміки змін показників валютної безпеки, виявляти їх ретроспективні тенденції та розраховувати прогностичні перспективні значення, будувати регресійні моделі валютної безпеки з визначенням факторів, які у найбільшій мірі впливають на рівень безпеки валютного сектору [3; 14];
- метод аналізу і обробки сценаріїв, який потребує залучення висококваліфікованих експертів та використання сучасних засобів економіко-математичного моделювання. На основі застосування цього методу формується сценарій (документ аналітико-описового характеру) валютної безпеки країни з викладенням послідовності розвитку ситуації у сфері валютної безпеки в майбутньому. Метод сценаріїв ефективний при: прогнозуванні та оцінці результатів управлінських рішень у сфері забезпечення національної валютної безпеки; аналізі ефективності заходів, що проводяться в рамках валютної політики; виборі оптимального рішення в межах валютного регулювання [3, с.70];
- ігрові методи, що використовуються для аналізу конфліктних ситуацій у сфері валютної безпеки з метою прийняття управлінських рішень. Зазначені методи базуються на теорії ігор та інструментах прикладної математики для вивчення моделей і методів прийняття оптимальних рішень в умовах конфлікту. Застосування ігрових методів дає можливість встановити, яку стратегію валютної безпеки має імплементувати країна, щоб одночасно не зашкодити потенційним конкурентам;
- методи розпізнавання образів, в основі яких знаходиться застосування широкого переліку різноманітних інструментів (методів математичної статистики, теорії ймовірностей, теорії ігор, теорії інформації, статистичної теорії зв'язку, таксономічних методів тощо); вони дозволяють перетворити вхідну інформацію щодо стану валютної безпеки у вихідну (представляє собою висновок про те, у якому стані знаходиться валютна безпека – у безпечній зоні, на межі або поза межами безпечної зони);
- методи теорії нечітких систем (новітні засоби дослідження складних проблем), які дають змогу за допомогою електронно-обчислювальних машин формалізувати неточні, недосконалі, часто суперечливі знання про валютну безпеку, що використовують у своїх міркуваннях фахівці-експерти. Найбільш важливим є використання цих методів при обробці експертних даних щодо якісних показників валютної безпеки [3; 7; 14].

Друга група науково-методичних підходів визначення рівня валютної безпеки включає методики, засновані на розрахунку її інтегрального індексу. В Україні використовується офіційна методика розрахунку інтегрального показника валютної безпеки, згідно із якою валютна безпека є складовою фінансової безпеки держави. Попередня Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена Наказом Міністерства економіки України №60 від 02.03.2007 р., яка втратила чинність з прийняттям нової методики 2013 р., передбачала використання при розрахунку індексу валютної безпеки наступних індикаторів:

1) темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, % (порогове значення – не більше 6);

2) відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів (рівень доларизації), % (порогове значення – не більше 25);

3) валові міжнародні резерви України, місяців імпорту (порогове значення – не менше 3) [9].

На сьогоднішній день індекс валютної безпеки розраховується відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 9 жовтня 2013 року № 1277 [10]. Згідно з офіційною методикою, основні етапи розрахунку інтегрального індексу валютної безпеки, як і інших складових економічної безпеки, включають:

- формування множини індикаторів валютної безпеки;
- визначення характеристичних (оптимальних, порогових, граничних) значень індикаторів;
- нормування індикаторів;
- визначення вагових коефіцієнтів;
- розрахунок інтегрального індексу валютної безпеки [10].

Інтегральний індекс валютної безпеки визначається за формулою:

$$I_{FE} = \sum_{i=1}^n d_i \times y_i \quad (1)$$

де I_{FE} – інтегральний (агрегований) індекс валютної безпеки;

d_i – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс валютної безпеки;

y_i – нормалізована оцінка i -го індикатора валютної безпеки.

Безумовно, нова методика 2013 р. є більш досконалою порівняно з методикою 2007 р. По-перше, порівняно із попередньою методикою сучасними методичними рекомендаціями передбачено більш широкий перелік індикаторів валютної безпеки (а це, відповідно, робить визначення індексу більш точним та об'єктивним), для кожного з яких надаються рекомендації щодо його розрахунку (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік індикаторів валютної безпеки

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку індикатора	Значення вагового коефіцієнта
1.	Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у поточному періоді, середній за період / офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період	0,1775
2.	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, гривень	офіційний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду – форвардний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду	0,1505
3.	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	-	0,1801
4.	Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	кредити, надані резидентам у іноземній валюті, млн. гривень / кредити, надані резидентам, млн. гривень x 100	0,1496
5.	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. доларів США	обсяг валюти, проданої населенню, млрд. доларів США – обсяг валюти, купленої банками в населення, млрд. доларів США	0,1657

6.	Рівень доларизації грошової маси, %	(переказні депозити в іноземній валюті, млн. гривень + інші депозити в іноземній валюті, млн. гривень + цінні папери, крім акцій в іноземній валюті, млн. гривень) / грошова маса (М3) x 100	0,1767
----	-------------------------------------	--	--------

Джерело: [10]

По-друге, застосування нової методики певним чином спрощено завдяки зазначенню у відповідних рекомендаціях конкретних джерел отримання вхідної інформації щодо стану валютного сектору. По-третє, нова методика чітко вказує, які індикатори валютної безпеки є стимуляторами (тип С), які – дестимуляторами (тип В), а які до певного значення показника є стимуляторами, а при подальшому збільшенні перетворюються на дестимулятори (тип А), при цьому надаючи більш зрозумілий алгоритм нормування відповідних індикаторів (табл. 2).

Однак, незважаючи на всі переваги методики, що розглядається, вона також не позбавлена певних недоліків. По-перше, методика не враховує можливість використання альтернативних показників для оцінки тих чи інших індикаторів валютної безпеки. Так, рівень достатності міжнародних резервів, для оцінки якого у методику закладено показник валових міжнародних резервів у місяцях імпорту, може бути оцінений за допомогою таких альтернативних показників, як: коефіцієнт покриття валовими міжнародними резервами держави грошової бази; коефіцієнт покриття валовими міжнародними резервами грошової маси (М2); коефіцієнт покриття валовими міжнародними резервами короткострокового зовнішнього боргу держави [6].

По-друге, з точки зору формування масиву вихідних статистичних даних щодо представлених у методиці індикаторів валютної безпеки можуть виникнути труднощі із розрахунком різниці між форвардним і офіційним курсом гривні. Це пов'язано з тим, що інформація щодо форвардного курсу національної грошової одиниці до долара США (розробники методики рекомендують використовувати групу індексів NDF UAH/USD – безпоставкових форвардних контрактів на гривню проти долара США) відсутня у відкритому доступі та може бути отримана лише на платних умовах, що значно зменшує можливості практичного застосування методики у науково-аналітичних цілях. Крім того, форвардні контракти NDF UAH/USD можуть укладатися на різні терміни (1, 3, 6, 12, 18 місяців), однак у самій методиці не конкретизовано, курс яких саме за строком контрактів має використовуватися у розрахунках.

Таблиця 2

Значення індикаторів валютної безпеки для нормування

№	Найменування індикатора, одиниця виміру, тип	Характеристичні значення індикатора									
		X ^L _{крит}	X ^L _{небезп}	X ^L _{нездв}	X ^L _{здв}	X ^L _{опт}	X ^R _{опт}	X ^R _{здв}	X ^R _{нездв}	X ^R _{небезп}	X ^R _{крит}
1.	Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період (А)	90	94	95	96	97	104	106	108	112	130
2.	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, гривень (А)	-1,2	-0,8	-0,5	-0,3	0,0	0,3	0,5	0,8	1,2	2,5
3.	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту (С)	1,5	2	2,5	3	5					
4.	Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, % (В)						20	30	37	45	50

5.	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. дол. США (А)	-8	-4	-3	-2	0	0	5	7	8	10
6.	Рівень доларизації грошової маси, % (В)						15	20	24	27	30

Джерело: [10]

Останній недолік може бути усунений двома способами. Найбільш простим є виключення індикатора «Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні» із розрахунків індексу валютної безпеки із відповідним пропорційним збільшенням вагових коефіцієнтів інших індикаторів. Відтак, розподіл вагового коефіцієнта (0,1505) індикатора, що виключається з розрахунків, між іншими індикаторами пропонується здійснити таким чином: індекс зміни офіційного курсу гривні – 20,89% або 0,0314 (новий ваговий коефіцієнт складатиме 0,2089); валові міжнародні резерви України у місяцях імпорту – 21,20% або 0,0319 (новий ваговий коефіцієнт – 0,2120); частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів – 17,61% або 0,0265 (новий ваговий коефіцієнт – 0,1761); сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти – 19,50% або 0,0293 (новий ваговий коефіцієнт – 0,1950); рівень доларизації грошової маси – 20,80% або 0,0313 (новий ваговий коефіцієнт – 0,2080).

У якості другого способу усунення недоліку методики визначення індексу валютної безпеки пропонується замість індикатора «Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні» використовувати альтернативний індикатор «Різниця між процентними ставками за депозитами у доларі США та у гривні». Можливість та доцільність використання запропонованого індикатора для оцінки рівня валютної безпеки обумовлена наступним:

1) статистичні дані щодо процентних ставок за депозитами у національній та іноземних валютах є у відкритому доступі;

2) процентний диференціал за ставками у національній та іноземній валютах є важливим чинником, що впливає на рівень доларизації економіки як один з компонентів валютної безпеки;

3) запропонований показник тісно пов'язаний із показником форвардного валютного курсу, оскільки процентний диференціал за ставками у національній та іноземній валютах використовується при розрахунку форвардної маржі. Тому для нового індикатора можна залишити аналогічне значення вагового коефіцієнту (0,1505).

Для нормування індикатора, що відображає різницю між процентними ставками за депозитами у доларі США та у гривні, пропонується використовувати дані, представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Характеристичні значення індикатора									
		$X^L_{\text{крит}}$	$X^L_{\text{небезп}}$	$X^L_{\text{нездв}}$	$X^L_{\text{здв}}$	$X^L_{\text{опт}}$	$X^R_{\text{опт}}$	$X^R_{\text{здв}}$	$X^R_{\text{нездв}}$	$X^R_{\text{небезп}}$	$X^R_{\text{крит}}$
1.	Різниця між процентними ставками за депозитами у гривні та у доларі США, %	16	12	8	4	2	-2	-4	-8	-12	-16
або											
2.	Різниця між процентними ставками за депозитами у доларі США та у гривні, %	-16	-12	-8	-4	-2	2	4	8	12	16

Джерело: розробка авторів

Відповідно до даних, наведених у таблиці 3, індикатор «Різниця між процентними ставками за депозитами у доларі США та у гривні» відноситься до індикаторів змішаного типу А. При цьому індикатор можна використовувати у двох варіантах: 1) як різницю між процентами за депозитами у гривні і в доларі США; 2) як різницю між процентами за депозитами у доларі США та у гривні (незалежно від обраного варіанту результати розрахунків будуть однакові).

Присвоєння індикатору, що розглядається, характеристичних значень, наведених у таблиці 3, обумовлено наступним. Помірне перевищення процентними ставками за депозитами у гривні вартості доларових депозитів має позитивно позначитися на купівельній спроможності гривні та зниженні рівня депозитної доларизації (у цьому разі індикатор розглядається як стимулятор валютної безпеки). Подальше зростання розриву між гривневою та доларовою ставками може виявитися небажаним, оскільки за умов існування більш низьких ставок за операціями у іноземній валюті виникає загроза підвищення рівня кредитної доларизації. З іншого боку, перевищення доларових ставок над вартістю гривневих депозитів робить доларові депозити більш привабливими і спричиняє поглиблення депозитної доларизації економіки (індикатор виступає у якості дестимулятора валютної безпеки).

Таким чином, особливого значення за умов подальшої інтернаціоналізації фінансових відносин набуває моніторинг показників валютного ринку з позиції їх відповідності належному рівню валютної безпеки. Досить простим способом оцінки рівня валютної безпеки держави є аналіз окремих показників стану національного валютного ринку. Водночас, більш ефективними є науково-методичні підходи, які дозволяють отримати комплексну оцінку рівня безпеки національного валютного ринку, зокрема, на основі розрахунку інтегрального індексу валютної безпеки.

В Україні розрахунок інтегрального індексу валютної безпеки здійснюється за офіційною методикою визначення рівня економічної безпеки, яка постійно удосконалюється. Так, офіційна методика 2013 р. є більш досконалою порівняно з методикою 2007 р., оскільки: передбачає розширений перелік індикаторів валютної безпеки; надає конкретні рекомендації щодо розрахунку індикаторів безпеки; містить дані про джерела вхідної інформації щодо стану валютного сектору; чітко розмежовує індикатори на стимулятори та дестимулятори; надає більш зрозумілий алгоритм нормування індикаторів валютної безпеки. Водночас, дана методика не враховує можливість використання альтернативних показників для оцінки індикаторів валютної безпеки. Крім того, розрахунок показника різниці між форвардним і офіційним курсом гривні ускладнюється обмеженим доступом до статистичних даних щодо форвардного курсу гривні до долара США. Відтак, запропоновано два способи удосконалення офіційної методики розрахунку індексу валютної безпеки: 1) виключення показника різниці між форвардним і офіційним курсом гривні із розрахунків індексу валютної безпеки із відповідним пропорційним збільшенням вагових коефіцієнтів інших індикаторів; 2) використання у якості альтернативного індикатора різниці між процентними ставками за депозитами у доларі США та у гривні.

Практична апробація запропонованих змін до методики розрахунку інтегрального індексу валютної безпеки, а також розробка альтернативних науково-методичних підходів до визначення рівня національної валютної безпеки можуть стати предметом подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаної літератури

1. Барановський О.І. Фінансова безпека: [монографія] / О. Барановський. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.; Baranovskyi O.I. Finansova bezpeka: [monohrafiia] / O. Baranovskyi. – K.: Feniks, 1999. – 338 s.
2. Варналій З. Сучасні тенденції структурних складових фінансової безпеки України в умовах глобальних перетворень / З. Варналій, С. Онищенко // Формування ринкової економіки в Україні. – 2016. – Вип. 35, Ч. 1. – С. 75-80; Varnalii Z. Suchasni tendentsii strukturnykh skladovykh finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalnykh peretvoren / Z. Varnalii, S. Onyshchenko // Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini. – 2016. – Vyp. 35, Ch. 1. – S. 75-80.
3. Головченко О.М. Аналіз методів оцінки економічної безпеки на регіональному рівні / О. М. Головченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2010. - №1. – С.69-72; Holovchenko O.M. Analiz metodiv otsinky ekonomichnoi bezpeky na rehionalnomu rivni / O. M. Holovchenko // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. – 2010. - №1. – S.69-72.
4. Економічна безпека: [навч. посіб.] / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.; Ekonomichna bezpeka: [navch. posib.] / za red. Z.S. Varnalii. – K.: Znannia, 2009. – 647 s.
5. Личок Б.І. Валютна безпека України – стан та перспективи вдосконалення / Б.І. Личок // Проблеми системного підходу в економіці. – 2017. – Вип.2(58). – С.40-45; Puchok V.I. Valiutna bezpeka Ukrainy – stan ta perspektyvy vdoskonalennia / V.I. Puchok // Problemy systemnoho pidkходу v ekonomitsi. – 2017. – Vyp.2(58). – S.40-45.
6. Мелих О.Ю. Валютна безпека України: проблеми та шляхи підвищення у посткризовий період / О.Ю. Мелих // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 111 (Частина II). – С. 60-75; Melykh O.Iu. Valiutna bezpeka Ukrainy: problemy ta shliakhy pidvyshchennia u postkryzovyi period / O.Iu. Melykh // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. – 2012. – Vyp. 111 (Chastyna II). – S. 60-75.
7. Мельник С.І. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки держави / С.І. Мельник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2013. – Вип. 2. – С. 101-108; Melnyk S.I. Metodychni pidkhody do otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky derzhavy / S.I. Melnyk // Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Serii ekonomichna. – 2013. – Vyp. 2. – S. 101-108.
8. Мирончук В.М. Оцінка рівня фінансової безпеки в Україні / В.М. Мирончук, Ю.М. Паночішин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. – Вип. 13, частина 2. – С. 31-34; Myronchuk V.M. Otsinka rivnia finansovoi bezpeky v Ukraini / V.M. Myronchuk, Yu.M. Panochyshyn // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. – 2017. – Vyp. 13, chastyna 2. – S. 31-34.
9. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm; Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 02.03.2007 r. № 60. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm.
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі

України від 29.10.2013 р. № 1277. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>; Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 r. № 1277. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.

11. Система економічної безпеки держави / За заг. ред. А.І. Сухорукова / Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 685 с.; Systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy / Za zah. red. A.I. Sukhorukova / Natsionalnyi instytut problem mizhnarodnoi bezpeky pry RNBO Ukrainy. – K.: VD «Stylos», 2009. – 685 s.

12. Філіпенко Т.В. Валютна безпека держави в умовах світової глобалізації / Т.В. Філіпенко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. - № 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=219>; Filipenko T.V. Valiutna bezpeka derzhavy v umovakh svitovoi hlobalizatsii / T.V. Filipenko // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. – 2010. - № 11. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=219>.

13. Харазішвілі Ю.М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни / Ю.М. Харазішвілі // Наука та наукознавство. – 2014. - № 4. – С. 44-58; Kharazishvily Yu.M. Metodolohichni pidkhody do otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky krainy / Yu.M. Kharazishvily // Nauka ta naukoznavstvo. – 2014. - № 4. – S. 44-58.

14. Шагоян С.М. Вплив корпоративних структур добувної галузі на економічну безпеку країн світу: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.02 Світове господарство і міжнародні економічні відносини / Шагоян Світлана Миколаївна; Маріуп. держ. ун-т. – Маріуполь, 2018. – 192 с.; Shahoian S.M. Vplyv korporatyvnykh struktur dobuyvnoi haluzi na ekonomichnu bezpeku krain svitu: dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.02 Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny / Shahoian Svitlana Mykolaivna; Mariup. derzh. un-t. – Mariupol, 2018. – 192 s.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2018.

T.V. Marena, M.G. Inozemtseva

ACTUAL SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE NATIONAL FOREIGN EXCHANGE SECURITY ASSESSMENT

The approaches to the interpretation of the concept of foreign exchange security are investigated in the article; the methods of determining the level of country's foreign exchange security are systematized, taking into account the nature and form of the final results of the assessment; these methods include: first, approaches that provide an assessment of the level of foreign exchange security based on the analysis of indicators of the national foreign exchange market; second, approaches that provide a comprehensive assessment of country's foreign exchange security level. The indicators of the foreign exchange market that can serve as indicators of foreign exchange security are considered.

Among the scientific and methodical approaches which allow to obtain a comprehensive assessment of the foreign exchange security level, the following approaches are highlighted: 1) methods providing a comprehensive picture of the foreign exchange security state and the prospects for the development of the situation in the foreign exchange sphere through drafting analytical descriptions, model construction, and the formation of scenarios; 2) methods based on the calculation of the integral index of foreign exchange security. The methodical tools of the complex assessment of the foreign exchange security

level are explored (methods of multidimensional statistical analysis, method of analysis and processing of scenarios, game methods, methods of pattern recognition, methods of the indistinct systems theory).

It is determined that in Ukraine the calculation of the integral index of foreign exchange security is carried out according to the official method of determining the level of economic security, which is constantly being improved. The official method of 2013 has the following advantages compared to the method, accepted in 2007: it includes an expanded list of foreign exchange security indicators; it provides specific recommendations for calculating security indicators; it contains data on the sources of incoming information on the state of the foreign exchange sector; it clearly distinguishes indicators for stimulators and destimulators; it provides a more understandable algorithm for normalization of foreign exchange security indicators.

Alongside it, this method does not consider the possibility of using alternative indexes to assess the foreign exchange security indicators. In particular, the level of international reserves sufficiency, which the official method estimates by means of the gross international reserves expressed in the months of imports, can be estimated using alternative indicators such as: the ratio of the monetary base coverage by the gross national reserves; the ratio of money supply (M2) coverage by the gross international reserves; the ratio of the state short-term external debt coverage by the gross international reserves. In addition, the calculation of the difference between the forward and official UAH exchange rate is complicated by the limited access to the statistics on the forward exchange rate of UAH to the US dollar. Forward contracts NDF UAH/USD can be concluded for different terms (1, 3, 6, 12, 18 months), however, the official method does not specify, the rate of which contracts should be used in the calculations.

The ways to improve the official method for calculating the foreign exchange security index are offered. First, one can exclude the difference between the forward and official UAH rate from the calculations of the foreign exchange security index and make the corresponding proportional increase in the weighting factors of other indicators. Second, one can use the difference between interest rates on deposits in USD and in UAH as an alternative indicator. The possibility and advisability of using the interest differential to assess the level of foreign exchange security is proved and the values of the alternative indicator of foreign exchange security for normalization are presented.

Key words: national foreign exchange security, foreign exchange market, integral index of foreign exchange security, exchange rate of the national currency, international reserves sufficiency, dollarization of the economy.

УДК 338.124.4:355(477)

Ю.В. Макогон

ДОНЕЦКАЯ ОБЛАСТЬ В УСЛОВИЯХ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена исследованию состояния экономического и социального развития Донецкой области в условиях политического противостояния. Проведен анализ деятельности промышленности, строительства, транспорта, малого и среднего бизнеса и т.д., а также внешнеэкономических связей и предоставление услуг в последние годы. Сделаны выводы и даны направления решения проблем на данном

етапе розвитку економіки регіона.

Ключевые слова: соціально-економічне розвиток, інноваційні процеси, зовнішньоекономічна діяльність, залучення іноземних інвестицій.

В течение 2017 забезпечувалась реалізація задач і заходів Програми економічного і соціального розвитку Донецької області на 2017 рік. Виконання задач і заходів Програми здійснювалось по чотирьох напрямках, які узгоджуються з стратегічними пріоритетами розвитку регіона:

- содействие стабилизации экономической ситуации в регионе;
- содействие социальному розвитку і справедливості;
- розвиток середовища, безпечного для життєдіяльності людини;
- підвищення ефективності соціально-економічного розвитку територій.

Фактично в цей період за рахунок всіх джерел фінансування реалізовувалось 390 заходів на суму 6200,0 млн.грн.

Но, при цьому, загальний обсяг промислового виробництва в сопоставимих цінах зменшився на 12,4% порівняно з 2016 (Програмою передбачено збільшення на 4,0%). На негативну динаміку виробництва базових галузей і всієї промисловості регіона впливає призупинення переміщення вантажів через лінію зіткнення в межах Донецької області. Значне зменшення зафіксовано в базових галузях промисловості, основою яких служать технологічні ланки «вугілля-кокс-металл» і «вугілля-електроенергія».

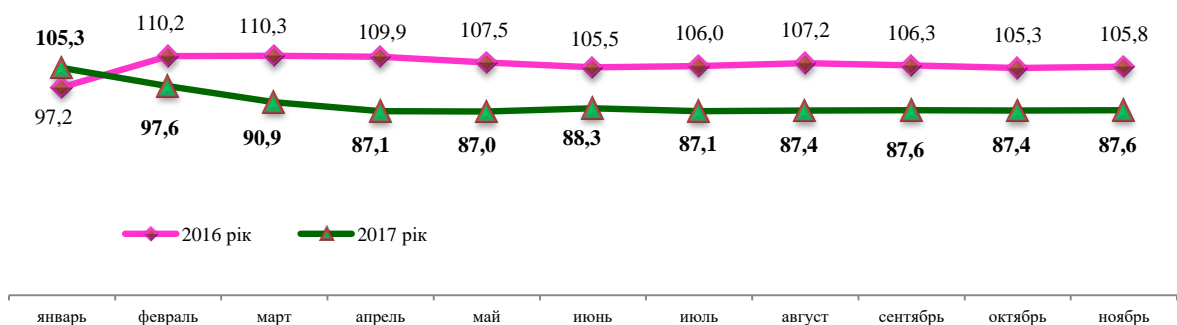

Рис. 1. Динаміка промислового виробництва (наростаючим итогом в % к відповідному періоду попереднього року)

Як показує аналіз, обсяги виробництва продукції зменшилися по багатьох видах діяльності. Зниження відбулось у виробництві і розподілі електроенергії - на 29,9%, виробництві коксу, продуктів нафтопереробки - на 22,1%, добуваючої промисловості і розробці кар'єрів - на 15,1%, металургії - на 7,9%, виробництві хімічних речовин і хімічної продукції - на 7,6%. При цьому, обсяг виробництва зріс у машинобудуванні - на 6,5%, легкої промисловості - на 23,7%.

Обсяг реалізованої промислової продукції в отпускних цінах підприємств склав 231,2 млрд. (105,1% к Програмі), що на 45,1 млрд.грн. (або на 24,2%) більше, ніж в 2016 г., за рахунок збільшення цін виробників промислової продукції на 27,5% і зростання курсу долара на 3,5%. Частка продукції області в загальному

объеме реализованной продукции по Украине составила 12,0%. В то время как, до 2013 г. эта доля превышала 20%. В металлургическом комплексе объем производства уменьшился на 7,9% (хотя, по Программе - увеличение на 5,0%). Выпуск чугуна уменьшился на 14,9%, стали - на 8,0%, готового проката черных металлов - на 12,4%. Задача Программы выполнена на 74,3%, 79,6% и 76,5%, соответственно. Среднесуточное производство чугуна составило 22,5 тыс.т, что на 14,5% меньше, чем в 2016 г.

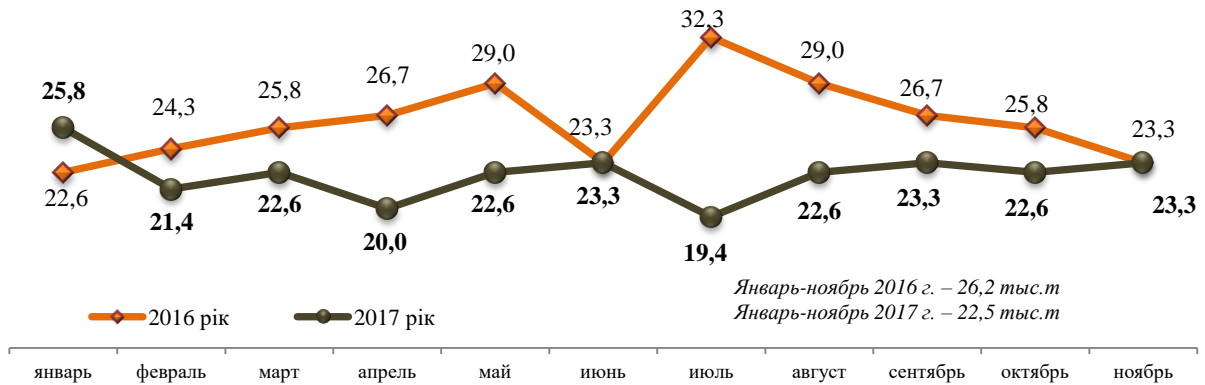

Рис. 2. Среднесуточное производство чугуна, тыс. тонн

Несмотря на сложную общественно-политическую ситуацию в области, на предприятиях области продолжалась реализация мероприятий по модернизации и техническому перевооружению. В ПАО «Металлургический комбинат «Азовсталь» осуществлялась реконструкция канализации в районе доменного цеха ТЭЦ и порта, в ЗАО «Мариупольский металлургический комбинат им.Ильича»; реконструкция очистных сооружений в ККЦ. По 2017 в области получен отрицательный финансовый результат от обычной деятельности до налогообложения в сумме 20,0 млрд. убытков (в 2016 году - 2,1 млрд. убытков).

Коксохимическими предприятиями области произведено 2,3 тонн кокса, что на 26,5% меньше, чем в 2016 г. (задание Программы выполнено на 66,7%). В настоящее время на территории области, подконтрольной украинскому влади, выпускают кокс 2 коксохимические заводы (ОАО «Авдеевский коксохимический завод» и коксохимическое производство ОАО «Металлургический комбинат «Азовсталь»»). Осуществляет производственную деятельность ООО «НПО «Инкор и К» (г. Торецк), которое специализируется на переработке продукции коксохимических предприятий.

На коксохимических предприятиях острыми остаются проблемы с поставками сырья и вывозом готовой продукции железнодорожным транспортом. В ПАО «Авдеевский коксохимический завод» проводятся работы по реконструкции электрической централизации станции «Углекоксовая-1». Предприятиями по производству кокса за январь-сентябрь 2017 получен отрицательный финансовый результат от обычной деятельности до налогообложения в сумме 1803,7 млн.грн. (В январе-сентябре 2016 года - 576,9 млн.грн. прибыли). На выполнение мероприятий Программы металлургическими и коксохимическими предприятиями потрачено 38,1 млн.грн. собственных средств, или 11,6% от объема, предусмотренного в год.

В машиностроительном комплексе объем производства увеличился на 15,3% (Программой предусмотрено на уровне 2016 года). Машиностроительные предприятия г. Краматорск (ПАО «Новокраматорский машзавод», ОАО «Энергомашспецсталь», ОАО «Старокраматорский машзавод», ОАО «Краматорский завод тяжелого станкостроения»), г. Дружковка (ОАО «Грета», ООО «Горни машины - Дружковский

машиностроительный завод») и м. Славянск (ООО «ПО «Славянский завод высоковольтных изоляторов», ОАО «Бетонмаш») работают в обычном режиме. У ПАО «Новокраматорский машиностроительный завод» проводились работы по реконструкции термической печи №1, совершен оналения термической обработки поковок и отливок, приобретение и ввод в действие современного металлорежущего станка. В ОАО «Краматорский завод тяжелого станкостроения» разработаны проекты и введены в эксплуатацию новые станки, рельсовый скат подъёмник. В ОАО «Грета» внедрена серийное производство новых напольных газозлектрических плит.

В целом по отрасли за 2017 получен отрицательный финансовый результат от обычной деятельности до налогообложения 0,6 млрд. убытков (в 2016 году - 0,9 млрд. убытков). На выполнение мероприятий Программы предприятиями отрасли потрачено 78,2 млн.грн. собственных средств, или 81,5% от объема, предусмотренного в год.

В угольной промышленности объем производства уменьшился на 15,1% (по Программе - рост на 7,0%). Добыча угля сократилась на 26,7% (составило 9,6 млн тонн), производство готового угля - на 28,0% (составило 7,7 млн тонн). Задача Программы выполнена на 62,7% и 61,6%, соответственно.

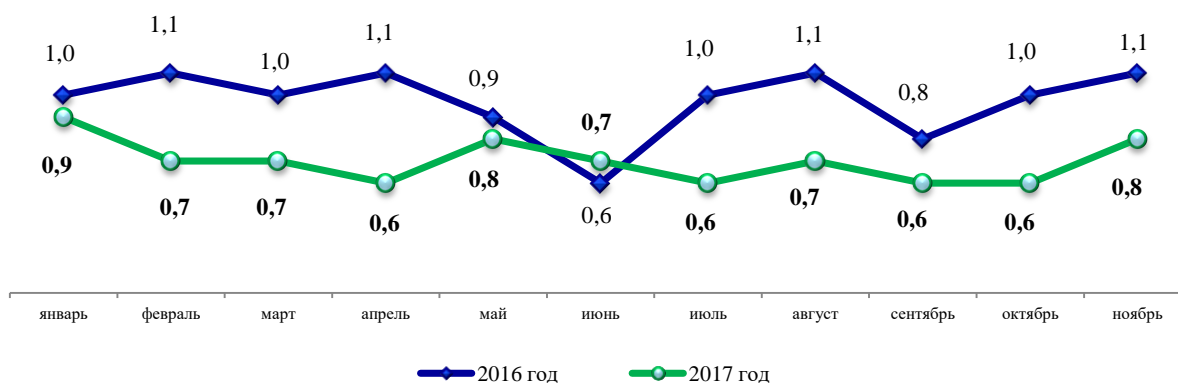

Рис. 3. Динамика производства готового угля, млн. тонн

С начала года на шахтах, подчиненных Министерству энергетики и угольной промышленности Украины, расположенных на территории области, подконтрольной украинскому влади, введено в действие 7 новых очистных забоев (на 4 забоя больше, чем в 2016 году). Выбыли из работы 5 очистных забоев (на 2 забоя больше, чем в 2016 году). Экономика предприятий отрасли остается несбалансированной, расходы на производство угольной продукции не покрываются поступлением средств от ее реализации. Среднемесячная себестоимость 1 тонны товарной угольной продукции по указанным угледобывающим предприятиям составляет 2773,4 грн. При этом, средняя цена 1 тонны товарной угольной продукции в оптовых ценах составляет 1581,7 грн. (разница - 1191,7 грн.).

По 2017 г. на предприятия угольной отрасли из государственного бюджета поступили бюджетные средства в сумме 1119,5 млн.грн., из них 984,4 млн.грн. - государственная поддержка на частичное покрытие расходов по себестоимости готовой товарной угольной продукции, 103,8 млн.грн. - на содержание Государственной военизированной горноспасательной службы, 31,3 млн.грн. - по программе «Реструктуризация угольной промышленности».

Предприятиями добывающей промышленности и разработке карьеров получен отрицательный финансовый результат от обычной деятельности до налогообложения в сумме 0,5 млрд. убытков (в 2016 году - 1,6 млрд. убытков). На выполнение

мероприятий Программы предприятиями отрасли потрачено 148,0 млн.грн., или 89,4% от объема, предусмотренного в год.

В электроэнергетике объем производства и распределения электроэнергии в сопоставимых ценах уменьшился на 29,9% (по Программе - увеличение на 2,0%). Произведено электроэнергии 14,6 млрд. кВт (60,3% к Программе), что на 31,6% меньше, чем за 2016 год расчетов за потребленную электроэнергию в целом по области составил 86,0%. Низким остается уровень оплаты предприятиями угольной отрасли - 53,3%, жилищно-коммунального хозяйства - 46,6%, КП «Компания «Вода Донбасса» - 15,9%. На выполнение мероприятий Программы предприятиями отрасли потрачено 27,2 млн.грн. или 9,4% от объема, предусмотренного на год. На Угледорской ТЭС ПАО «Центрэнерго» проводились работы по реконструкции золоотвала, монтаж системы противопожарной защиты. На Славянской ТЭС ПАО «Донбассэнерго» - реконструкция энергоблока № 6, № 7 на Кураховской ТЭС ООО «ДТЭК Востокэнерго» проводился комплекс мероприятий, направленных на снижение затрат топливно-энергетических ресурсов. В ОП «Северная электроэнергетическая система» ГП «НЭК «Укрэнерго» - замена воздушного выключателя на электрогазовый. В целом по отрасли за январь-сентябрь 2017 полученный отрицательный финансовый результат от обычной деятельности до налогообложения - 1,9 млрд. убытков (в 2016 году - 2,1 млрд. убытков). Всё перечисленное относительно промышленности, говорит о тенденции деиндустриализации Украины в целом и её главной промышленной составляющей - Донбасса и разбалансирования структурно-логистической системы, которая складывалась десятилетиями.

Предприятиями автомобильного транспорта и субъектами предпринимательской деятельности перевезено 81,6 млн. пассажиров, что на 10,1% больше показателя января-ноября 2016 года. Объем перевозок грузов автопредприятиями и физическими лицами, осуществляющими грузоперевозки, уменьшился в 2,4 раза и составил 11,0 млн.тонн. На выполнение мероприятий Программы израсходовано 67,4 млн.грн., или 11,3% от объема, предусмотренного на год. Причём, здесь не учитывается «серые» перевозки населения, прежде всего огромного количества пенсионеров вынужденных регулярно посещать контролируемую Украиной территорию для очередной отметки в пенсионных органах и Ощадбанке, а также снятия денег с карточек, а это более полумиллиона человек ежемесячно.

В 2017 году по региональной филиала «Донецкая железная дорога» ПАО «Украинская железная дорога» объем отправления грузов на территории, подконтрольной украинскому власти, составил 48,7 млн тонн, что на 32,1% меньше показателя 2016 года. Объем перевозок пассажиров увеличился на 26,5% и составил 8,0 млн. человек. На выполнение мероприятий Программы Донецкой железной дороге потрачено 36,7 млн.грн. (13,9% от объема, предусмотренного на год).

Предприятиями сферы услуг в январе-сентябре 2017 для всех потребителей реализовано услуг в рыночных ценах на сумму 465,3 млн.грн., В т.ч. Для населения - 12,1 млн.грн. (28,5% от общего объема).

Внешнеторговый оборот товарами за 2017 по сравнению с 2016 годом увеличился на 37,5% и составил 5103,0 млн. долл. США, в том числе экспорт - на 24,3% (3514,5 млн. долл. США), импорт - в 1,8 раза (1588,5 млн.долл. США). Сальдо внешнеторгового оборота положительное - 1926,0 млн.долл. США (уменьшение - на 0,8%).

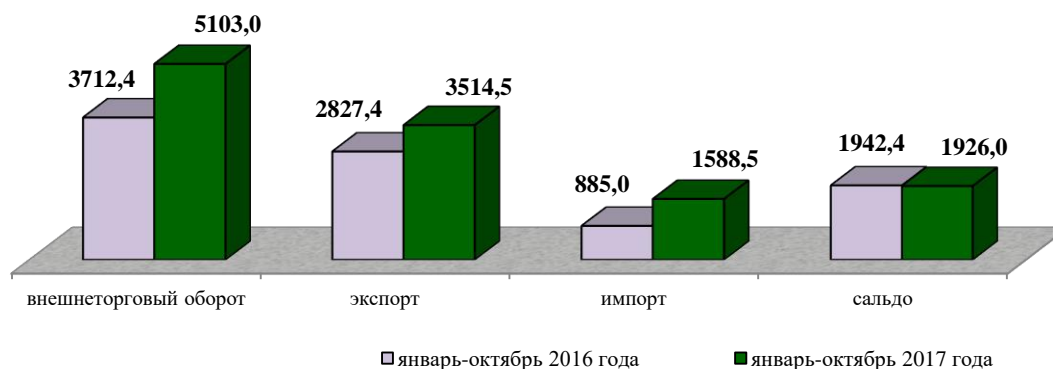

Рис. 4. Динамика внешнеторгового оборота товарами, млн.дол.США

Субъекты хозяйствования области осуществляли внешнеэкономические операции с партнерами из 119 стран мира, при этом продукция предприятий и организаций области экспортировалась в 89 стран, импортировалась - из 67 стран.

Область остается мощным субъектом внешнеэкономических отношений. Так, по доле в общегосударственном экспорте товаров область с удельным весом в 10,0% занимает 3 место после г. Киев (22,7%) и Днепропетровской области (16,4%), по доле в общегосударственном импорте товаров с удельным весом в 4,0% - 5 место после г. Киев (39,5%), Днепропетровской (9,4%), Киевской (7,1%), Львовской (4,5%) областей.

Крупнейшие торговые партнеры: Италия (21,7% в общем объеме экспорта товаров), Российская Федерация (16,2%), США (8,9%), Турция (7,3%), Польша (5,6%), Великобритания и Испания (по 3,0%), Беларусь и Объединенные Арабские Эмираты (по 2,2%), Румыния (2,1%), Болгария (2,0%).

Экспорт товаров в страны Европейского Союза составил 1658,3 млн.долл. США или 47,2% от общего объема экспорта, и увеличился на 22,1% по сравнению с январем-октябрем 2016 року. Основу экспорта составили недрагоценные металлы и изделия из них - 79,8% от общего объема (в том числе черные металлы - 76,2%, изделия из черных металлов - 1,7%). Экспорт минеральных продуктов составил 10,6%, машин, оборудования и механизмов - 3,7%.

Основными партнерами в импорте товаров были США (удельный вес в импорте товаров - 29,6%), Россия (32,9%), Канада (7,3%), Австралия (5,3%), Германия (3,5%), Китай (2,8%), Норвегия (2,1%), Казахстан (1,8%). Импорт товаров из стран Европейского Союза составил 194,9 млн.долл. США, или 12,3% от общего объема, и увеличился по сравнению с 2016 на 19,3%.

В товарной структуре импорта преобладали минеральные продукты - 73,5% от общего объема импорта (в том числе топлива минеральные, нефть и продукты ее перегонки - 69,9%), недрагоценные металлы и изделия из них - 9,9% (в том числе черные металлы - 4,9%), машины, оборудование и механизмы - 7,7%, продукция химической и связанных с ней отраслей промышленности - 2,9%, изделия из камня, гипса и цемента - 2,1%.

Общий объем прямых иностранных инвестиций (акционерный капитал), привлеченных в экономику области, по сравнению с началом 2017 увеличился на 113,3 млн.долл. США и по состоянию на 01.10.2017 составил 1330,8 млрд долл. США, что в расчете на одного человека составляет 313,7 долл. США. Это означает полный провал данного направления деятельности из-за неустойчивой политической ситуации, не говоря уже о масштабах коррупции.

В 2017 году предприятиями области выполнено строительных работ на сумму 2559,8 млн.грн., что в сопоставимых ценах составляет 102,2% к объемам строительства

в 2016 (по Украине - 122,5%), т.е. на стройплощадках полное затишье.

В течении года на долгосрочное льготное кредитование индивидуальных сельских застройщиков по программе «Собственный дом» из государственного бюджета направлено 500,0 тыс.грн., Местных бюджетов - 50,0 тыс. Реконструировано и введено в эксплуатацию 8 жилых домов общей площадью 712,0 кв.м. (Лиманская ОТГ (2), Волновахский район (3), Славянский район (3)).

В рамках работ по ликвидации последствий проведения на территории области антитеррористической операции продолжалась реализация мероприятий по восстановлению объектов инфраструктуры региону. У результате проведенных мероприятий по восстановлению жизнедеятельности и поврежденных объектов инфраструктуры населенных пунктов области, на 04.01.2018, по оперативным данным, с августа 2014 году на территории области, подконтрольной украинскому влади, восстановлено 5114 объектов на общую сумму 733,4 млн.грн., в т. ч. 4402 жилых дома (на сумму 112,0 млн.грн.), 213 об объектов элек тропостачання (256,5 млн.грн.), 26 объектов теплоснабжения (2,3 млн.грн.), 37 объектов водоснабжения (140,2 млн.грн.), 54 объекта газоснабжения (10,4 млн.грн.), 14 объектов водоотведения (36,7 млн.грн.), 30 учреждений здравоохранения (15,9 млн.грн.), 85 общеобразовательных учебных заведений (30,0 млн.грн.) , 66 дошкольных учебных заведений (14,1 млн.грн.), 13 профессионально-технических учебных заведений (3,3 млн.грн.), 10 высших учебных заведений (0,6 млн.грн.), 5 объектов физической культуры и спорта (0,1 млн.грн.), 26 объектов культуры (1,7 млн.грн.), 35 объектов дорожно-транспортной инф а структура (53,9 млн.грн.), 37 промышленных объектов (48,2 млн.грн.), 32 учреждения торговли (0,4 млн.грн.), 29 объектов других сфер (7,1 млн. грн.).

В сфере малого предпринимательства по состоянию на начало 2017 действовало 9,9 тыс. Малых предприятий, что почти на 8,9% меньше показателя предыдущего года. В расчете на 10 тыс. человек населения количество малых предприятий в среднем по области составила 23 единицы. Количество наемных работников на малых предприятиях уменьшилась на 6,1% (до 43,1 тыс. человек) – полная стагнация в очень важном секторе экономики Украины, особенно в районе ССО.

Объем реализованной продукции (товаров, услуг) малых предприятий увеличился по сравнению с 2015 годом на 12,7% и составил 26,3 млрд. грн., или 7,7% общего объема реализации продукции (товаров, услуг) области (в 2015 году этот показатель составлял 7,2%). Количество зарегистрированных субъектов предпринимательской деятельности - физических лиц, которые платили налоги, по состоянию на 01.10.2017 составила 39,9 тыс. человек, что на 4,4% больше, чем на аналогичную дату 2016 года, у них по найму работали 31,1 тыс. человек (на 23,3% больше показателя аналогичного периода 2016 года). Поступления в бюджеты всех уровней от деятельности субъектов малого предпринимательства по состоянию на 01.01.2018 составили 3172,1 млн.грн.

В течение 2017 года, в рамках выполнения мероприятий Региональной программы развития малого и среднего предпринимательства в Донецкой области на 2017-2018 годы, утвержденной распоряжением председателя облгосадминистрации, руководителя областной военно-гражданской администрации от 27.03.2017 № 266 (с изменениями) (далее - Программа) в области проводилась работа по реализации государственной регуляторной политики, обеспечения финансово-кредитной, материально-технической, информационно-консультационной, кадровой поддержки малого и среднего предпринимательства.

С целью расширения доступа субъектов малого предпринимательства к финансовым ресурсам и их удешевление, в текущем году продолжена реализация программы предоставления частичной компенсации процентных ставок по кредитам,

привлеченным на реализацию проектов субъектов малого предпринимательства, и внедрена программа финансовой поддержки субъектам малого предпринимательства на реализацию проектов на безвозмездной и безвозвратной основе (проект «Украинский кулак»).

В течение года проведено 5 конкурсных отборов проектов. По итогам конкурса право на финансовую поддержку получили 140 субъектов предпринимательства, в том числе 10 - на частичную компенсацию процентных ставок, 130 - на финансовую поддержку на безвозвратной основе (без учета 3-х отказов победителей). Из указанного количества 16 победителям отказано в софинансировании местными органами власти.

В течение 2017 профинансировано 107 проектов на общую сумму 31,9 млн.грн. (97 предпринимателям оказана финансовая поддержка на сумму 30,2 млн.грн., в т.ч. 15,1 млн.грн. - средства местных бюджетов, 10 победителям - частичную компенсацию процентных ставок на сумму 1,7 млн. грн.) . С 107 проектов в полном объеме профинансированы 65 на общую сумму 26,7 млн.грн., в т.ч. 13,35 млн.грн. - средства местных бюджетов.

Введен стажировку в странах ЕС в декабре 2017 пятеро победителей конкурсных отборов, которые получили средства на развитие животноводства и птицеводства, посетили Латвию.

В рамках Меморандума о сотрудничестве между Донецкой облгосадминистрацией и ПАО «Ощадбанк», ПАО «Приватбанк», подписанном в апреле 2017 года, проводится работа в части привлечения субъектов малого и среднего предпринимательства к участию в программе компенсации процентов.

Совместно с Донецкой торгово-промышленной палатой, Региональным фондом поддержки предпринимательства по Донецкой области проведены публичные мероприятия, направленные на укрепление существующих и установление новых взаимовыгодных связей и деловых контактов, чествование успешных предпринимателей, которые вносят весомый вклад в экономическую и социальную жизнь общества.

В частности, в рамках Международного Экономического Форума «Discover Dn.UA» 29.09.2017 в г. Краматорск проведения Национальной практической конференция «Малый и средний бизнес - будущее обновленной Донетчины», в работе которой приняли участие около 200 человек. В рамках празднования Дня предпринимателя состоялась торжественная церемония награждения победителей и лауреатов Девятого регионального конкурса «Предприниматель года Донецкой области - 2017». Победители в 9 номинациях награждены дипломами и статуэтками. В мероприятии приняли участие около 140 человек. Реализован ряд мероприятий образовательной и информационно-консультационной направленности:

- проведено определенное количество учебных семинаров по вопросам инвестирования, бизнес-планирования, анализа хозяйственной деятельности в 6 городах области (Бахмут, Краматорск, Славянск, Мирноград, Мариуполь, Константиновка), в которых приняли участие 152 человека;

- обеспечено деятельность выездных информационно-консультационных мобильных офисов ProZorro в 8 городах области (Авдеевка, Бахмут, Мариуполь, Славянск, Селидово, Мангуш, Никольское, Торецкое). Участников обеспечен информационно-консультационным материалом (сборник нормативных документов системы публичных закупок ProZorro, брошюра «Реформа публичных закупок в Украине: развитие, планы, выполнение», мультимедийный диск с актуальной нормативной информацией). Наприкінці 2017 року проведено підсумковий захід впровадження електронної системи публічних закупівель в Донецькій області – форум «Публічні закупівлі. Нові складові 2018». У заході прийняли участь 110 представників

державних установ, комунальних закладів та бізнесу Донецької області. Протягом поточного року через систему **ProZorro** оголошено понад 73 тис. тендерів на суму 34,7 млрд.грн.

Економія бюджетних средств по завершеним торгам составила 3,6% (или 678,5 млн.грн.). По количеству объявленных и завершенных закупок область занимает второе место в стране по сравнению с другими областями, без учета г.. Киев.

Наиболее активно осуществляли закупки распорядители средств городов Мариуполь (10,1% стоимости завершенных закупок, 1878,9 млн.грн.), Краматорск (3,2%, 598,0 млн.грн.) И Покровск (3,1%, 577 3 млн.грн.), среди структурных подразделений - департамента капитального строительства (24,2%, 957,2 млн.грн.), здравоохранения (21,3%, 844,0 млн.грн.) и ЖКХ (17,1%, 678,2 млн.грн.). Низкий показатель применения конкурентных электронных закупок имеют Покровская (0,4%) и Краматорска (11,9%) городские советы, Мангушский райгосадминистрация (6,0%).

Облгосадминистрацией совместно с исполкомами городских советов и райгосадминистрациями области приняты все необходимые организационные мероприятия и обеспечено деятельность 27 центров предоставления административных услуг (далее - ЦНАП), в т. Ч. Четырнадцать мест и двенадцатый районах, 1 - в объединенной территориальной общине, из них обновленные 4 ЦНАП - г.. Мариуполь (2016), г. Дружковка., г. Доброполье, Лиманская ОТГ.

В области продолжается работа по реализации проекта «Развитие сети Центров предоставления административных услуг, повышения качества и доступности предоставления административных услуг субъектам предпринимательской деятельности и жителям Донецкой области», общая сумма (расчетная) по проекту (с учетом потребностей электронного управления) по состоянию на 01.01 .2018 составляет 821,6 млн. грн. В течение 2017 года на реализацию данного проекта направлено 12,8 млн.грн. средств местных бюджетов, за счет которых обеспечена разработка проектно-сметной документации, оплату договоров на проведение экспертной оценки, благоустройство прилегающей территории, разработку проекта землеустройства по отводу земельного участка, софинансирование 10% по ДФРР тому подобное.

9 проектов по развитию ЦНАП включены в перечень инвестиционных программ и проектов регионального развития, которые начали реализовываться в 2017 году за счет средств Государственного фонда регионального развития (распоряжение КМУ от 12.07.2017 № 461-р) на общую сумму 78,9 млн. грн. (Города Краматорск, Новогородовка, Покровск, Светлодарск, Торецкое, Часов Яр, Ясиноватский и Мангушский районы, Соледарский ОТГ). Переходные проекты на 2018 год - города Краматорск, Покровск, Светлодарск, Торецкое, Соледарский ОТГ. Из областного бюджета на реализацию проекта ЦНАП запланировано 7,8 млн.грн., Использовано - 7,2 млн.грн. За счет субвенции из государственного бюджета местным бюджетам на формирование инфраструктуры ОТГ в 2017 году реализовывались проекты в Шахивський и Черкасской ОТГ. За средства ПРООН International Partner UNDP началась реализация 2 проектов по развитию и реконструкции ЦНАП в г.. Славянск и Николаевской ОТГ., г. Мирноград (постановлением КМУ от 04.10.2017 № 754 включен в перечень соответствующих проектов) и Никольским районом поданы заявки на участие в совместном с Европейским Инвестиционным Банком проекте «Чрезвычайная кредитная программа для восстановления Украина» II транш в части создания современных ЦНАП.

На выполнение мероприятий Программы экономического и социального развития Донецкой области за счет всех источников финансирования направлено 6205,7 млн.грн., В том числе 830,8 млн.грн. средств государственного бюджета, 2342,8

млн.грн. - областного бюджета, 1111,7 млн.грн. - бюджеты городов и районов, средств предприятий - 1538,1 млн.грн., Других источников - 382,3 млн.грн.

Таким образом, по отношению к выполнению Программы и вообще улучшения состояния социально-экономического развития области по сценарию устойчивого развития, необходимо установить мирную жизнь и постепенно перейти к политическому процессу нормализации жизни региона и в целом страны. Притом что не при каких обстоятельствах невозможно допустить деиндустриализации Донбасса и вообще Украины, а наоборот развивать неоиндустриализацию по новому уровню технологий, которых достаточно много на уровне научных разработок и, в определенной степени уже реализованных в реальной экономике таких как, СЭЗ, ТПР, Еврорегионы.

Список использованной литературы

1. Makogon Y. The Silk Road: the histor, conditions and, perspectives/ Y. Makogon, K. Osypenko// North-East Asia Academic Forum (Publications of scientific articles). - Printed in China by Natbin University of Commerce, 2017. – с. 12-18

2. Макогон Ю.В. Причини і чинники економічної кризи в Україні в умовах військово-політичного протистояння на сході країни/ Ю.В. Макогон// Економічний вісник Донбасу. Науковий журнал. – Київ-Старобільськ. - №12(48), 2017. – с. 203-219; Makohon Yu.V. Prychyny i chynnyky ekonomichnoi kryzy v Ukraini v umovakh viiskovo-politychnoho protystoiannia na skhodi krainy/ Yu.V. Makohon// Ekonomichnyi visnyk Donbasu. Naukovyi zhurnal. – Kyiv-Starobilsk. - №12(48), 2017. – s. 203-219

3. Макогон Ю.В. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньо-строковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах/ Ю.В. Макогон // наук. кер. проекту М. З. Згуровський ; Міжнар. Рада з науки, Комітет із системного аналізу при Президії НАН України ; Нац. техн. ун-т України «КПІ ім. І. Сікорського» ; Ін-т прикладного системного аналізу МОН України і НАН України ; Світ. центр даних з геоінформатики та сталого розвитку ; Фундація «Аграрна наддержава». – Київ : Політехніка, 2016. – 184 с.; Makohon Yu.V. Forsait ta pobudova stratehii sotsialno-ekonomichnoho-rozvytku Ukrainy na seredno-strokovomu (do 2020 roku) i dovhostrokovomu (do 2030 roku) chasovykh horyzontakh/ Yu.V. Makohon // nauk. ker. proektu M. Z. Zghurovskyi ; Mizhnar. Rada z nauky, Komitet iz systemnoho analizu pry Prezydii NAN Ukrainy ; Nats. tekhn. un-t Ukrainy «KPI im. I. Sikorskoho» ; In-t prykladnoho systemnoho analizu MON Ukrainy i NAN Ukrainy ; Svit. tsentr danykh z heoinformatyky ta staloho rozvytku ; Fundatsiia «Ahrarna nadderzhava». – Kyiv : Politekhnik, 2016. – 184 s

4. Макогон Ю.В. Інновації в сфері енергетики в Україні/ Макогон Ю.В. // Вісник МДУ. Серія: Економіка. – 2017. – Вип. 14. – С.80-90.

5. Макогон Ю.В. Забезпечення енергетичної безпеки підприємства в умовах сталого розвитку/ Ю.В. Макогон// Вісник економічної науки України.- Київ, 2018. - №1(34). – С.106-110.; Makohon Yu.V. Zabezpechennia enerhetychnoi bezpeky pidpriemstva v umovakh staloho rozvytku/ Yu.V. Makohon// Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy.- Kyiv, 2018. - №1(34). – S.106-110.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2018.

Ю.В. Макогон

ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню стану економічного і соціального розвитку Донецької області в умовах політичного протистояння. Проведено аналіз діяльності промисловості, будівництва, транспорту, малого і середнього бізнесу і т.д., а також зовнішньоекономічних зв'язків та надання послуг в останні роки. Зроблено висновки та надано напрямки вирішення проблем на даному етапі розвитку економіки регіону.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, інноваційні процеси, зовнішньоекономічна діяльність, залучення іноземних інвестицій.

Yu.V. Makogon

DONETSK REGION IN THE CONDITIONS OF POLITICAL CONFRONTATION: ECONOMIC ASPECT

The article is devoted to the study of the state of economic and social development of the Donetsk region in the context of political confrontation. The analysis of the activities of industry, construction, transport, small and medium businesses, etc., as well as foreign economic relations and the provision of services in recent years. Conclusions and directions for solving problems at this stage of development of the regional economy are given.

During 2017, the implementation of the tasks and activities of the Program of Economic and Social Development of the Donetsk region for 2017 was ensured. The tasks and activities of the Program were carried out in four directions, which are coordinated with the strategic priorities of the region:

- assistance in stabilization of the economic situation in the region;
- promoting social development and justice;
- development of an environment that is safe for human life;
- improving the efficiency of socio-economic development of territories.

In fact, during this period, 390 events worth 6200.0 million UAH were implemented from all sources of financing. But, at the same time, the total volume of industrial production in comparable prices decreased by 12.4% compared with 2016 (the Program provides an increase of 4.0%).

As the analysis shows, production volumes decreased in many types of activities. The decline occurred in the production and distribution of electricity - by 29.9%, production of coke, refined products - by 22.1%, mining and quarrying - by 15.1%, metallurgy - by 7.9%, production of chemicals and chemical products - by 7.6%. At the same time, the volume of production grew in machine building - by 6.5%, light industry - by 23.7%

Thus, in relation to the implementation of the Program and the general improvement of the state of socio-economic development of the region under the sustainable development scenario, it is necessary to establish a peaceful life and gradually move to a political process of normalizing the life of the region and the whole country. Moreover, it is not possible under any circumstances to allow de-industrialization of Donbass and Ukraine in general, but rather to develop neo-industrialization at a new level of technologies, which are quite a lot at the level of scientific developments and, to a certain extent, already implemented in the real economy, such as, the FEZ, TPD, Euroregions.

Keywords: socio-economic development, innovation processes, foreign economic activity, attracting foreign investment.

УДК 330.332

Н.В. Балабанова, О.Г. Бондаренко

ОЦІНКА ВПЛИВУ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

У статті проаналізовано основні тенденції прямого іноземного інвестування в Україну, визначено їх кількісні параметри. Здійснено оцінку інвестиційної привабливості галузей України на основі модифікованого індексу стану припливу ПІІ. З застосуванням інструментарію економіко-математичного моделювання досліджено вплив галузевого розподілу ПІІ на показники економічного зростання країни.

Ключові слова: *прямі іноземні інвестиції, індекс відносної привабливості галузі, економічний розвиток, галузева структура ПІІ, оцінка впливу ПІІ на економічний розвиток.*

Постановка проблеми. Безперечно, інвестування є неодмінним фактором розвитку та джерелом розширеного виробництва як на рівні підприємства, так і на рівні будь-якої країни. А в умовах обмеженості власних внутрішніх фінансових ресурсів прямі іноземні інвестиції стають важливою складовою загальної структури інвестиційного ресурсу. При цьому більшість науковців погоджується, що надходження іноземних інвестицій до країни сприяє її інноваційному і технологічному розвитку, зростанню обсягів виробництва, створенню робочих місць та розширенню внутрішнього ринку. Разом з тим, чимало авторів у своїх дослідженнях наголошують на неоднозначності впливу прямих іноземних інвестицій на економіку приймаючої країни, зокрема, на деформацію галузевої її структури. Саме тому питання оцінки наслідків надходжень іноземних інвестицій до економіки України залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти іноземного інвестування та проблеми його впливу на економічне зростання країни є предметом досліджень багатьох вчених, зокрема, О.І.Амоші, Б.В.Губського, А.А.Даниленко, С.В.Захаріна, Ю.В.Макогона, А.С.Музиченко, В.Г.Федоренко.

Метою статті є дослідження поточного стану прямого іноземного інвестування в економіку України та оцінка залежності економічного розвитку країни від прямих іноземних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Від залучення іноземних інвестицій в країну залежить стан національного виробництва, рівень технологічного розвитку, структурна перебудова народного господарства. Іноземне інвестування має позитивні наслідки надходження в країну (трансфер інноваційних знань, зниження рівня безробіття, підвищення продуктивності праці, оновлення матеріально-технічної бази промисловості, запозичення досвіду ефективного менеджменту, зростання конкурентоспроможності експорту країни тощо), та супроводжуються загрозами для економічного розвитку держави (однобічний розвиток видів економічної діяльності, консервація чинної моделі залучення країни до міжнародного поділу праці, витіснення національної продукції та національних виробників, технологій, екологічні загрози для зовнішнього середовища).

Особливу роль в активізації інвестиційної діяльності в Україні має відіграти залучення на взаємовигідних умовах прямих іноземних інвестицій, перш за все з метою реалізації спільних проектів для вирішення завдань структурної трансформації економіки, впровадження у виробництво новітніх технологій та підвищення

конкурентоспроможності українських товарів [3].

На сьогодні, залучення інвестицій здійснюється різними способами та залежить від економічного середовища інвестування. Найбільш розповсюдженими способами залучення інвестицій в Україні є придбання іноземним інвестором місцевої організації; створення закордонної філії (нового), а також змішаного або спільного підприємства; залучення коштів міжнародних фінансових організацій та проведення конкурсів, які б передбачали зобов'язання щодо розвитку підприємств та додаткова емісія акцій [2].

Зміну інвестиційного клімату найбільш наочно демонструє динаміка інвестицій, особливо прямих іноземних інвестицій, яка вважається індикатором зміни рівня довіри та рейтингу країни. Економічна активність іноземних інвесторів в Україні незначна. Підтвердженням цього є динаміка прямих іноземних інвестицій у формі акціонерного капіталу України у взаємовідносинах із іншими країнами за період 2007-2017 рр. (табл. 1) [8].

Таблиця 1

Динаміка прямих інвестицій України у взаємовідносинах із іншими країнами на початок 2007-2017 рр. у формі акціонерного капіталу, (млн. дол. США)

Рік	Прямі інвестиції					
	ПП	Темп приросту (%)	ПЗІ	Темп приросту (%)	Чистий приток	Темп приросту (%)
2007	21 607,30	-	243,3	-	21 364,00	-
2008	29 542,70	36,73	6 196,60	2446,9	23 346,10	9,28
2009	35 616,40	20,56	6 203,10	0,1	29 413,30	25,99
2010	38 992,90	9,48	5760,5	-7,14	33 232,40	12,98
2011	45 370,00	16,35	6 402,80	11,15	38 967,20	17,26
2012	48197,6	6,23	6 435,40	0,51	41 762,20	7,17
2013	51 705,30	7,28	6 568,10	2,06	45 137,20	8,08
2014	53 704,00	3,87	6 702,90	2,05	47 001,10	4,13
2015	40 725,40	-24,17	6 456,20	-3,68	34 269,20	-27,09
2016	36 154,50	-11,22	6 315,20	-2,18	29 839,30	-12,93
2017	37 513,60	3,76	6 346,30	0,49	31 167,30	4,45

Згідно з даними Держкомстату України [9] у 2017 р. чистий приток прямих інвестицій в економіку України склав 31 167,30 млн. дол. США, що на 4,45 % більше ніж у 2016 р. Протягом 2007 - 2017 рр. обсяги ПП в Україну у десятки разів перевищували обсяги ПП з України. Аналіз темпів приросту обсягів прямих іноземних інвестицій та прямих зарубіжних інвестицій дозволив визначити, що в середньому протягом 2007-2017 рр. приріст ПП склав 6,89 %, ПЗІ – 245,03%.

В цілому станом на початок 2017 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 37 513,6 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу), з країн ЄС внесено 26 203,6 млн. дол. США інвестицій (що складає 69,8% загального обсягу акціонерного капіталу), із країн СНД – 4667,4 млн. дол. США (що відповідає 12,5%), з інших країн світу – 6642,6 млн. дол. США (або 17,7%).

Аналізуючи географічну структуру потрібно зазначити, що на першу п'ятірку країн-інвесторів припадає більше половини від загального обсягу прямих інвестицій, а саме на: Кіпр (27,1%), Нідерланди (15,8%), Російську Федерацію (11,5%), Великобританію (5,4%) та Віргінські Острови (4,5%) (рис.1).

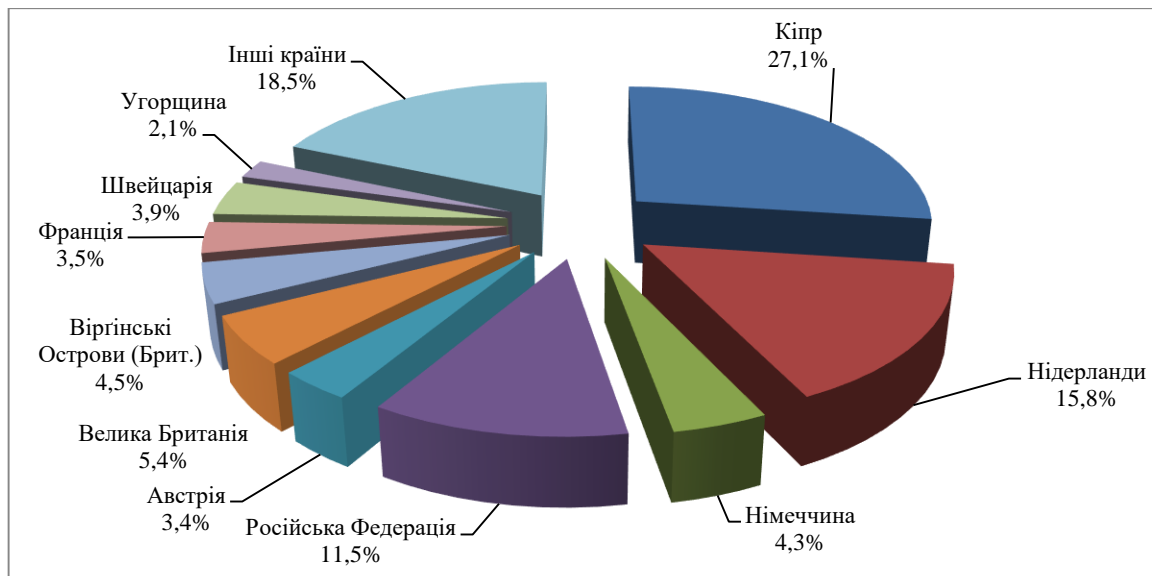

Рис. 1. Географічна структура залучених ПІІ в економіку України станом на 01.01.2017 р. (%)

Не зважаючи на те, що протягом останніх десяти років географічна структура залучених ПІІ дещо змінилась, про що свідчить розрахунок коефіцієнту Гатєва (дорівнює 0,34), основним інвестором виступають країни ЄС. Розрахований коефіцієнт структурних зрушень показав, що географічна структура ПІІ в середньому за період 2010 – 2017 рр. змінилася на 7 %. Зміни переважно відбулися за рахунок зростання питомої ваги у структурі ПІІ таких країн, як Кіпр (з 23,9 % до 25,9 %), Нідерланди (з 11,1 % до 15,8%), Російська Федерація (на 4 %) та зниження питомої ваги іноземних надходжень з Німеччини та Австрії на 17,6 % та 4 % відповідно.

У галузевому аспекті найбільша частка прямих іноземних інвестицій зосереджена у фінансових установах – 9 910,6 млн. дол. США (26,4%), на підприємствах промисловості – 9 667,5 млн. дол. (25,8 %), у т.ч. переробної – 7 5238,7 млн. дол. (20,1%) та добувної – 1 521,2 (4,1%). Серед галузей переробної промисловості найбільший обсяг інвестицій приходить на виробництво готових металевих виробів – 1560,8 млн. дол. (4,2%), виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів - 2530,5 млн. дол. США (6,7 %), виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 966,9 млн. дол. США (2,6 %), машинобудування – 771,0 млн. дол. США (2,1 %), виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – 646,4 млн. дол. США (1,7%), постачання електроенергії та газу – 556,5 млн. дол. США (1,5%). В організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям зосереджено 3 764,3 млн. дол. США (10,0 %), у підприємствах торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 5 106,4 млн. дол. США (13,6 %), у сфері інформації та телекомунікації – 2075,7 млн. дол. США (5,5%), у секторі професійної, наукової та технічної діяльності – 2253,5 млн. дол. США (6,0%) (рис. 2).

Таким чином, з галузевих пріоритетів інвестування в економіку України в 2017 р., випливає, що основні представники приватного сектору іноземних держав дотримуються єдиної інвестиційної стратегії щодо України, при цьому основний інтерес викликає фінансовий сектор і сектор промисловості.

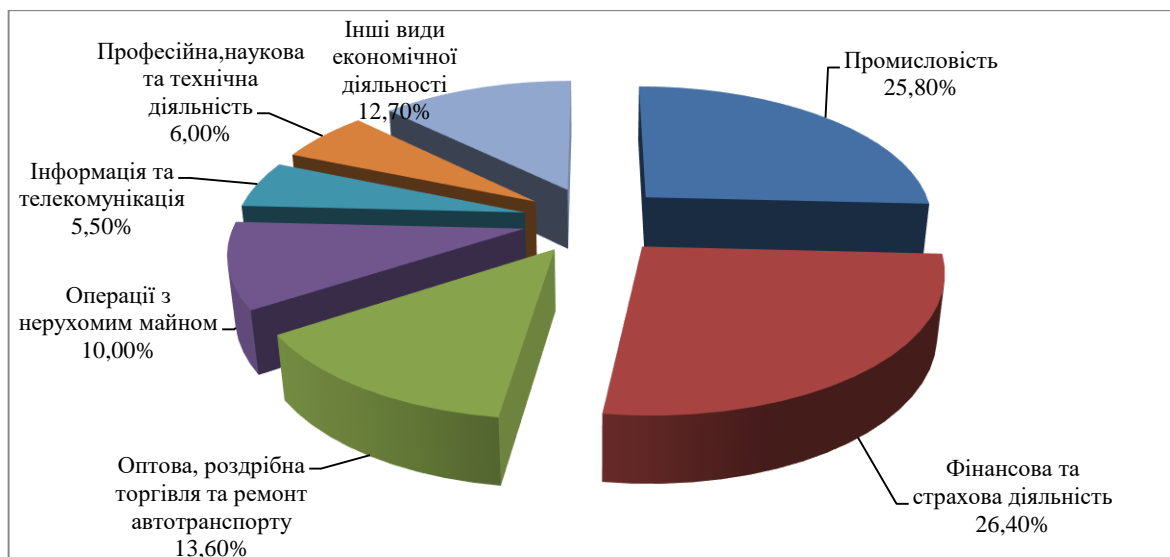

Рис. 2. Структура ВВП в Україні за видами економічної діяльності станом на 01.01.2017 р. (%)

Подальше оцінювання інвестиційної привабливості галузей України пропонується здійснити на основі модифікованого індексу стану припливу ПІ, який розраховується як співвідношення частки галузі - реципієнта в загальних обсягах іноземних інвестицій в національну економіку до її частки галузі у створенні валового внутрішнього продукту (ВВП) допускаючи, що галузь (або вид економічної діяльності) є відносно привабливою та пріоритетною, якщо питома вага залучених іноземних інвестицій дорівнює або перевищує питому вагу ВВП, створену у цій галузі.

Індекс відносної привабливості галузі = $(I_b / I_c) / (G_b / G_c)$, (1)

де G – валовий внутрішній продукт галузі (b) та країни (c),

I – приплив інвестицій у галузь (b) та країну (c).

Якщо отриманий індекс більший за 1, це означає, що галузь отримує прямих іноземних інвестицій більше, ніж можна було б передбачити на базі порівняння зі створюваним в галузі валовим продуктом. Така галузь, очевидно, має додаткові інші переваги порівняно з іншими галузями (висока рентабельність, швидка віддача капіталу та ін.).

В результаті розрахунків виявлені наступні дані, систематизовані у таблиці 2.

Таблиця 2

Індекс відносної привабливості видів економічної діяльності

Галузь / вид економічної діяльності	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Промисловість	1,51	1,49	1,23	1,20	2,30	2,32	2,05	2,16	1,91	1,83	1,54	1,40
Фінансова та страхова діяльність	1,67	2,81	4,00	3,47	4,21	5,87	6,40	5,82	5,13	6,36	8,45	11,4
Оптова, роздрібна торгівля та ремонт автотранспорту	0,99	1,15	1,06	0,91	0,80	0,72	0,81	0,84	0,86	1,08	1,09	0,96
Операції з нерухомим майном	0,60	0,61	0,47	0,56	0,80	0,86	0,73	0,65	0,77	0,52	0,43	0,39
Професійна, наукова та технічна діяльність	н/д	н/д	н/д	н/д	1,71	1,72	1,72	1,89	2,86	1,68	1,13	1,04
Інформація та телекомунікація	н/д	н/д	н/д	н/д	1,37	1,34	1,38	1,12	1,06	1,11	1,54	1,49

Отримані результати розрахованих індексів відносної інвестиційної привабливості ще раз підтверджують висновки, що найбільш інтенсивно інвестиційні процеси спостерігаються у високорентабельних сферах, які не потребують значного вкладення капіталу при забезпеченні швидкої віддачі. Так, найбільш привабливою для іноземних інвесторів є сфера фінансового посередництва, а саме банківська та страхова діяльність. Середнє значення індексу відносної привабливості за 12 років складає 5,47.

Значна частина прямих іноземних інвестицій в українську економіку протягом усього періоду незалежності спрямовувалась у придбання вже існуючих підприємств, їх розширення, реконструкцію й модернізацію. Насамперед, це стосується промислових підприємств. За отриманими розрахунками середнє значення індексу відносної привабливості промисловості складає 1,74. Однак оснащення промислового виробництва новою технікою та технологіями, особливо отриманими в результаті проведення власних фундаментальних та прикладних наукових досліджень, вимагають мобілізації більш значного інвестиційного ресурсу.

Звичайно, не можна стверджувати, що прямі іноземні інвестиції, спрямовані у фінансову сферу, торгівлю, операції з нерухомим майном та телекомунікації, не роблять внесок у створення ВВП. Проте вкладення у високоприбуткові галузі економіки і не здійснюють вагомий вплив на модернізацію виробничих процесів, розвиток високотехнологічного експорту та не посилюють конкурентних позицій країни на світових ринках.

Для визначення залежності показників економічного зростання від галузевого розподілу прямих іноземних інвестицій, було застосовано інструментарій економіко-математичного моделювання, зокрема здійснено парний кореляційно-регресійний аналіз та на його основі виявлено та надано кількісну оцінку ступеню та характеру взаємозв'язків. У якості факторної ознаки обрано показник зростання інвестицій у галузях, які є найбільш привабливими для іноземних інвесторів (%) (представлені на рис.2). Залежними змінними обрано: темпи зростання ВВП країни (%), темпи зростання експорту країни (%), темпи зростання імпорту країни (%) та рівень безробіття в країні (%).

Результати проведеного парного кореляційно-регресійного аналізу представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Кореляційно-регресійний аналіз взаємозв'язку рівня накопичених інвестицій у окремих галузях з показниками (на основі динаміки змін за 2006-2017 рр.)

№	Залежна змінна	Коефіцієнт кореляції (гхуr _{xy})	Коефіцієнт детермінації R ²	Коефіцієнт еластичності E	Рівняння регресії
<i>Від рівня зростання інвестицій у промисловості</i>					
1	Темпи зростання ВВП країни (%)	0,09	0,008	0,03	Y = 115,34+0,03*x
2	Темпи зростання експорту країни (%)	0,56	0,32	0,47	Y = 57,58+0,46*x
3	Темпи зростання імпорту країни (%)	0,55	0,30	0,51	Y = 54,85+0,50*x
4	Рівень безробіття в країні (%)	-0,31	0,09	-0,14	Y = 9,87-0,01*x
<i>Від рівня зростання інвестицій у секторі фінансового посередництва</i>					
5	Темпи зростання ВВП країни (%)	0,40	0,16	0,12	Y = 104,47+0,12*x
6	Темпи зростання експорту країни (%)	0,45	0,20	0,34	Y = 71,63+0,29*x
7	Темпи зростання імпорту країни (%)	0,50	0,25	0,43	Y = 63,98+0,37*x

8	Рівень безробіття в країні (%)	-0,72	0,52	-0,30	$Y = 11,24 - 0,02 * x$
<i>Від рівня зростання інвестицій у секторі торгівлі</i>					
9	Темпи зростання ВВП країни (%)	0,11	0,01	0,07	$Y = 110,16 + 0,08 * x$
10	Темпи зростання експорту країни (%)	0,29	0,08	0,50	$Y = 54,68 + 0,48 * x$
11	Темпи зростання імпорту країни (%)	0,32	0,11	0,62	$Y = 42,53 + 0,60 * x$
12	Рівень безробіття в країні (%)	-0,55	0,29	-0,51	$Y = 12,99 - 0,04 * x$
<i>Від рівня зростання інвестицій у секторі операцій з нерухомістю</i>					
13	Темпи зростання ВВП країни (%)	0,37	0,14	0,13	$Y = 103,08 + 0,13 * x$
14	Темпи зростання експорту країни (%)	0,29	0,09	0,26	$Y = 80,18 + 0,23 * x$
15	Темпи зростання імпорту країни (%)	0,29	0,09	0,30	$Y = 78,63 + 0,26 * x$
16	Рівень безробіття в країні (%)	-0,51	0,26	-0,26	$Y = 10,81 - 0,02 * x$

Приймаючи до уваги логіку значень змінних показників, отримані знаки коефіцієнтів кореляції є прогнозованими: між показниками зростання надходжень іноземних інвестицій та показниками зростання ВВП, експорту та імпорту спостерігається прямий зв'язок. Розширення обсягів виробництва країни в секторі з іноземною участю супроводжується залученням до нього місцевих субпідрядників, що сприяє розгортанню і розвиткові суміжних галузей. Притік прямих іноземних інвестицій може сприяти економічному зростанню за рахунок підтримки експорту країни.

Між показниками зростання прямих іноземних інвестицій у різні галузі економіки та рівнем безробіття – зворотний, адже ПІІ здійснюють прямий та непрямий вплив на рівень зайнятості в приймаючій країні створюючи нові робочі місця у галузі вкладень та стимулюючи додатковий попит на кваліфіковану робочу силу.

При цьому зазначимо, що вплив ПІІ, що вкладаються у такі сектори як промисловість та торгівля на темпи зростання ВВП не виявлено (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,09 та 0,11 відповідно). А вплив темпів зростання вкладень ПІІ у сектор фінансового посередництва та операцій з нерухомістю на приріст ВВП є незначним (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,4 та 0,37 відповідно). Низьку щільність між зазначеними показниками можна пояснити сучасним галузевим розподілом іноземних інвестицій. Адже, як вже зазначалось, накопичення інвестицій у високоприбуткових секторах не здійснює вагомий вплив на модернізацію виробничих процесів і як наслідок на значне зростання валового виробництва. По-друге, протягом останніх років (2014 - 2017 рр.) спостерігався відтік ПІІ в цілому з країни, з сектору промисловості зокрема, який на сучасному етапі є домінуючим з точки зору формування валового продукту країни.

Найбільш щільний прямий зв'язок між темпами зростання прямих іноземних інвестицій та зростанням показників зовнішньої торгівлі (експорту та імпорту) спостерігається у секторі промисловості (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,26 та 0,55 відповідно), що є цілком передбачуваним результатом, адже основна частина експорторієнтованої продукції формується саме у цьому секторі, а залучення іноземних фірм, що працюють на експорт, веде також до збільшення експортних доходів країни, завдяки чому зростає частка експорту у складі ВВП.

Щодо впливу ПІІ (їх темпів зростання) на рівень безробіття у країні, то найбільш тісний та прямий зв'язок між показниками виявлено у секторі фінансового

посередництва (коефіцієнт кореляції складає $-0,72$), що можна пояснити перерозподілом трудових ресурсів із промислової сфери до сфери послуг, яка характеризується більш високим рівнем отримуваних прибутків та заробітної платні.

Рівняння парної лінійної регресії свідчать про наступний вплив досліджуваних факторів на показники економічного зростання (до аналізу включено тільки ті моделі, які описуються коефіцієнтом кореляції $r > 0,5$):

1. При зростанні ПІІ у промислову сферу на 1% темпи зростання експорту країни можуть збільшитись на 0,47%;
2. При збільшенні темпів зростання ПІІ у промисловий сектор та сектор фінансового посередництва на 1% темпи зростання імпорту можуть збільшитися на 0,51% та 0,43 відповідно;
3. Прискорення темпів зростання ПІІ у сектори фінансового посередництва, торгівлі та операцій з нерухомістю на 1% може призвести до зниження рівня безробіття в країні на 0,3%, 0,51% та 0,26%.

Таким чином в результаті проведених розрахунків з використанням інструментів кореляційно-регресійного моделювання було визначено, що найбільшого впливу темпи зростання ПІІ у галузевому розподілу здійснюють на показники рівня зайнятості у країні. При цьому майже відсутнім є вплив зростання іноземних інвестицій з урахуванням їх галузевого розподілу на показник валового виробництва в країні.

Висновки. На основі проведеного аналізу поточного стану прямого іноземного інвестування в економіку України можна зробити висновки, що на сучасному етапі спостерігається зниження інтенсивності залучення прямих іноземних інвестицій, обумовлене низкою факторів економічного та політичного характеру. Не зважаючи на те, що протягом останніх десяти років географічна структура залучених ПІІ дещо змінилась, основним інвестором для України виступають країни ЄС. Дослідження галузевих пріоритетів інвестування до національної економіки свідчить, що у представників приватного сектору іноземних держав інтерес викликають переважно високорентабельні сфери, зокрема, фінансовий сектор та промисловість, на які наразі припадає близько половини накопичених в економіці країни іноземних інвестицій. При чому з кожним роком відбувається все більша диференціація залучення іноземних інвестицій за сферою їх вкладень.

Для визначення залежності показників економічного зростання від галузевого розподілу прямих іноземних інвестицій, було здійснено парний кореляційно-регресійний аналіз за результатами якого визначено, що найбільшого впливу зростання ПІІ здійснює на показники рівня зайнятості у країні. При цьому майже відсутнім є вплив іноземних інвестицій на показник темпів зростання ВВП країни, пояснення чого вбачається у накопиченні інвестицій у високоприбуткових секторах, які не здійснюють вагомий вплив на модернізацію виробничих процесів і, як наслідок, на значне зростання валового виробництва.

Список використаної літератури

1. Васечко О. О. Питання оцінювання опосередкованого впливу прямих іноземних інвестицій на економіку України [Електронний ресурс] / О. О. Васечко, О. М. Мотузка // Статистика України. - 2016. - № 4. - С. 20-26. – Режим доступу: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/2245/1/6.pdf>; Vasiechko O. O. Pytannia otsiniuvannia oposeredkovanoho vplyvu priamykh inozemnykh investytsii na ekonomiku Ukrainy [Elektronnyi resurs] / O. O. Vasiechko, O. M. Motuzka // Statystyka Ukrainy. - 2016. - № 4. - С. 20-26. – Rezhym dostupu: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/2245/1/6.pdf>.

2. Вербицька Г.Л. Проблеми та перспективи залучення інвестицій в економіку України/ Г.Л.Вербицька // Науково-виробний журнал: Інноваційна економіка. – 2016. - №1-2. – С.48-52; Verbytska H.L. Problemy ta perspektvyv zaluchennia investytsii v ekonomiku Ukrainy/ H.L.Verbytska // Naukovo-vyrobnyi zhurnal: Innovatsiina ekonomika. – 2016. - №1-2. – S.48-52.
3. Бондаренко О. О. Залучення іноземних інвестицій як джерело економічного зростання / О. О. Бондаренко, К. С. Нижник // Вісник КНУТД. – 2014. - С.88-95. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/53097765.pdf>; Bondarenko O. O. Zaluchennia inozemnykh investytsii yak dzherelo ekonomichnoho zrostannia / O. O. Bondarenko, K. S. Nyzhnyk // Visnyk KNUTD. – 2014. - S.88-95. – Rezhym dostupu: <https://core.ac.uk/download/pdf/53097765.pdf>.
4. Глуха Г.Я. Інвестиції та їх вплив на економічне зростання / Г.Я. Глуха // Європейський вектор економічного розвитку. – 2014. – № 1 (16) – С. 39-47; Hlukha H.Ia. Investytsii ta yikh vplyv na ekonomichne zrostannia / H.Ia. Hlukha // Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku. – 2014. – № 1 (16) – S. 39-47.
5. Дропа Я. Б., Петрів Н. Д. Підприємства з іноземними інвестиціями як форма залучення іноземного капіталу в Україну / Я. Б. Дропа, Н. Д. Петрів // Молодий вчений. – 2015. – № 8 (23). – С.48-52; Dropa Ya. B., Petriv N. D. Pidpryiemstva z inozemnyu investytsiiamy yak forma zaluchennia inozemnoho kapitalu v Ukrainu / Ya. B. Dropa, N. D. Petriv // Molodyi vchenyi. – 2015. – № 8 (23). – S.48-52.
6. Захарін С. В. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку / С.В. Захарін // Фінанси України. — 2004. — № 10. — С. 82–88; Zakharin S. V. Investytsiine zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku / S.V. Zakharin // Finansy Ukrainy. — 2004. — № 10. — S. 82–88.
7. Ігнатенко М. В. Особливості процесу залучення іноземних інвестицій в економіку України / М. В. Ігнатенко // Економічний вісник університету. - 2016. - Вип. 29 (1). - С. 57-65; Ihnatenko M. V. Osoblyvosti protsesu zaluchennia inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy / M. V. Ihnatenko // Ekonomichniy visnyk universytetu. - 2016. - Vyp. 29 (1). - S. 57-65.
8. Колєватова А. В. Сучасний стан залучення іноземних інвестицій в економіку України / А. В. Колєватова. // Запорізький національний університет. – 2018. – №22. – с. 10-18; Kolevatova A. V. Suchasnyi stan zaluchennia inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy / A. V. Kolevatova. // Zaporizkyi natsionalnyi universytet. – 2018. – №22. – с. 10-18.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; Ofitsiynyy sayt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukraïny / [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Папп В.В. Роль інвестиційних процесів у соціально-економічному розвитку країни [Електронний ресурс] /В.В.Папп, Н.В.Бошота// Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Економіка. – 2013. – Вип.23. – С.83-88. – Режим доступу: http://nbuv.gov/UJRN/Nznuoa_2013_23_18; Papp V.V. Rol investytsiinykh protsesiv u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku krainy [Elektronnyi resurs] /V.V.Papp, N.V.Boshota// Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Ekonomika. – 2013. – Vyp.23. – S.83-88. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov/UJRN/Nznuoa_2013_23_18.
11. Пирог О. В. Іноземні інвестиції як фактор економічного зростання України [Електронний ресурс] / О. В. Пирог. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4291/st_27_12.pdf?sequence=1; Pyroh O. V. Inozemni investytsii yak faktor ekonomichnoho zrostannia Ukrainy [Elektronnyi resurs] / O. V. Pyroh.

– Rezhym dostupu: http://dspace.nbuiv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4291/st_27_12.pdf?sequence=1

12. Швець В. Я. Аналіз інвестиційного клімату в економіці України та шляхи його покращання / В. Я. Швець // Економічний нобелівський вісник. — 2014. — №1 (7) — С. 502–508; Shvets V. Ya. Analiz investytsiinoho klimatu v ekonomitsi Ukrainy ta shliakhy yoho pokrashchannia / V. Ya. Shvets // Ekonomichnyi nobelivskiy visnyk. — 2014. — №1 (7) — S. 502–508.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018.

N.Balabanova, O.Bondarenko

EVALUATION OF THE IMPACT OF DIRECT FOREIGN INVESTMENT ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

The article analyzes the main tendencies of direct foreign investment in Ukraine, their quantitative parameters are determined. It is determined that at the present stage there is a decrease in the intensity of attraction of direct foreign investments, due to a number of factors of economic and political nature.

The analysis of the geographical structure showed that the first five countries-investors account for more than half of the total direct investment, namely: Cyprus (27.1%), the Netherlands (15.8%), the Russian Federation (11.5%), Great Britain (5.4%) and Virgin Islands (4.5%).

The study of sectoral priorities for investing in the national economy has shown that the representatives of the private sector of foreign countries are attracted mainly by highly profitable sectors, in particular, the financial sector and industry, which currently account for about half of the accumulated foreign investment in the country's economy. Moreover, with each passing year, there is a growing differentiation in attracting foreign investment in the area of their investments.

The investment attractiveness of Ukrainian industries based on the modified FDI inflow index is estimated, which is calculated as the ratio of the share of the recipient sector in the total volume of foreign investment in the national economy to its share of the industry in the creation of the gross domestic product (GDP), assuming that the industry (or type of economic activities) is relatively attractive and priority if the share of attracted foreign investments equals or exceeds the share of GDP created in this area.

The obtained results of the calculated indices of the relative investment attractiveness of the industry confirmed the conclusion that the most intensive investment processes are observed in highly profitable areas, which do not require a significant investment of capital in providing fast returns. Thus, the most attractive for foreign investors is the sphere of financial intermediation, namely banking and insurance activities. The average value of the index of relative attractiveness over 12 years is 5,47.

In order to determine the dependence of economic growth indicators on the sectoral distribution of foreign direct investment, a pair correlation-regression analysis was performed. As a factor, the indicator of investment growth in the sectors that are most attractive to foreign investors is selected (%). Dependent variables were selected: the country's GDP growth rate (%), the country's export growth rate (%), the country's import growth rate (%), and the country's unemployment rate (%).

According to the results of economic-mathematical modeling it is determined that the greatest influence of the growth of FDI is on the indicators of employment level in the country. At the same time, the influence of foreign investment on the indicator of the GDP growth rate of the country is almost absent, which is explained by the accumulation of investments in high-income sectors, which do not make a significant impact on the

modernization of production processes and, consequently, on the significant growth of gross production.

***Key words:** foreign direct investment, index of relative attractiveness of industry, economic development, sectoral structure of FDI, FDI impact on economic development.*

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 339.5

О.А. Беззубченко, К. Бодрова

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

У статті досліджено особливості сучасного стану розвитку міжнародної торгівлі. Охарактеризовано останні тенденції економічного розвитку країн світу з позиції глибини їх залучення до міжнародної торгівлі. Здійснено аналіз впливу обсягів торгівлі на економіку країн класифікованих за географічною ознакою, за ступенем інтеграції, за рівнем економічного розвитку.

Ключові слова: міжнародна торгівля, ВВП, інтеграція, рівень економічного розвитку.

Постановка проблеми. Міжнародна торгівля посідає чільне місце у системі міжнародних економічних відносин. Вона є водночас передумовою і наслідком міжнародного поділу праці. Впродовж свого історичного розвитку міжнародна торгівля пройшла шлях від окремих і часто випадкових зовнішньоторговельних операцій до довгострокового великомасштабного торговельно-економічного співробітництва. Сучасна науково-технічна революція стимулювала міжнародний торговельний обмін. Специфіка сучасного етапу міжнародної торгівлі з особливою виразністю виявляється у процесі аналізу її довготермінових тенденцій, форм і методів [1].

Роль міжнародної торгівлі у процесах розвитку світового господарства та різні аспекти, що пов'язані з її розвитком досліджуються в працях вітчизняних учених, таких як: Ю. Руденко, А. Мазаракі, В. Макогон, В. Новицький, Т. Кожухова, Л. Кузнецова, Т. Мельник, В. Мойсей, О. Саліхова, В. Торопков, О. Чернега та ін. Визнання взаємозв'язку між динамікою розвитку країн та їх участі в міжнародній торгівлі, впливу торгівлі на систему міжнародних економічних відносин, рівень економічного зростання, визначення напрямів активізації зовнішньої та міжнародної торгівлі в умовах глобальної нестабільності, безумовно, є важливими завданнями економічних досліджень.

Мета дослідження. Основною метою даного дослідження є аналіз особливостей здійснення міжнародної торгівлі на сучасному етапі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Міжнародна торгівля за останню четверть століття стала важливим чинником економічного зростання для багатьох країн. Згідно з даними Світової організації торгівлі (СОТ) та ЮНКТАД, обсяги міжнародної торгівлі, яку вимірюють обсягом експорту в поточних цінах, зросли з 2376,3 млрд. дол. США в 1980 р. до 22757,3 млрд. дол. США 2017 р. [2]. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), за відповідний період ВВП світу збільшився у 7 разів: з 11005,6 млрд. дол. США (1980р.) до 80439,2 млрд. дол. США (2017р.) (рис 1.)

Зростання світового валового внутрішнього продукту у 2017 році залишається повільним. З 2011 р. середньорічна норма ВВП зросла на 2,4 %, це значно нижче, ніж до фінансової кризи, коли темп росту ВВП у середньому становив 3,3 %. У 2017 році темп зростання світового ВВП скоротився до 2,2 %, повернувшись до рівня 2012 року.

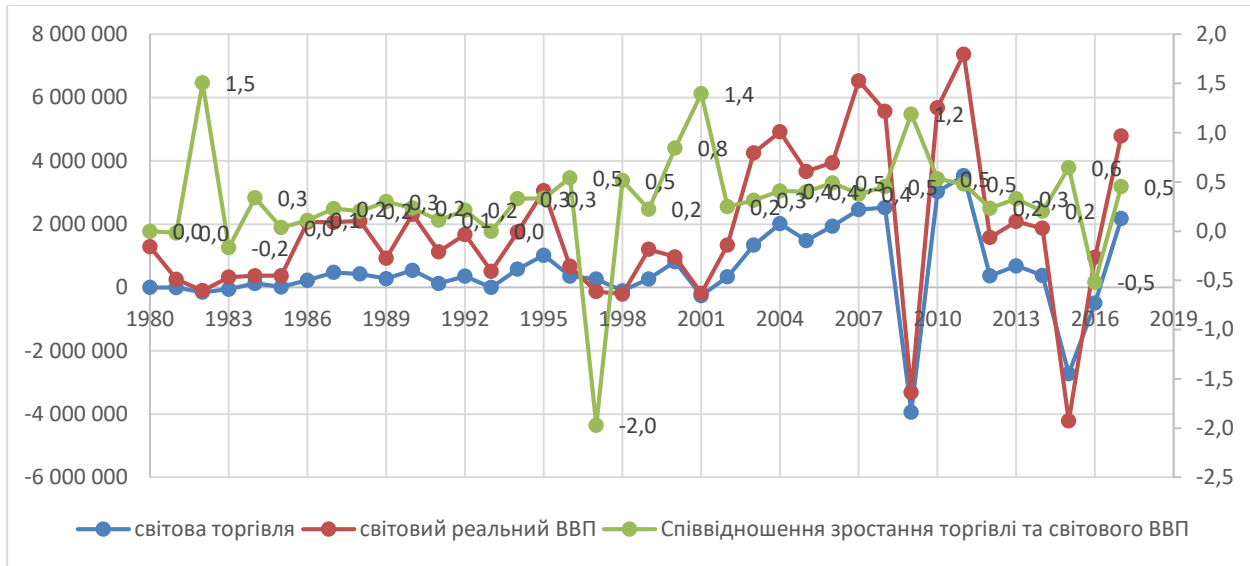

Рис. 1. Динаміка світової торгівлі товарами та світового реального ВВП, %, 1980–2017рр. (розраховано автором за даними [3]).

Зміни у зростанні ВВП на душу населення спостерігалися у всьому світі. У 2017 р. у більшості розвинутих країн, обсяг виробництва продукції склав більше, ніж 30 тис. дол. США на душу населення, винятком залишилися країни Східної Європи. У країнах, що розвиваються з Американського континенту, Північної та Південної Африки, а також Західної та Східної Азії обсяг виробництва продукції трохи перевищили 3 тис. дол. США на душу населення, щодо країн, що розвиваються із Західної та Східної Африки та Південно-Східної Азії, то в них цей показник склав лише 1 тис. дол. США на душу населення.

Якщо здійснювати аналіз за менш короткий період часу, то амплітуда коливань виявиться суттєво більшою, що зумовлено здебільшого, світовою економічною кризою. За даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку, після різкого обвалу в 2008-2009 рр. і швидкого відновлення 2010 р. темпи зростання товарної торгівлі знизилися лише до 5% у 2011р. і до менш ніж 2% у 2012 р., причому це зниження торкнулося всіх країн без виключення – розвинених, тих, що розвиваються та з перехідною економікою (рис 2.).

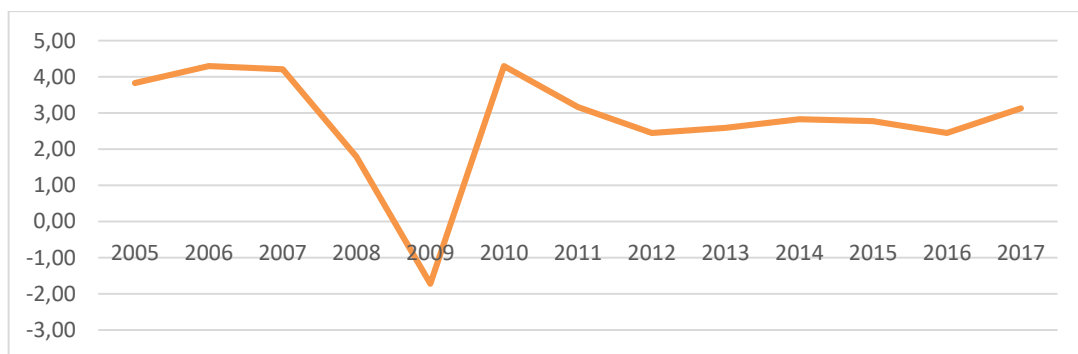

Рис. 2. Динаміка світових річних темпів зростання реального ВВП у %, за 2005-2017 рр. [4]

У 2016 році світова економіка показала зростання на 3,7 %. Проте, треба відзначити значні регіональні відмінності. В країнах, що розвиваються зростання економічних тенденцій, зокрема ВВП склало 5 %, включаючи Азію та Океанію.

Зростання ВВП в найменш розвинутих країнах становило 4%, що значно нижче ніж було прогнозовано у плані зі сталого розвитку до 2030 р. У країнах з перехідною економікою зростання ВВП становило 7% (рис.3). Безперечним залишається те, що процеси які відбуваються в економіці розвинених країн, здійснюють вагомий вплив на економічне зростання країн, що розвиваються. Зокрема, прискорення темпів зростання в країнах, що розвиваються, та в країнах з перехідною економікою у 90-ті роки минулого століття, і, насамперед, у період 2003-2007рр., було пов'язане зі збільшенням частки міжнародної торгівлі в структурі їхнього сукупного попиту.

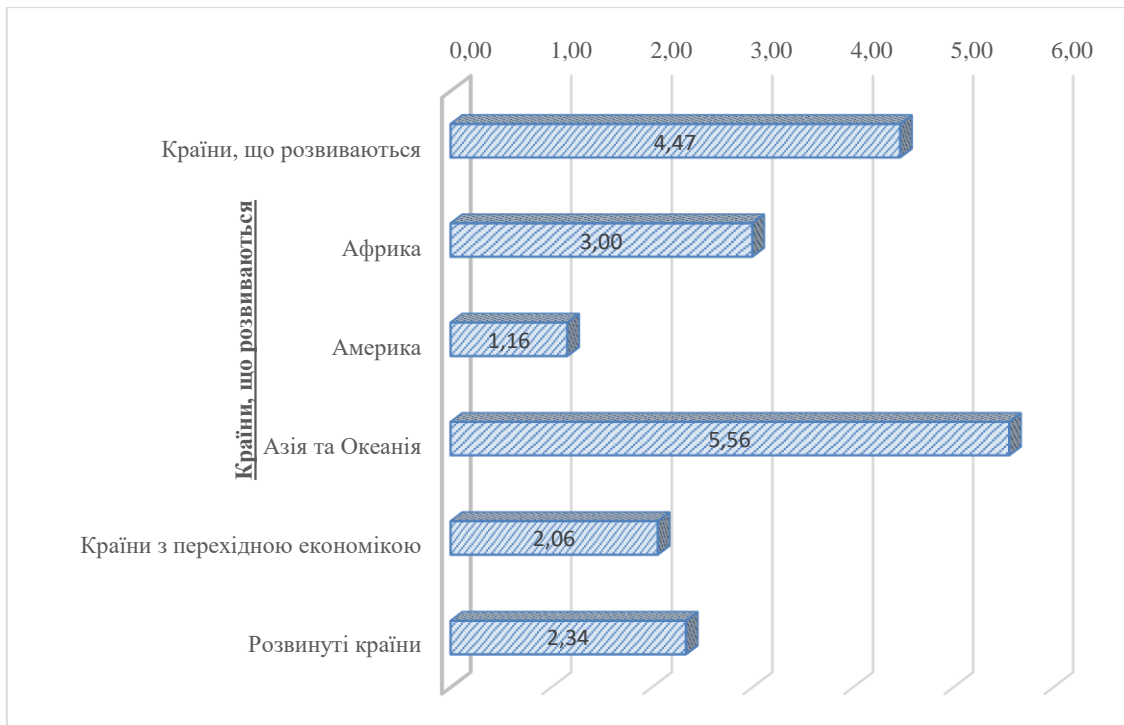

Рис. 3. Зростання реального ВВП країн, за групами економічного розвитку у 2017 р., у %, [4]

У поєднанні зі сприятливими зовнішніми економічними умовами, які характеризувалися, зокрема, збільшенням обсягів імпорту США і рекордно високими цінами на сировинні товари (насамперед, упродовж останніх п'яти років перед початком кризи), орієнтація на зовнішні ринки країн, що розвиваються, сприяла економічному зростанню. Ця тенденція відображає вищий ступінь стійкості попиту на сировинні товари, передусім енергоресурси та продовольство, а також низьку еластичність попиту на ці товари в розвинених країнах.

Проте, тенденції динаміки умов торгівлі, свідчать також про наростання відмінностей між групами країн, що розвиваються, протягом останніх кількох років. З 2002 р. країни, що розвиваються, у яких в загальному товарному експорті висока частка нафти, мінеральних продуктів і продукції видобувних галузей, найбільшою мірою виграли від того, що ціни на сировину були вищими, ніж ціни на промислові товари. Оскільки більшість цих країн розміщені в Африці, Латинській Америці або Західній Азії, це сприяло тому, що значною мірою покращилися умови торгівлі цих регіонів.

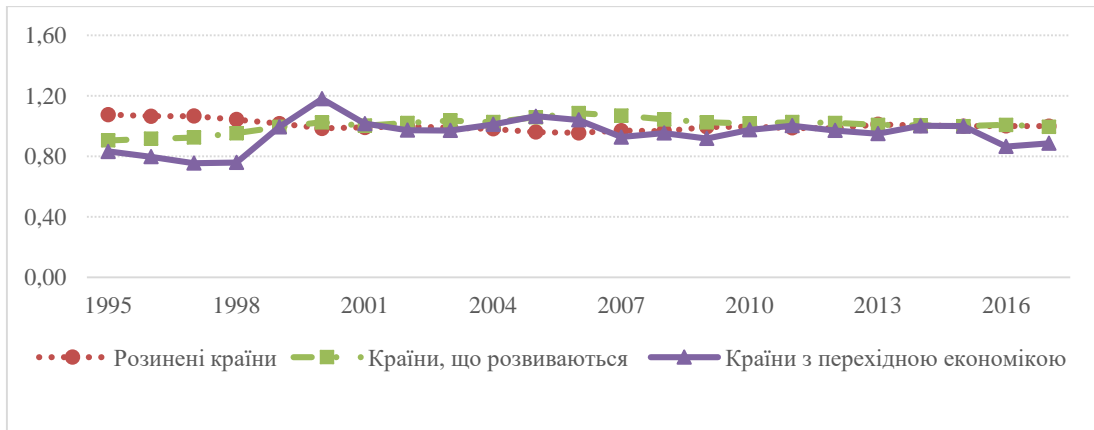

Рис. 4. Індекс умов торгівлі різних за ступенем економічного розвитку групам країн у %, за 1995-2017рр.[4]

У тих країнах, де паливо є найбільшою статтею загального експорту, індекс умов торгівлі зріс за період 2002–2011 рр. у понад два рази [4]. У Східній та Південно-Східній Азії умови торгівлі погіршилися. Це частково обумовлено зростанням цін на імпорту сировину, проте важливу роль відіграло і зниження цін на продукцію обробної промисловості, яку вони експортують (Рис 4.).

Безперечним залишається те, що процеси які відбуваються в економіці розвинених країн, здійснюють вагомий вплив на економічне зростання країн, що розвиваються. За даними ЮНКТАД (рис. 5), найбільша частка експорту у ВВП спостерігається у країнах, що розвиваються, і сягає близько 30 %. Значною вона є також у країнах з перехідною економікою, причому тенденція є доволі стрімкою з 1990-х років, проте дещо уповільнилась з 2002-го року. Розвинуті ж країни, починаючи з 1970-го року, мають практично незмінну частку експорту у ВВП.

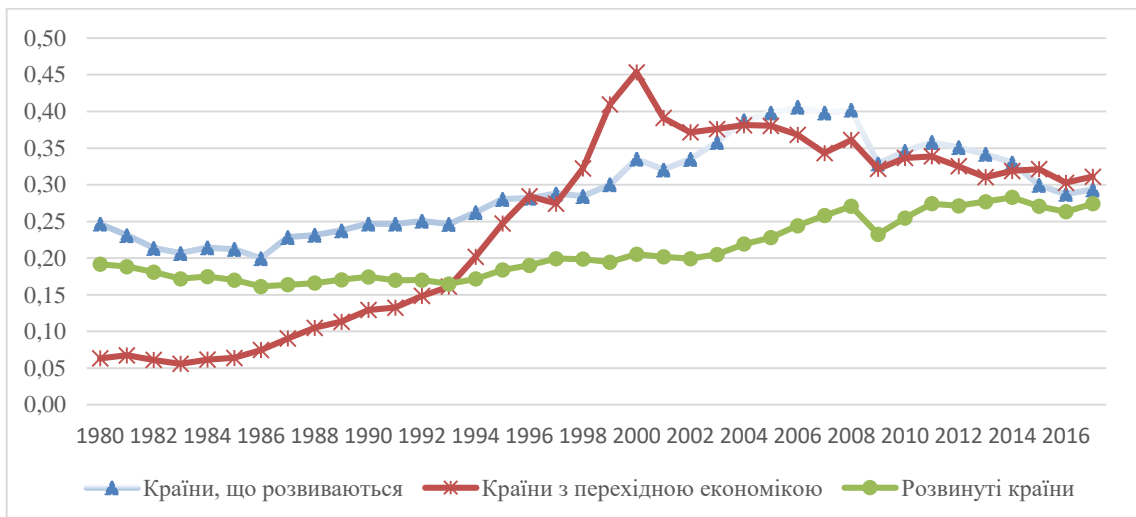

Рис. 5. Частка експорту у ВВП у різних за ступенем економічного розвитку групам країн [4]

Отже, можна зазначити, що торгівля впливає на рівень розвитку країн по-різному. Динаміка експортної діяльності в різних за рівнем економічного розвитку країнах, є наочним тому доказом. Причому напрям впливу може значно відрізнятися, якщо для аналізу взяти більш детальну систематизацію держав - наприклад, за географічними

регіонами. Для окремих регіонів з високим ступенем інтеграції та потужними зв'язками з зовнішніми ринками подібний вплив є досить значним.

Для виявлення регіонів з найбільшою залежністю від зовнішньоекономічних механізмів впливу, а також факторів, які впливають на ту чи іншу країну, здійснено наступний аналіз: визначено основні географічні та економічні регіони, які мають високий ступінь залежності від одна від одної; визначено частку експорту у ВВП регіонів та досліджено її динаміку.

Розрахунки показали, що частка експорту у ВВП для більшості регіонів сягає вище ніж 20%. А для країн Південно-Східної Азії цей показник дорівнює, навіть більше ніж 50%.

Частка експорту в ВВП регіону Південної Америки за 22 роки не перевищувала 22%, щодо США, Канади та Мексики, то в цих країнах цей показник варіюється в межах 17%. Країни Східної Азії показують, значну частку експорту в ВВП загалом до 40%. Країни Південної Азії мають дещо менші значення даного показника - 25%.

Найбільш стабільну та високу частку експорту в реальному ВВП має регіон Південно-Східної Азії, яка впродовж більше ніж 20 років коливається в межах з 50% до 80%. Щоправда, протягом, останніх років показник дещо зменшився з 79% в 2005 р. до 59% в 2017 р. Частка експорту у ВВП країн Близького Сходу протягом досліджуваного періоду залишалася помірною і коливалася в межах 40%.

Таблиця 1.

Частка експорту у ВВП регіонів, % за 1996-2017рр.

Роки	Південна Америка	Східна Азія	Південна Азія	Південно-східна Азія	Близький Схід	Північна Африка	СНД	Європейський Союз	Північноамериканська зона вільної торгівлі
1996	10,7	35,3	13,3	54,8	29,4	24,2	29,5	28,6	13,0
1997	10,9	36,9	13,0	60,2	29,5	24,2	28,1	30,5	13,3
1998	10,4	38,0	12,4	79,9	24,9	19,9	33,2	30,6	12,8
1999	12,6	36,2	13,6	74,4	27,8	22,2	43,0	30,9	12,7
2000	14,2	39,7	16,2	82,1	33,3	27,7	46,9	34,3	13,4
2001	14,8	36,6	15,6	77,8	33,4	26,9	40,4	34,4	12,2
2002	18,7	37,6	16,4	73,2	33,9	28,3	38,5	33,2	11,6
2003	20,1	41,2	17,4	73,2	36,8	32,4	39,0	32,8	11,6
2004	21,8	45,8	18,6	78,9	39,9	35,7	39,2	34,1	12,3
2005	21,5	43,9	21,0	79,1	43,8	38,9	38,5	35,4	12,8
2006	21,4	45,4	22,2	77,3	45,2	40,4	37,1	37,6	13,5
2007	20,1	44,8	21,7	74,1	45,1	41,0	34,2	38,3	14,3
2008	20,0	43,6	23,8	73,3	48,0	42,1	36,0	39,3	15,4
2009	16,1	34,7	20,0	61,9	39,9	30,8	31,8	35,2	13,2
2010	15,6	38,3	21,3	62,6	41,3	33,0	33,0	38,8	14,9
2011	17,2	38,0	23,3	64,3	45,8	29,2	33,3	41,7	16,4
2012	17,0	36,9	21,7	62,8	47,5	31,0	32,2	42,9	16,4
2013	16,3	35,2	22,2	62,5	45,4	28,9	30,5	43,2	16,3
2014	15,6	33,4	22,2	63,2	43,5	25,2	31,6	43,5	16,3
2015	14,8	29,8	18,9	60,2	36,6	19,1	31,7	44,2	15,1
2016	14,8	28,0	18,5	57,1	34,8	18,4	29,6	44,1	14,4
2017	13,8	28,8	18,9	59,5	37,4	21,9	30,3	46,1	14,7

Побудовано автором на основі [4]

У країн СНД даний показник коливався в межах від 30% до 50%.; у країн ЄС-28, у 2017 р. він склав 46,1%. Отже, частка експорту в реальному ВВП є високою у країнах експортерів нафти, експортоорієнтованих країнах Південно-Східної Азії, країнах СНД, а також у країнах Європейського Союзу.

Аналіз регіонів та інтеграційних об'єднань за ступенем залежності від міжнародної торгівлі показав слабку залежність в Південній Америці та НАФТА, помірну залежність – у регіоні Південної Азії та високу для регіонів Близького Сходу, Східної Азії, Південно-Східної Азії та країн ЄС-28. (табл. 2.)

Таблиця 2

Класифікація регіонів та інтеграційних об'єднань за ступенем залежності від міжнародної торгівлі

Період	Слабка залежність (<20%)	Помірна залежність (20 %<*<30%)	Значна залежність (>30%)
1996-2002	- Південна Азія; - Південна Америка; - НАФТА	- Північна Африка; - Близький Схід	- Східна Азія; - Південно-Східна Азія; - СНД; - ЄС-28
2003-2010	- НАФТА	- Південна Азія; - Південна Америка	- Північна Америка; - Близький Схід; - Східна Азія; - Південно-Східна Азія; - СНД; - ЄС-28
2011-2017	- НАФТА - Південна Америка	- Південна Азія; - СНД; - Північна Африка	- Близький Схід; - Східна Азія; - Південно- Східна Азія; - ЄС -28

Побудовано автором

Висновки. Отже, аналіз впливу міжнародної торгівлі, на економічний розвиток країн світу, свідчить про те, що одні й ті ж фактори здійснюють різний вплив на розвиток економіки країни, виходячи з того, по-перше, який базовий ступінь розвитку вона має, по-друге, який ступінь інтеграції у цієї країни, по-третє в якому регіоні вона розташована. Також потрібно підкреслити, що механізми впливу на міжнародну торгівлю специфічні для кожного регіону.

Список використаної літератури

1. Єріна І.В. Міжнародна торгівля послугами: тенденції розвитку і структура українського ринку / І.В. Єріна // Статистика та економіка, аналіз. – 2012. – № 4. – С. 39–44.; Yerina I.V. Mizhnarodna torhivlia posluhamy: tendentsii rozvytku i struktura ukrainskoho rynku / I.V. Yerina // Statystyka ta ekonomika, analiz. – 2012. – № 4. – S. 39–44.
2. International Trade and Market Access Data [Electronic resource] / WTO. – Access mode
[:http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_199bis_e.htm?solution=WTO&path=/Dashboards/MAPS&file=Map.wcdf&bookmarksState={%22impl%22:%22client%22,%22params%22:{%22langParam%22:%22en%22}}](http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_199bis_e.htm?solution=WTO&path=/Dashboards/MAPS&file=Map.wcdf&bookmarksState={%22impl%22:%22client%22,%22params%22:{%22langParam%22:%22en%22}}).
3. World Economic Outlook Database [Electronic resource] / IMF.– 2013. – Access mode:
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/weodata/weoselco.aspx?g=2001&sg=All+countries.>].

4. Values and shares of merchandise exports and imports, annual [Electronic resource] / UNCTAD.–1980–2017.– Access mode: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=101>.

5. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Rev.3. Available at [Electronic resource] / UNCTAD.– Accessmode: <https://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=2&Lg=1>.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018.

O. Bezzubchenko, K. Bodrova

PECULIARITIES OF THE PRESENT STATE OF INTERNATIONAL TRADE DEVELOPMENT

International trade occupies a leading place in the system of international economic relations. The specificity of the current stage of international trade is particularly evident in the analysis of its long-term trends, forms and methods.

International trade has been an important driver of economic growth for many countries over the past quarter century. According to the world trade organization (WTO) and UNCTAD, international trade, as measured by exports at current prices, rose from \$ 2376.3 billion. USA in 1980 to 22757,3 billion. USA in 2017. According to the International monetary Fund (IMF), the world's GDP increased 7 times over the corresponding period, from \$ 1,1005.6 billion. USA (1980) up to \$ 80439.2 billion. USA (2017)

The processes taking place in the economies of developed countries have a significant impact on the economic growth of developing countries. It can be noted that trade affects the level of development of countries in different ways. The dynamics of export activity in different countries in terms of economic development is a clear proof of this. Moreover, the direction of impact may differ significantly if we take a more detailed systematization of States for analysis - for example, with geographical regions. For some regions with a high degree of integration and strong links with external markets, this impact is very significant.

To identify the regions with the greatest dependence on foreign economic mechanisms of influence, as well as factors that affect a particular country, the following analysis is carried out: the main geographical and economic regions that have a high degree of dependence on each other are identified; the share of exports in the GDP of the regions is determined and its dynamics is studied.

Calculations have shown that the share of exports in GDP for most regions is higher than 20%. And for the countries of South-East Asia, this figure is even more than 50%. The analysis of regions and integration associations according to the degree of dependence on international trade showed weak dependence in South America and OIL, moderate dependence – in the region of South Asia and high for the regions of the Middle East, East Asia, South-East Asia and the EU-28. Analysis of the impact of international trade on the economic development of the world, shows that the same factors have different effects on the development of the country's economy, based on the fact, firstly, the basic degree of development it has, secondly, the degree of integration in the country, and thirdly in what region it is located. It should also be emphasized that the mechanisms of influence on international trade are specific to each region.

Key words: international trade, GDP, integration, level of economic development.

УДК 338.47(477+061.1ЄС)

О.В. Захарова, К.В. Сухова

ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЯК ФАКТОРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

В статті удосконалено методичний підхід до оцінки рівня розвитку транспортних систем на основі побудови інтегральних показників. Проведений компаративний аналіз рівня розвитку транспортних систем країн ЄС та України. З використанням статистичних методів оцінки взаємозв'язків проведений кореляційний аналіз впливу транспортної складової на економічне зростання країн, на основі якого проведена систематизація країн ЄС за характером зв'язків та рівнем розвитку транспортної системи.

Ключові слова: транспортна системи, інтегральний показник рівня розвитку транспортної системи, економічне зростання, країни ЄС.

Постановка проблеми. Національна транспортна система будь-якої країни світу є складною економічною системою, що характеризується цілою сукупністю параметрів функціонування, її стан залежить від напрямку та інтенсивності протікання різних економічних процесів як на національному рівні, так і міжнародному, пов'язаний із дією багатьох факторів як внутрішніх, так і зовнішніх. З іншого боку, сам транспорт є важливою умовою реалізації міжнародного поділу праці, розвитку системи світогосподарських зв'язків, що дозволяє розглядати транспортну систему як один із факторів забезпечення економічного розвитку та зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам та особливостям функціонування транспортних систем присвячені роботи багатьох дослідників, серед яких Вінников В., Єдін О., Котлубай О., Пашенко Ю., Прейгер Д., Примачев М., Рибчук А., Хахлюк А., Цветов Ю., О.Шіба, Ю. Щербанін та інші. Аналіз літературних джерел з питань оцінювання рівня розвитку транспортних систем показав, що різні автори застосовують певний набір параметрів, що виступають критеріями результативності та якості функціонування транспорту. До таких показників відносять вартість перевезення пасажирів та вантажів, продуктивність праці на транспорті, внесок транспортної галузі в ВВП, транспортні витрати як частка в ВВП, рівень використання транспортних потужностей [7]; обсяг перевезень пасажирів і вантажів, пасажирооборот і вантажооборот, показники наявності, складу та стану експлуатації транспортних засобів, результати транспортно-експедиційної та економічної діяльності на транспорті [3, с.226]. В [4] з метою комплексної оцінки розвитку транспортної системи показники систематизовано за видами (підсистемами) транспорту, кожен з яких характеризується показниками вантажо- та пасажирообгу, а також показниками кількості транспортних засобів (локомотиви, вагони, автомобілі тощо). Однак, якщо виникає об'єктивна необхідність порівняти різні транспортні системи за рівнем розвитку, то проведення такого компаративного аналізу вимагає певного узагальнення, що обумовлює необхідність застосування багатовимірною оцінювання та конструювання відповідних інтегральних оцінок.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на постійний інтерес до транспортних проблем та велику кількість робіт, присвячених аналізу транспортних систем, потребують постійного удосконалення підходи до аналізу транспортної складової економічної діяльності, особливо в контексті вагомого впливу транспорту на характер та темпи економічної динаміки в умовах посилення взаємозв'язків між країнами світу

Метою статті є поглиблення теоретико-методичних основ оцінки рівня розвитку транспортних систем та аналізу їх впливу на темпи економічного зростання країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах сталого розвитку країн світу, на наш погляд, розвиток транспортних систем має відбуватися у поєднанні економічних, соціальних та екологічних чинників, які повинні відображати роль транспорту в економічній системі як фактору конкурентоспроможності та сталого економічного зростання. З урахуванням цього запропоновано поєднати показники оцінки розвитку транспортної системи у такі групи (рис. 1): показники транспортної роботи (показники результатів функціонування транспортних підприємств в результаті надання транспортних послуг), показники значимості (ролі) транспорту в економічній системі (відображають внесок транспорту в формуванні валової доданої вартості, ВВП, в забезпеченні зайнятості, в обсяги зовнішньої торгівлі послугами), показники стану розвитку інфраструктури як матеріально-технічної бази функціонування транспортної системи (довжина та щільність шляхів сполучення, якість шляхів сполучення, кількісні показники транспортних засобів, морських портів та аеропортів), екологічні показники, що характеризують вплив транспорту на навколишнє середовище.

Рис. 1. Систематизація показників оцінки розвитку транспортної системи

Примітка: складено авторами

Оскільки транспорт є одним із детермінант національної конкурентоспроможності, то до показників оцінки транспортної системи в цьому аспекті запропоновано включати індекси відносних конкурентних переваг RCA, що відображає наявність переваги країни у секторі транспортних послуг, та показник транспортномісткості економіки, що характеризує вплив транспортної складової на вартість створюваного валового продукту, залежність динаміки ВВП від інтенсивності роботи підприємств транспортного комплексу.

Оцінка рівня розвитку транспортних систем країн має бути не тільки комплексною, базуючись на узагальненому аналізі системи індикаторів, але дозволяти порівнювати різні транспортні системи відповідно до конкурентного потенціалу їх розвитку та, як наслідок, можливого впливу на економічний розвиток країн. Отже, найбільш вдалим у цьому аспекті є методичний підхід, що базується на застосуванні узагальнюючих (інтегральних) показників, що дозволять проводити компаративний аналіз рівня розвитку транспортних систем, виявляти відмінності, встановлювати певні закономірності розвитку [1].

Під інтегральною оцінкою рівня розвитку національної транспортної системи розуміють розрахунок єдиного показника, який надав би узагальнюючу, інтегральну характеристику рівню розвитку певної транспортної системи в даний момент часу [2].

На основі запропонованої систематизації показників (рис.1) до інтегрального показника було включено такі одиничні індикатори, що приведено до відносного виразу, з урахуванням розміру самої національної економіки та загального економічного рівня її розвитку:

- в рамках показників транспортної роботи: вантажообіг автомобільного, залізничного, внутрішнього водного, трубопровідного видів транспорту (млрд. т/км); пасажирообіг автомобільного та залізничного видів транспорту (млрд пас/км), транспортномісткість економіки (т/км/1000\$ ВВП);

- в рамках показників стану матеріально-технічної бази: щільність шляхів сполучення км/1000км², насиченість аеропортами, літаками, локомотивами, морським і торговельним флотом (одиниць на 1 млн. осіб населення);

- в рамках показників значимості галузі: частка транспорту в ВВП (%), частка транспорту в експорті (%), кількість автомобілів на 1000 осіб населення, кількість зайнятих в транспортній галузі (% від загальної кількості зайнятих);

- в рамках екологічних факторів: питома вага викидів забруднюючих речовин пересувними засобами (% від загального обсягу).

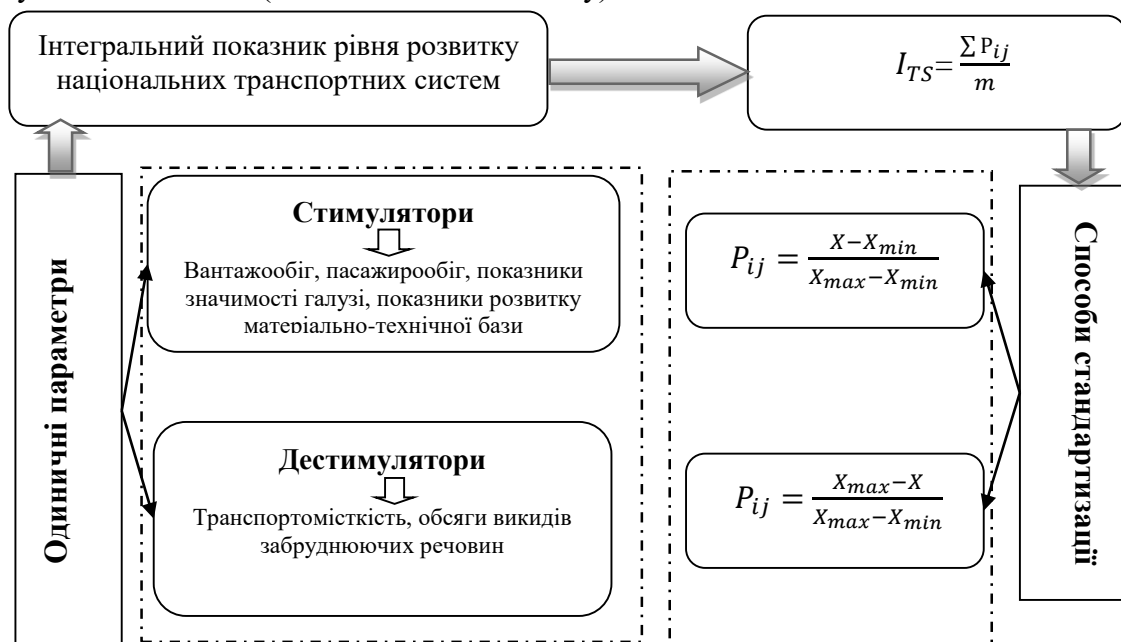

Рис. 2. Алгоритм розрахунку інтегрального показника рівня розвитку транспортної системи

Примітка: складено авторами

Для включення зазначених показників до інтегральної оцінки було використано найбільш поширену методику стандартизації параметрів шляхом порівняння з

максимальними та мінімальними значеннями одиничних показників за вибіркою об'єктів (національних транспортних систем), алгоритм якої представлено на рис. 2.

Для практичної апробації зазначеного алгоритму було обрано вибірку країн ЄС (28) та Україну за часовий період 2011-2015 рр., розрахунок відповідних інтегральних оцінок дозволить виділити країни з високим рівнем розвитку транспорту та вивчити досвід цих країн щодо розбудови ефективного транспорту, що може бути використано в програмах розвитку транспортної галузі України.

Оцінка фактичних значень одиничних параметрів та їх порівняльний аналіз дозволяє зробити такі висновки (табл. 1):

Таблиця 1

**Порівняльний аналіз розвитку транспортних систем країн ЄС та України
 (за даними 2015 р.)**

Показник	Країни-лідери серед країн ЄС(28)	Україна (місце серед країн ЄС)	Середнє значення за ЄС (28)
Вантажообіг автомобільного транспорту, млрд. т-км	Німеччина (314,82), Польща (260,71), Іспанія (209,39)	34,43 (12)	63,15
Вантажообіг залізничного транспорту, млрд. т-км	Німеччина (116,63), Польща (50,60), Франція (34,25)	194,32 (1)	14,91
Вантажообіг внутрішнього водного транспорту, млрд. т-км	Німеччина (55,32), Нідерланди (48,54), Румунія (13,17)	5,43 (7)	5,27
Вантажообіг трубопровідного транспорту, млрд. т-км	Польща (21,84), Німеччина (17,71), Франція (11,50)	80,94 (1)	4,11
Пасажирообіг автомобільного транспорту, млрд. пас-км	Німеччина (928,30), Франція (724,10), Італія (679,43)	34,78 (20)	168,55
Пасажирообіг залізничного транспорту, млрд. пас-км	Німеччина (91,26), Франція (89,12), Великобританія (66,40)	35,43 (5)	15,78
Транспортомісткість, т-км/1000 \$ВВП	Мальта (0,02), Кіпр (0,03), Ірландія (0,03)	3,46 (29)	0,31
Щільність автомобільних шляхів сполучення, км/1000км ²	Нідерланди (66,37), Люксембург (62,26), Бельгія (57,75)	15,52 (15)	20,63
Щільність залізничних шляхів сполучення, км/1000км ²	Чехія (120,02), Бельгія (118,15), Німеччина (108,73)	34,72 (18)	51,94
Число аеропортів на 1 млн. населення	Фінляндія (3,29), Греція (3,04), Кіпр (2,36)	0,72 (13)	1,02
Число літаків на 1 млн. населення	Ірландія (99,59), Мальта (30,28), Люксембург (28,42)	4,39 (22)	12,45
Число залізничних локомотивів на 1 млн. населення	Естонія (272,27), Швеція (248,48), Чехія (209,90)	87,22 (17)	115,23
Морський торговельний флот, одиниць на 1 млн. населення	Греція (408,82), Кіпр (178,27), Данія (152,30)	55,65 (5)	41,74
Частка транспорту в ВВП, %	Литва (15,00), Латвія (13,62), Естонія (13,49)	12,29 (6)	11,01
Частка транспорту в експорті, %	Литва (58,64), Данія (56,90), Латвія (44,36)	42,77 (4)	23,54
Викиди забруднюючих речовин транспортними засобами, %	Польща (12,65), Чехія (14,47), Румунія (14,62)	36,8 (26)	29,49
Кількість автомобілів на 1000 осіб	Люксембург (661), Мальта (634), Італія (616)	202 (29)	479,60
Число зайнятих в транспортній галузі, %	Латвія (39,24), Литва (38,23), Люксембург (36,91)	20,85 (17)	23,25

Примітка: складено авторами на основі джерел [5,8]

- Німеччина є лідером за показниками транспортної роботи, зокрема серед країн ЄС має найбільші значення показників вантажообігу автомобільного, залізничного, внутрішнього водного транспорту, пасажирообігу автомобільного та залізничного транспорту;

- Польща має найвищий показник вантажообігу трубопровідного транспорту;

- Найменший показник транспортності економіки у найменший країн ЄС Мальти, Кіпру та Ірландії;

- Найбільша щільність автомобільних доріг в Нідерландах, Бельгії та Німеччині, залізничних шляхів – Чехії, Бельгії та Німеччині;

- Найбільша кількість аеропортів в розрахунку на 1 млн. населення в Фінляндії, Греції та Кіпру; в Ірландії, Мальті та Люксембургу – найбільша кількість літаків в розрахунку на 1 млн. населення;

- Найбільший рівень насиченості залізничними транспортними засобами (локомотивами) має Естонія, Швеція та Чехія; морськими торговельними суднами – Греція, Кіпр та Данія.

- Литва та Латвія характеризуються найвищими показниками частки транспорту в ВВП, експорті та зайнятості;

- Найвищий рівень автомобілізації економіки в Люксембургу, Мальті та Італії;

- Найменшу питому вагу викидів забруднюючих речовин транспортними засобами мають Польща, Чехія, Румунія.

Щодо України, то найбільш високі позиції серед країн ЄС Україна займає за показниками вантажообігу залізничного та трубопровідного транспорту (перше місце серед країн ЄС), частки транспорту в експорті (четверте місце), пасажирообігу залізничного транспорту та кількості морських суден на 1 млн. населення (п'яте місце), частки транспорту в ВВП (шосте місце). Серед показників з найменшими значеннями – транспортність економіки, число літаків на 1 млн. населення, рівень автомобілізації економіки, питома вага викидів забруднюючих речовин від транспортних засобів.

В результаті стандартизації одиничних параметрів та їх включення до інтегральної оцінки рівня розвитку транспортних систем було отримано наступні результати (табл. 2).

Як свідчать проведені розрахунки, в рейтингу країн, що мають найвищий рівень розвитку національної транспортної системи за даними 2015 р. до десятки лідерів входять Німеччина (0,612), Нідерланди (0,399), Франція (0,381), Великобританія (0,381), Люксембург (0,361), Польща (0,358), Данія (0,354), Італія (0,343) Литва (0,342), Чехія (0,340). Україна займає 12 місце після Естонії з інтегральним індексом 0,336.

Аналіз інтегральних оцінок першої п'ятірки країн з найрозвиненішими транспортними системами, свідчить, що Німеччина займає провідні позиції в загальному інтегральному рейтингу за рахунок найбільших показників вантажообігу автомобільного, залізничного, внутрішнього водного транспорту, пасажирообігу автомобільного та залізничного транспорту, високої щільності залізничних шляхів. Нідерланди займають друге місце, характеризуючись найбільшою щільністю автомобільних шляхів сполучення та найбільшим вантажообігом внутрішнього водного транспорту. Франція, що посідає третє місце, характеризується низькою транспортністю економіки, високими показниками вантажообігу залізничного та трубопровідного транспорту, пасажирообігу автомобільного та залізничного транспорту. Щодо Великобританії, показники транспортної роботи країни досить високі за всіма видами транспорту, а показник транспортності економіки є досить низьким. П'яту позицію займає Люксембург, що характеризується найвищим рівнем

автомобілізації економіки, високими показниками насиченості економіки авіаційними транспортними засобами (літаками), частки зайнятих у транспортній галузі, щільності автомобільних шляхів сполучення. Україна займає 12 позицію на рахунок найвищих показників вантажообігу трубопровідного та залізничного транспорту, значних обсягів пасажирообігу залізничного транспорту, високої частки транспорту у ВВП та експорті.

Таблиця 2

**Динаміка інтегрального показника рівня розвитку транспортних систем
 країн ЄС та України**

Країна	2015		2014		2013		2012		2011		зміна за 2011-2015 рр.	
	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка, %	Ранг
Бельгія	0,335	13	0,340	9	0,325	13	0,332	10	0,338	9	-0,95	-4
Болгарія	0,245	26	0,238	26	0,229	26	0,222	26	0,226	26	8,43	0
Чехія	0,340	10	0,333	11	0,327	12	0,329	12	0,337	10	0,92	0
Данія	0,354	7	0,359	5	0,352	5	0,331	11	0,331	11	6,94	4
Німеччина	0,612	1	0,608	1	0,597	1	0,588	1	0,584	1	4,93	0
Естонія	0,340	11	0,343	8	0,339	8	0,336	6	0,367	6	-7,32	-5
Ірландія	0,297	20	0,309	18	0,300	18	0,291	18	0,274	21	8,32	1
Греція	0,330	15	0,332	13	0,324	14	0,333	8	0,324	13	1,73	-2
Іспанія	0,292	22	0,286	23	0,278	21	0,277	21	0,279	20	4,39	-2
Франція	0,381	3	0,382	4	0,379	2	0,381	2	0,389	3	-2,00	0
Хорватія	0,224	28	0,218	29	0,214	28	0,212	28	0,223	27	0,44	-1
Італія	0,343	8	0,338	10	0,336	9	0,333	9	0,345	8	-0,66	0
Кіпр	0,300	18	0,294	19	0,296	19	0,299	17	0,327	12	-8,22	-6
Латвія	0,296	21	0,292	20	0,268	23	0,258	24	0,261	24	13,47	3
Литва	0,342	9	0,333	12	0,344	7	0,324	15	0,315	16	8,38	7
Люксембург	0,361	5	0,348	6	0,350	6	0,366	5	0,392	2	-8,01	-3
Угорщина	0,284	24	0,279	24	0,272	22	0,264	23	0,265	23	6,86	-1
Мальта	0,220	29	0,227	27	0,213	29	0,201	29	0,206	29	6,81	0
Нідерланди	0,399	2	0,398	3	0,377	3	0,374	3	0,373	4	6,96	2
Австрія	0,309	17	0,310	17	0,304	15	0,286	19	0,295	17	4,82	0
Польща	0,358	6	0,347	7	0,331	10	0,325	13	0,318	15	12,59	9
Португалія	0,228	27	0,225	28	0,225	27	0,218	27	0,214	28	6,49	1
Румунія	0,271	25	0,252	25	0,256	25	0,244	25	0,233	25	16,03	0
Словенія	0,299	19	0,290	21	0,282	20	0,283	20	0,294	18	1,78	-1
Словацьчина	0,286	23	0,287	22	0,266	24	0,273	22	0,274	22	4,66	-1
Фінляндія	0,318	16	0,317	15	0,302	17	0,303	16	0,294	19	8,36	3
Швеція	0,331	14	0,312	16	0,303	16	0,325	14	0,320	14	3,15	0
Великобританія	0,381	4	0,407	2	0,371	4	0,372	4	0,370	5	3,11	1
Україна	0,336	12	0,320	14	0,327	11	0,334	7	0,357	7	-6,00	-5

Примітка: власні розрахунки авторів

Щодо оцінки динаміки інтегральних показників розвитку транспортних систем, то слід зазначити, то найбільшими темпами збільшилися інтегральні показники розвитку транспортних систем країн, що за результатами розрахунків не займають високі позиції в рейтингу, зокрема Румунія (зростання за період 2011-2015 рр. на

16,03%, 25 місце в рейтингу), Латвія (на 13,47%, 21 місце в рейтингу у 2015 р., зростання на 3 позиції), Польща (на 12,59%, 6 місце в рейтингу у 2015 р., зростання на 9 позицій), Болгарія (на 8,43%, 26 місце в рейтингу), Фінляндія (на 8,36%, 16 місце в рейтингу у 2015 р., зростання на 3 позиції), Ірландія (на 8,32%, 20 місце в рейтингу у 2015 р., зростання на 1 позицію). Щодо стосується країн з найбільш розвиненими транспортними системами, то інтегральний показник Німеччини збільшився за період 2011-2015 рр. на 4,93% та протягом періоду країна замала 1 позиції в рейтингу, інтегральний показник Нідерландів зріс на 6,96% (зростання на 2 позиції в рейтингу), Франції зменшився на 2%, Великобританії зріс на 3,11%, причому порівняно з 2011 р. країна піднялась на 1 позицію, однак порівняно з 2014 р. втратила 2 позиції в рейтингу. Інтегральний показник Люксембургу зменшився на 8,01%, країна втратила 3 позиції в рейтингу. Щодо України, то спостерігається динаміка зменшення інтегрального індексу розвитку транспортної системи, за період 2011-2015 рр. який скоротився на 6%, причому якщо у 2011 р. транспортна система України серед країн ЄС займала 7 місце, то у 2014 р. – 14 місце, у 2015 р. – 12 місце.

З метою оцінки впливу транспортної складової на характер економічної динаміки було застосовано інструментарій стохастичного моделювання. На рис. 3 представлені країни ЄС та України за темпами економічного зростання.

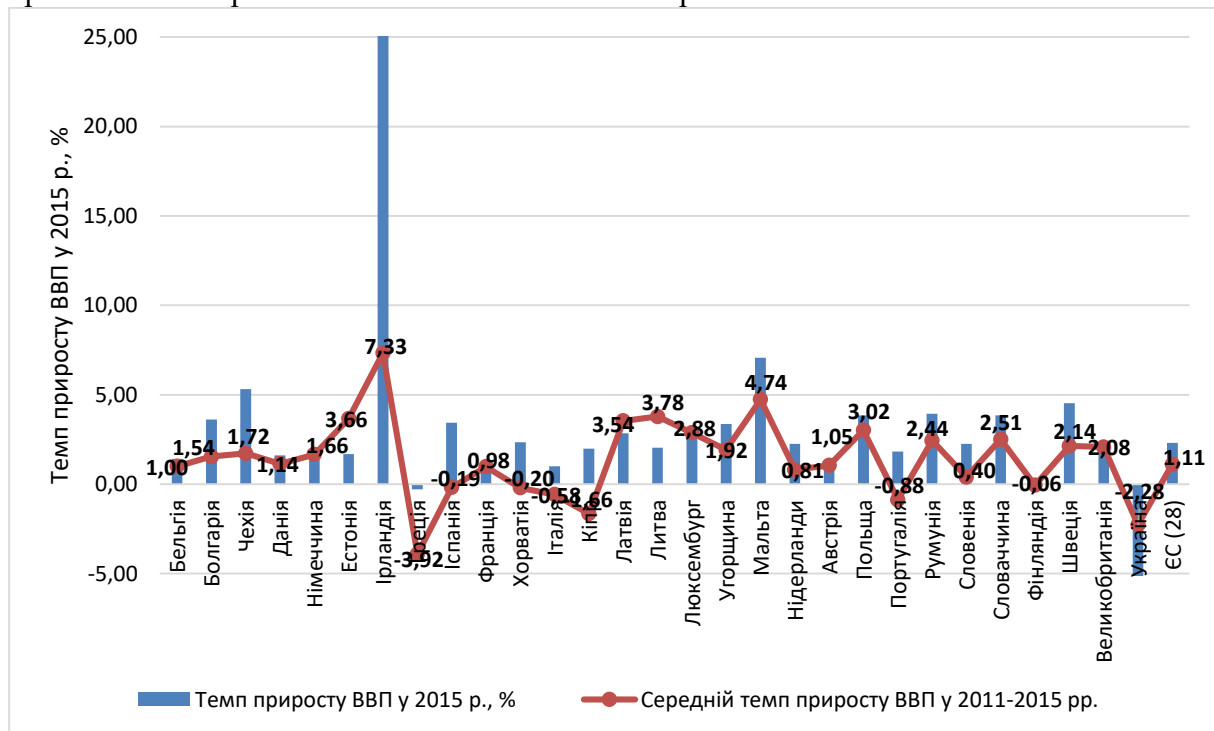

Рис. 3. Динаміка темпів економічного зростання країн ЄС та України, %

Примітка: складено авторами на основі джерела [9]

Як свідчать представлені дані, у 2015 р. середній темп економічного зростання країн ЄС становив 2,31%, при цьому найвищими темпами зростання характеризувалися економіки Ірландії (25,56%), Мальти (7,06%), Чехії (5,3%), Швеції (4,52%), Румунії (3,94%), Польщі (3,84%), Угорщини (3,37%), Іспанії (3,43%), Болгарії (3,62%). Щодо середньорічних показників економічного зростання за період 2011-2015 рр., то 15 країн ЄС (54%) характеризуються темпами зростання, вищими за середній показник в ЄС 1,11%. Найвищими темпами економічного зростання за період 2011-2015 рр., що більш ніж в 3 рази перевищуються середньоевропейський показник, характеризуються

економіки Естонії, Ірландії, Латвії, Литви, Мальти, Польщі. Греція, Хорватія, Італія, Кіпр, Португалія та Фінляндія мають від’ємні темпи зростання економіки за цей період. Економічний розвиток України в середньому за 2011-2015 рр. оцінювався від’ємним темпом зростання у 2,28%, зокрема у 2015 р. падіння ВВП оцінювалось у 9,77%.

З використанням інструментів кореляційного аналізу було отримано парні коефіцієнти кореляції між середнім темпом економічного зростання та середнім інтегральним показником рівня розвитку транспортних систем за період 2011-2015 рр. (рис. 3).

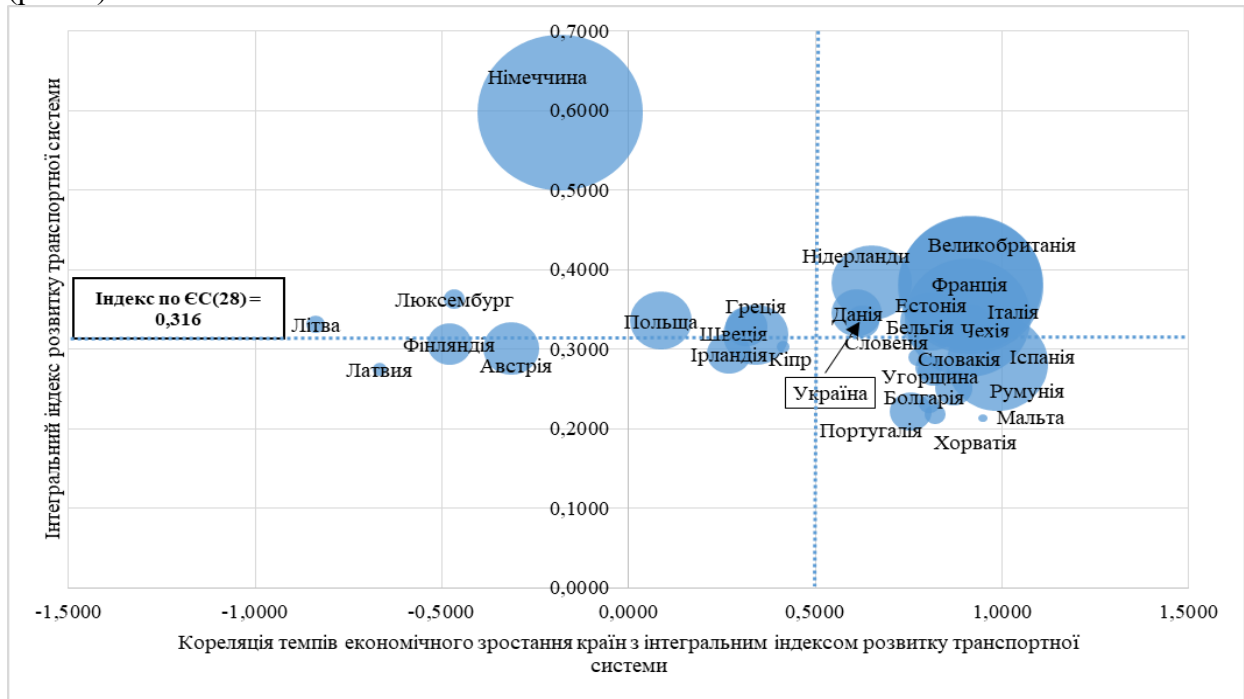

Рис.3 Оцінка впливу розвитку транспортних систем на темпи економічного зростання країн

Примітка: розраховано та складено авторами

Як свідчать дані рисунку, для 17 країн ЄС, що складає 61%, та України простежується помірна або тісна кореляція темпів економічного зростання та динаміки інтегрального індексу розвитку національної транспортної системи. Литва та Латвія мають тісну, але зворотну кореляцію економічної динаміки з рівнем розвитку транспортної системи. Для Німеччини, частка якої у ВВП ЄС є найбільшою і складає 20%, що має найрозвиненішу транспортну систему не виявлено суттєвої кореляції економічного зростання та розвитку транспортної системи. Ще суттєві за розміром економіки ЄС, а саме Франція (питома вага у ВВП ЄС дорівнює 15,2% за даними 2015р.), Великобританія (15,6%), Італія (11,7%), Іспанія (7,5%), Нідерланди (4,7%) мають дуже високу кореляцію темпів економічного зростання з рівнем розвитку транспортних систем.

З метою виявлення закономірностей взаємозв'язків країни було систематизовано на групи, склад та кількісні характеристики яких наведено в таблиці 3.

Таким чином, в країнах третьої та четвертої групи транспортна система та рівень її розвитку виступають одним із факторів економічного зростання, отже впливають на рівень конкурентоспроможності країн. Відповідно ті країни, що характеризуються найрозвиненішою транспортною системою порівняно інших країн ЄС (третья група) мають більші переваги щодо забезпечення економічного зростання. До цих країн належить й Україна.

Таблиця 3

Систематизація країн за рівнем розвитку національної транспортної системи та характером його кореляції з темпами економічного зростання

Групи	Країни	Середній I_{TS} по групі	Коефіцієнт кореляції по групі
I. Країни з відносно високим інтегральним рівнем розвитку транспортної системи та несуттєвою кореляцією з економічним зростанням ($I_{TS} > 0,316$; $r < 0,5$)	Німеччина, Греція, Польща, Швеція	0,395	0,232
II. Країни з відносно низьким інтегральним рівнем розвитку транспортної системи, та несуттєвою кореляцією з економічним зростанням ($I_{TS} < 0,316$; $r < 0,5$)	Ірландія, Кіпр	0,299	0,341
III. Країни з відносно високим інтегральним рівнем розвитку транспортної системи, суттєвою кореляцією з економічним зростанням ($I_{TS} > 0,316$; $r > 0,5$)	Нідерланди, Бельгія, Естонія, Великобританія, Чехія, Італія, Франція, Данія, Україна	0,353	0,801
IV. Країни з відносно високим низьким інтегральним рівнем розвитку транспортної системи, суттєвою кореляцією з економічним зростанням ($I_{TS} < 0,316$; $r > 0,5$)	Болгарія, Іспанія, Хорватія, Угорщина, Мальта, Португалія, Румунія, Словенія, Словаччина	0,251	0,843
V. Країни зі зворотною кореляцією рівня розвитку транспортної системи та економічним зростанням ($r < 0$)	Люксембург, Австрія, Фінляндія, Латвія, Литва	-0,554	0,316

Примітка: розраховано та складено авторами

Країни першої групи Німеччина, Греція, Польща, Швеція, що характеризуються відносно середнього по ЄС високим рівнем розвитку транспортної системи, в результаті проведених розрахунків не виявили взаємозв'язків з темпами економічної динаміки, отже, розвинена транспортна складова є базисом розвитку інших сегментів економічної системи, за рахунок яких забезпечується відповідне економічне зростання. Ірландія та Кіпр, що знаходяться у другій групі країн, мають досить розвинену транспортну інфраструктуру, інтегральний рівень розвитку якої відносно країн першої групи є на порядок нижчим, що перш за все пов'язано з особливостями географічного та гео економічного розташування. Для цих країн також не виявлено взаємозв'язків транспорту з економічним зростанням. Однак, з вибірки країн, що досліджувалася, для 62% країн підвищення рівня розвитку транспортної системи слід розглядати як фактор забезпечення економічного зростання.

Висновки. В ході проведеного дослідження запропоновано інтегральний індекс рівня розвитку транспортної системи, що дозволяє комплексно за рахунок поєднання різни одиничних індикаторів охарактеризувати стан розвитку транспортних систем країн, побудувати рейтинг країн за узагальненим рівнем розвитку їх національних транспортних систем. Проведені розрахунки дозволили встановити вплив транспортної

складової та характер економічної динаміки країн та довести, що рівень розвитку транспортної системи можна вважати однією з детермінант економічного розвитку національної економіки.

Оскільки Україна має досить високий рівень розвитку транспортної системи, який, як свідчать результати розрахунків, корелює з темпами економічного зростання, то доцільним на перспективу є дослідження досвіду країн (країни третьої групи), що мають більш високий розвиток транспортної системи, з метою його імплементації в програми та стратегії розвитку та модернізації транспортної системи України.

Список використаної літератури

1. Захарова О.В. Компаративний аналіз рівня розвитку транспортних систем країн ЄС на основі використання узагальнюючих показників / О.В. Захарова // Економічний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Випуск 18/3. – С. 400-405; Zakharova O.V. Komparatyvnyi analiz rivnia rozvytku transportnykh system krain YeS na osnovi vykorystannia uzahalniuiuchykh pokaznykiv / O.V. Zakharova // Ekonomichni visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody». – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2012. – Vypusk 18/3. – S. 400-405.

2. Захарова О.В. Методичні особливості використання узагальнюючих показників для оцінки і аналізу рівня розвитку національних транспортних систем / О.В. Захарова // Вісник Хмельницького національного університету. – № 2. – Т. 1 (148). – Хмельницький, 2010. – С. 198-202; Zakharova O.V. Methodychni osoblyvosti vykorystannia uzahalniuiuchykh pokaznykiv dlia otsinky i analizu rivnia rozvytku natsionalnykh transportnykh system / O.V. Zakharova // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. – № 2. – Т. 1 (148). – Khmelnytskyi, 2010. – S. 198-202

3. Зінь Е. А. Регіональна економіка: Підручник. / за ред. Зінь Е.А. — К.: «ВД «Професіонал», 2007. — 528 с.; Zin E. A. Rehionalna ekonomika: Pidruchnyk. / za red. Zin E.A. — K.: «VD «Profesional», 2007. — 528 s.

4. Панасенко Н. Л. Комплексна оцінка транспортної системи та її підсистем в Україні/ Н.Л. Панасенко, В.Б. Іваник // Економічний простір. – 2014. - № 84. – С. 89-97; Panasenko N. L. Kompleksna otsinka transportnoi systemy ta yii pidsystem v Ukraini/ N.L. Panasenko, V.V. Ivanyk // Ekonomichniy prostir. – 2014. - № 84. – S. 89-97

5. Транспорт і зв'язок України 2017. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Транспорт і зв'язок України 2017. – Режим доступу: : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Шiba О. А. Взаємозв'язок розвитку транспортної інфраструктури та економічного зростання / О. А. Шiba // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2016. – № 39. – С. 286-296; Shyba O. A. Vzaiemosviazok rozvytku transportnoi infrastruktury ta ekonomichnoho zrostannia / O. A. Shyba // Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii «Mizhnarodni vidnosyny». – 2016. – № 39. – S. 286-296.

7. Щербанин Ю. А. Транспорт и экономический рост: взаимосвязь и влияние/ Ю.А. Щербанин // Евразийская экономическая интеграция. – 2011. - №3(12). – С.65-78. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/transport-i-ekonomicheskiy-rost-vzaimosvyaz-i-vliyanie.pdf>; Scherbanin Yu. A. Transport i ekonomicheskiy rost: vzaimosvyaz i vliyanie/ Yu.A. Scherbanin // Evraziyskaya ekonomicheskaya integratsiya. – 2011. - #3(12). – S.65-78. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/transport-i-ekonomicheskiy-rost-vzaimosvyaz-i-vliyanie.pdf>

8. EU in figures. Statistical pocketbook 2018 [electronic resource]. – URL: https://ec.europa.eu/transport/facts-fundings/statistics/pocketbook-2018_en

9. UCTADSTAT [electronic resource]. – URL:
http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en
Стаття надійшла до редакції 15.10.2018.

O. Zakharova, K. Sukhova

THE EVALUATION OF THE COUNTRIES TRANSPORT SYSTEMS DEVELOPMENT AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH

The methodical approach to assessing the transport systems development level based on the constructing integrated indicators is improved in the article under way. It is proposed to include in the integrated index the following indicators: indicators of transport work (freight turnover, passenger turnover, transport capacity), indicators of the role of transport in the economic system (the share of transport in the formation of gross value added, GDP, employment, in trade in services), indicators of the infrastructure development as a material and technical basis for the transport system functioning (length and density of roads, railroad, the number of transport vehicles, seaports and airports), environmental indicators that characterize the impact of transport on the environment.

A comparative analysis of the EU and Ukraine transport systems development level is carried out. The calculations made have shown that in the ranking of countries with the highest national transport system development level in the 2015, the top ten leaders include Germany (0.612), the Netherlands (0.399), France (0.381), Great Britain (0.381), Luxembourg (0.361), Poland (0.358), Denmark (0.354), Italy (0.343) Lithuania (0.342) and Czech Republic (0.340). Ukraine is ranked 12th after Estonia with an integrated index of 0.336. Ukraine ranks 12th at the expense of the highest figures for the freight turnover of pipelines and rail transport, large volumes of passenger traffic in the railways, high share of transport in GDP and exports. The dynamics of Ukraine's transport system the decrease development on the basis of the integrated index demonstrates the decreasing trend, for the period of 2011-2015 it has decreased by 6%, while in 2011 the Ukraine's transport system among the EU countries took the 7th place, in 2014 - the 14th place, in 2015 - 12th place.

Using the statistical methods for identifying interconnections, the correlation analysis of the influence of the transport component on the country's economic growth was carried out. It makes possible to systematize the EU countries into groups based on the nature of the interconnections identified and the level of transport system development.

The medium and high correlation between economic growth rates and the dynamics of the transport system development integrated index was identified for the 17 EU countries and Ukraine.

Lithuania and Latvia have a close but inverse correlation between economic growth rates and transport system development level. There is no significant correlation between economic growth and the transport system development of Germany, whose share in the EU's GDP is the largest and makes 20%, country has the most developed transport system. The other large EU economies such as France (the share of the EU's GDP is 15.2%), Great Britain (15.6%), Italy (11.7%), Spain (7.5%). The Netherlands (4.7%) have a very high correlation between economic growth and the transport systems development level. As Ukraine has a high level of transport system development, which, according to the calculations made, correlates with the rates of economic growth, it is expedient to study the experience of countries with have the more developed transport system in terms of its implementation in programs for transport system development and modernization.

УДК 330.368:339.9

O.V. Bulatova, V.G. Panchenko

NEO-PROTECTIONISM AS A CHALLENGE TO THE LIBERAL REGULATION

The empiric analysis is used to demonstrate that at the current phase of the development of international economic relations the arsenal of developed countries is dominated by instruments of hidden protectionism, implemented mainly by methods of internal economic policy. The economic basis of hidden protectionism is related with internal taxes and duties, public procurement, requirements to use local components in manufacturing of finished products. The disguised or semi-open character of neo-protectionism does not fall under classical manifestations of protectionism, fixed in WTO documents. Neo-protectionism, being an instrument for gaining a segment of the global market and protecting national economic interests, involves modification of economic policy instruments towards the strengthening of its protective forms, and synthesizes both classical and novel forms of protectionism.

Key words: protectionism, neo-protectionism, new normal of global economy, economic growth.

Economic neo-dependence of countries, being an objective reality in the current spiral of globalization, signals a radically new phase in the development of international economic relations, involving transformations of the destructive symbiosis dependence into the balanced synergetic interdependence of countries, which is seen as a process of building up a complex meta-system of mutual relations in space and time with its specific features: the ramified structure having components with a wide spectrum of diverging relations, subordinated at global and regional level; a set of economic controversies that are implicit in global economic entities and constitute the objective basis for emerging new forms of cross-country interactions in the conditions of globalization; rise and spread of new forms of economic interdependences, immanent in the diffusion wave of globalization. Transformation of the dependence-based relations has had predictable effects for the rise of neo-protectionism as an instrument for gaining a global market segment and protecting national economic interests [16, p.31].

In the globalization process, protectionism has transformed from the trade policy based on tariff restrictions and later on non-tariff protection instruments into a sophisticated and comprehensive policy mechanism for enhancing the competitiveness of a national economy in the globalization process, which we call neo-protectionism. The articles' objective is to explore the immanent features of protectionism embedded in economic policies of both developed countries and the ones that have to develop in the conditions of the rising "new normal" in the global economy.

Neo-dependence demonstrates a novel paradox, when no country is capable of taking on the responsibility for securing public welfare required for orderly operation and preservation of the global economy and effective monitoring of international institutes that are deemed responsible for maintaining openness of the trade system, sustaining stability of the monetary system and proper operation of global financial markets [17, p.174].

G. Kolodko [10] rightly emphasizes that at the beginning of 21 century the global economy entered a complex and turbulent period of the evolution. It was the recent past, namely the earliest years of the new century, that marked the aggravating contradictions between the cosmopolitanism of capital and the sovereignty of a national state as a form for

social organization, between the processes of globalization, based on liberalization of various forms of social and economic dialogue, their harmonization and unification, and the political power still concentrated by the state. The balance between traditional state institutes charged with decision making and new centers controlling the resources and economic processes required for their operation has been broken. But the need for supranational regulation is still ignored by the egoism of national states.

Resource and technological, economic and geographical, socio-cultural, institutional and economic policy factors recombine the existing and potential competitive advantages of countries, thus visualizing the need in rethinking the role of the state in stimulation of the economic activity and reconfiguration of the existing institutional superstructure. According to H. Kolodko [10], globalization will inevitably lead to re-institutionalization of the global economy: building up new and globally rational principles of operation or a new pragmatic economic order. The changed weight of each of the five factors in determining the dominants of economic growth depending on the countries' grouping as developed or developing ones, with their content components revised, constitute the immanent feature of "new normal".

The contemporary economics is inseparable from a phenomenon such as institutional vacuum. Institutional vacuum refers to absence of actors and necessary "rules of the game" in given spatial and time coordinates, which would secure progressive development of the social system. Institutional vacuum is often equalized with institutional chaos as a coexistence of old and new rules and business norms in transitional economies, which does not seem to be reasonably right.

As argued by N. Roubini [13], we are no longer live in the world of "Big 20", although the group of 20 still continues to position themselves as a central actor in the regulation of international economic relations. This transformation occurred when the last financial crisis declined and incompatible political and economic values of countries were revealed. Today, the U.S. is lacking the capacities to remain the main producer of the global social benefits. Europe is being busy rescuing the eurozone. Japan is being plunged in its domestic political and economic problems. Today, these countries have neither time nor resources nor internal political capital to become new international centers of force. China, too, is not inclined at take on the burden of responsibility of the global leader. Also, international challenges of today cannot be faced without direct participation of developing countries such as Brazil or India, which, being busy with domestic development problems, are not eager to seek for solutions of vital global problems.

Today, as rightly emphasized by N. Roubini, we live in the world of "Big Zero", in which neither countries nor groups of countries have political and economic levers or will to solve significant international problems. It can result in the aggravating international conflicts in all-important issues like macroeconomic coordination at global level, reform of financial regulation, trade policy or climate change. The concept of "new normal" was proposed by Mohamed A. El-Erian [3], one of the directors of an investment company, in 2009.

The signs of "new normal" will occur as a consequence of crisis.

1) The explicitly slower rates of economic growth compared with the previous decade. In fact, "new reality" is being formed as a result of the global crisis, encompassing not only the economy, but all the essential walks of life of the contemporary society. The leading countries of the world are entering a new trajectory of growth. It involves rates of growth, factors of growth, and quality of growth. Many criteria used to measure the development dynamics at late 20 and early 21 century call for revisions. New technologies and disseminated innovations, including ones implemented by small companies, have radical and efficient effects across markets and industries. This determines the market behavior in a new manner, including approaches to implementation of large long-term projects. In the contemporary world industry-specific criteria like "progressiveness" or "backwardness" are

abandoned: the innovation capacities are available across industries. This raises the importance of issues associated with search for optimal mechanisms for enhancing diversification and innovativeness at industry level, in order to adapt the existing economic structure to the challenges of the time.

2) High rates of unemployment and ageing in OECD countries and rapidly growing developing countries.

Demographic gaps between OECD and non-OECD countries are likely to have long-term effects for key macroeconomic variables. This tendency forms but the vicious circle of dependence of new jobs creation on the total demand that is dependent on the attempts of the global economy to eliminate the recession-specific drawbacks that obviously reflect structural deficiencies of national economies. The problem of low labor productivity in the era of technological and innovation advancements in the industry deforms the perception of a human as the carrier of qualifications and skills. The global financial crisis has affected the market performance in EU countries, where the unemployment rate, being 7.1% in 2008, rapidly grew to as high as 9% in 2009 and 9.6% in 2010. The unemployment rate, being 10.1% in I quarter of 2012, grew up to 10.7% in IV quarter of this year. The unemployment rate, growing in 2013, declined in IV quarter 2014 to 10%. On the other hand, unemployment data for Greece and Spain, which markets were hit much harder from the global crisis, are much higher compared with other EU countries. Actually, the unemployment rate in Greece was 21.9% in I quarter 2012 and 28% in III quarter 2013. In Spain, it was about 27% in I quarter 2013 [12].

The boosting unemployment and the loss of workforce due to the economic crisis resulted in the parallel growth of competition for limited government resources and tensions between social groups. This situation incited protest moods of the indigenous populations against citizens of non-EU countries, the latter being seen as potential competitions at the labor market. The risk of displacement of the indigenous population by immigrants caused reductions in salaries and wages in a number of industries, sometimes being a trigger for nationalistic movements. These fears obviously led to protests against immigrants.

Thus, in Great Britain, native factory workers protested in February 2009 against Portugal and Italian ones with slogans like “British jobs for British workers”. The even stronger demand of trade unions that foreign workers must not be allowed to work in Great Britain is an indicator of the growing protectionist tendencies. Like in Great Britain, Irish came out to another massive protest against Polish workers. Once Poland was admitted to EU in 2004, nearly 300 thousand Polish workers set out to Ireland, where the construction industry was creating new jobs. However, due to the crisis of 2008, thousands of Polish workers were forced to return to the home country, which caused collapse of the Irish real estate market. Yet, the Irish came out to strike against the Polish who remained in Ireland and, therefore, competed with domestic workers in time the crisis.

The problem of unemployment, which rate grew in EU countries due to the crisis, caused fears of the future, being the most important reason for the expansion of protectionist measures, such as hiring of only indigenous citizens. Also, it became harder to implement policies aiming to protect domestic workforce independently from external markets.

3) Inclusive development as an ideological imperative for economic growth of countries. Principles of trade regulation were in focus of discussions as globalization processes developed, their reason being, inter alia, the impact of trade globalization on labor markets of the countries affected by socio-economic consequences of demographic transition. Use of trade protection instruments became increasingly important as the ideological meaning of principles of economic growth was rethought as the goal of policy implementation. The inclusive dominant overshadowed extensive principles of economic operation and prioritized the search for optimal ways of coexistence of national and global interests [15, p.68].The

announced change in the emphasis by redirecting it to a human not only predictably excused the use of anti-cyclic stimulating measures of macroeconomic policy, but called for search for ways of structural transformations in developing countries' economies and revisions of economic policies pursued by developed countries.

4) Unbalancing of the global trade or, in the G20 wording, "the Global Trade Disorder". According to scientists, its signs are "distortions or warping of trade practices". As shown by the analysis of XVII report "Conditions of the global trade", the "distortions" in trade are caused mostly by fiscal stimuli for exports of goods that are competitive at markets of third countries, and they have stronger effects for trade volumes than import restrictions. Therefore, fiscal instruments, according to the document, have become the priority ones in protecting domestic producers. The most widespread forms of trade distortion over the latest seven years have been measures against dumping and subsidized imports, measures to restrict imports in case of their rapid growth, and providing subsidies and refinancing.

5) Aggravation of debt problems. This peculiarity of "new morn" originates in the unemployment and ageing problem. It was demonstrated that the country's capability to pay back its debts declines in parallel with aging of its population. Because the period of gaining potential benefits from access to international markets becomes shorter, elder people will prefer the solution in favor of default on sovereign debt. Yet, pensioners are interested in public welfare and social support, which amounts may be reduced due to paying back the external debt. Creditors, therefore, will prefer to reduce the amount of new loans to a country with ageing population.

6) Considerable market uncertainty and further refocus of the global economic activity towards the countries with emerging markets [8]. The long process of globalization, the deepening international integration of economic markets and the blurring trade borders have forced countries to protect the markets that were becoming the increasingly more liberal. Although free trade had existed before the liberalization process started, it became especially important with the beginning of the financial liberalization process in 1970s. As a central objective of many countries in our time is to create favorable conditions for eliminating any potential barrier to international trade, the number of bilateral and regional agreements on free trade is increasing. However, in times of economic crises, when GDP declines and unemployment grows, even the strongest advocates of free trade would offer a number of arguments in favor of protectionist policies, especially in the developing economies that may not be ready to the global competition. The problem of choice between free trade and protectionism is being put forward once and again, becoming an issue in the agendas of G20 summits and discussions of domestic economic policies in both developed and developing countries.

There are three visions of protectionism in the post-crisis period. The first one argues that the international system for free trade protection has worked well: WTO could implement the measures to counteract protectionism, and multilateral import restrictions like ones practiced in 1930s could be eliminated. According to the second one, sings that the problems with protectionism were aggravating could be observed in 2009, but thanks to the concerted effort of countries they could be "nipped in the bud". Yet, the optimism of these arguments can be easily refuted, which is confirmed by the analysis of the quarterly cumulative number of the so called "distortions of trade practices" beginning with November of 2008.

Governments' attempts to introduce protectionism are called by scientists "distortions or warping of trade practices". As shown by the analysis of XVII report on "Conditions of the global trade", the "distortions" in trade are caused mostly by fiscal stimuli for exports of goods that are competitive at markets of third countries, and they have stronger effects for trade volumes than import restrictions. Therefore, fiscal instruments, according to the document, have become the priority ones in protecting domestic producers. The experts

advocating this statement argue that the G20 contribution is more fundamental than the WTO efforts [5; 6; 7]. Prior to G20 summit of 2013 it was assumed that protectionist measures used intensively by countries beginning with 2009 would lose their importance with time passage. However, the optimistic conclusions articulated by high government officers were not confirmed over time. According to the third vision, protectionism in time of the crisis was necessary from the political point, but it was an interim measure and, therefore, would be declining.

S. Evennet and J. Fritz in XVIII report “Conditions of the global trade”, presented in the Global Trade Alert, defined three phases in the post-crisis stage of the protectionist measures implementation. The first phase begins with the boosting numbers of protective measures taken as a response to the shrinking global trade in I quarter 2009, when 263 trade restrictions were introduced across the world, with the subsequently reduced number of complementary trade restrictions till III quarter 2010.

Trade protectionism, competitive devaluations, monetary expansion, and tax stimuli constitute instruments of the so called “destruct neighbor” policy. Financial aid, measures of trade protection, import tariffs etc. have different effects for the trade. Financial aid and subsidies to the industries not engaged in exports stimulate firms to keep production capacities, in order to have the country’s imports declined through pursuing the import substitution strategy, reducing in this way the trade balance deficit. Apart from this, they allow for stimulating the domestic demand through the increased earnings of local residents, resulting from new jobs created on line of stabilization or stimulation programs.

It should be recognized that developing countries and industrially development countries use different methods to protect domestic industries. While developed countries tend to use subsidies and financial aid to domestic companies, developing countries (not considering the practices of China, India or South Korea) had neither budgets sufficient to cover subsidies nor money sufficient to cover debts of domestic companies. Developing countries, therefore, preferred to increase tariffs and use other preventive measures of non-financial nature.

It should be noted that the rules of global grade per se allow countries to use preventive measures like custom duties, when the amount of imports puts pressures on operation of domestic companies. On the other hand, countries cannot increase customs fees above a certain level due to the obligations adopted in WTO. This can excuse preventive measures like non-tariff restrictions, import quotas or various kinds of import subsidies. Unlike tariffs, non-tariff restrictions can be considerably changed in time, because they are flexible and dependent on administrative decisions.

It can be noted, however, that while the protective measures used by developed countries are characterized by flexible neo-protectionist instruments, measures of developing countries are often confined to protection from imports. The most widespread method of protection from imports, not contradicting to WTO rules, is non-tariff restrictions. Protectionism is conventionally used to protect domestic producers from foreign competition. Non-tariff measures are so commonly used today because customs tariffs cannot be increased by countries. Four European countries – France, Germany, Italy, and United Kingdom – as early as before the crisis ranked just after the U.S. in the list of countries imposing the majority of tariffs, by number and by ratio of measures called “compensation fees”. They are followed in the list by major trade countries: Canada, Australia, and Japan. The countries of Old Europe have used the conventional policy of neo-protectionism against non-EU countries, in order to eliminate or prevent negative effects of the crisis. This policy included import quotas and non-tariff measures, as well as new protectionist strategies such as export quotas, invisible trade barriers, government loans to companies in strategic industries etc.

Thus, a major part of leading EU countries used the policy protecting their strategic sectors through compensation fees against non-EU countries. The analysis of the number of protectionist policy measures adopted after 2008 shows that protectionist policies had the prevailing impact on agriculture and horticulture (233 protectionist measures), chemical industry (225), and transport equipment (193). At the second phase, the number of trade restrictions per quarter continued to rise and reached 160–170 till IV quarter 2011. At the third phase, quarterly totals reached the level of the first half of 2013, with the extreme of 225 trade restrictions in a quarter. The most significant compensation measures adopted in EU were measures of trade protection (484), measures of government assistance (476), and tariff measures (232). The most effective measures were export subsidies (with effects for 198 trade partners of EU), public assistance (194), and export fees or restrictions (183). Restrictions in public procurement, adopted by European Parliament at the beginning of 2014, have the important role, as non-EU countries are banned from taking part in public purchases if the access to market is not reciprocal. These restrictions have affected 137 trade partners of EU, including Canada, the U.S., Korea and Mexico [5; 6; 7; 8].

Although S. Evennet and J. Fritz are convinced that the declining quarterly figures of implemented trade restrictions beginning with 2014 signal the occurrence of the fourth phase, characterized by the lowering protectionist rhetoric in international economic policies, we are sure that the protectionism of 21 century has more flexible and extensive instruments of influence, which cannot be identified only by analyses of the imposed barriers. It follows that the chronology of waves of protectionism in the world, proposed by S. Evennet and J. Fritz, cannot be regarded as a representative one.

Conclusions. Measures stimulating economic development against recession tendencies in the global economy, announced in macroeconomic policies of developed and developing countries, fall under the concept of “neo-protectionism”. Unlike “classical” protectionism focused on protection of domestic producers depending on their significance and political force of stakeholders, neo-protectionism is equipped with instruments to respond on new challenges of “new normal”. In the up-dated form, the emphasis on goal setting is changing: to stimulate economic activity in response to the shrinking total demand rather than protect domestic businesses from foreign competition inside a country. The goals related with defending of economic sovereignties (for developing countries) or fighting for maintaining (for developed countries) or expanding of economic influences (for developing countries) are, therefore, becoming the dominants of transformation of classical protectionism into no-protectionism. Neo-protectionism involves modification of economic policy instruments towards the strengthening of its protective forms, and synthesizes both classical and novel forms of protectionism. This makes the term “new protectionism” invalid, because it has to be radically different by meaning from “classical” one associated with tariff protection.

At the current phase of the development of international economic relations, the arsenal of developed countries is dominated by instruments of hidden protectionism, implemented mainly by methods of internal economic policy. Developing countries are trying to exploit the potential of sectoral protectionism, and implementation of the policy of economic sanctions correlates with idea of selective protectionism used against individual countries or individual commodities. The economic basis of hidden protectionism is related with internal taxes and duties, public procurement, requirements to use local components in manufacturing of finished products. As the disguised or semi-open character of neo-protectionism does not fall under classical manifestations of protectionism, fixed in WTO documents, further hybridization of its forms raises the importance of their classification, to draw attention of the scientific community to new challenges to global regulation of the system of international economic relations.

List of references

1. Baldwin, Richard, & Evenett, Simon (2009). The collapse of global trade, murky protectionism, and the crisis: Recommendations for the G20. Retrieved from http://ycsg.yale.edu/sites/default/files/files/Murky_Protectionism.pdf. Accessed on October 1, 2017.
2. Dadush, Uri (2010). Resurgent Protectionism: Risks and Possible Remedies. Retrieved from http://carnegieendowment.org/files/Resurgent_Protectionism.pdf. Accessed on October 4, 2017.
3. El-Erian, Mohamed A. (2009), "A New Normal," Secular Outlook, PIMCO, May.
4. El-Erian, Mohamed A. (2010). "Time to go beyond another stimulus," Washington Post, August 27th.
5. Evenett, Simon (2011). Did WTO Restrain Protectionism During The Recent Systemic Crisis? Retrieved from http://www.cepr.org/active/publications/discussion_papers/dp.php?dpno=8687. Accessed on October 4, 2017.
6. Evenett, Simon (2014). The Global Trade Disorder: The 16th GTA Report Retrieved from <http://www.globaltradealert.org/reports/24>. Accessed on October 1, 2017.
7. Evenett, Simon, & Fritz, Johannes (2010). «Jumbo» Protectionism and the Trade Coverage of Crisis-Era Protectionism. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/228232337_'Jumbo'_Discriminatory_Measures_and_the_Trade_Coverage_of_Crisis-Era_Protectionism. Accessed on October 1, 2017.
8. Evenett, Simon, & Fritz, Johannes (2015). The Tide Turns? Trade, Protectionism, and Slowing Global Growth: The 18th Global Trade Alert Report. Retrieved from http://voxeu.org/sites/default/files/file/GTA18_final.pdf. Accessed on October 10, 2017.
9. Georgiadis, Georgios, & Gräßl, Johannes (2013). Growth, Real Exchange Rates and Trade Protectionism since the Financial Crisis. Retrieved from <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1618.pdf>. Accessed on October 12, 2017.
10. Grzegorz W. Kolodko. (2000). Globalization and Catching-Up: From Recession to Growth in Transition Economies. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp00100.pdf>. Accessed on October 1, 2017.
11. Official website of UNCTAD [Electronic resource]. – Mode of access: <http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>
12. Official website of World Bank Group [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.worldbank.org/>
13. Roubini, Nouriel, & Stephen, Mihm. (2010). Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance. New York: Penguin Press.
14. Панченко В. Глобальні виміри неопротекціонізму: теорія і практика / В. Г. Панченко. – К.: Аграр Медіа Груп, 2018. – 618 с. ; Panchenko V. Hlobalni vymiry neoproteksionizmu: teoriia i praktyka / V. H. Panchenko. – K.: Ahrar Media Hrup, 2018. – 618 s.
15. Панченко В.Г. Прихований протекціонізм як виклик регулюванню міжнародних економічних відносин / В.Г. Панченко // Економіка і держава. — №2 (лютий). — 2018. — с.66-71.; Panchenko V.H. Prykhovanyi proteksionizm yak vyklyk rehuliuvaniu mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn / V.H. Panchenko // Ekonomika i derzhava. — №2 (liutyi). — 2018. — s.66-71.
16. Резнікова Н.В. Від протекціонізму до неопротекціонізму: нові виміри регулювання в умовах лібералізації / В.Панченко, Н.Резнікова / Міжнародна економічна політика. — №2 (27). — 2017. — с.28-46.; Reznikova N.V. Vid proteksionizmu do neoproteksionizmu: novi vymiry rehuliuвання v umovakh liberalizatsii /

V.Panchenko, N.Reznikova / Mizhnarodna ekonomichna polityka. — №2 (27). — 2017. — s.28-46.

17. Резнікова Н.В. Економічна незалежність країн в умовах глобальних трансформацій / Н.В.Резнікова — К. АграрМедіаГруп, 2018. — 460 с.; Reznikova N.V. Ekonomichna nezalezhnist krain v umovakh hlobalnykh transformatsii / N.V.Reznikova — K. AhrarMediaHrup, 2018. — 460 s.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2018.

О. Булатова, В. Панченко

НЕОПРОТЕКЦІОНІЗМ ЯК ВИКЛИК ЛІБЕРАЛЬНОМУ РЕГУЛЮВАННЮ

На основі емпіричного аналізу продемонстровано, що на сучасній стадії розвитку міжнародних економічних відносин в арсеналі розвинених країн переважає використання інструментів прихованого протекціонізму, спрямованих на регулювання внутрішньої економічної політики. Економічна основа прихованого протекціонізму пов'язана з внутрішніми податками та митами, державними закупівлями, вимогами щодо використання місцевих компонентів у виробництві готової продукції. Замаскований або напіввідкритий характер неопротекціонізму не підпадає під класичні прояви протекціонізму, закріплені в документах СОТ. Неопротекціонізм, будучи інструментом відвоювання частки світового ринку та захисту національних економічних інтересів, передбачає зміну інструментів економічної політики на зміцнення її захисних форм і синтезує в собі як класичні, так і нові форми протекціонізму.

Ключові слова: протекціонізм, неопротекціонізм, нова норма світової економіки, економічний ріст.

УДК 338.487(100)

В.М. Мацука

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ

Розкрито теоретичні та практичні аспекти формування конкурентоспроможності туризму, проаналізовано сучасний стан ринку туризму України порівняно з тенденціями світового туристичного ринку, визначено конкурентні переваги країни в галузі, обґрунтовано напрями підвищення конкурентоспроможності України на світовому туристичному ринку.

Ключові слова: туризм, туристичні потоки, світовий туристичний ринок, конкурентоспроможність, індекс конкурентоспроможності країн у сфері туризму й подорожей.

Постановка проблеми. Туризм сьогодні в авангарді глобальних тенденцій перш за все тому, що як вид економічної діяльності він відіграє значну роль у системі світогосподарських зв'язків. Забезпечення конкурентоспроможності на світовому туристичному ринку для багатьох країн сьогодні постає як стратегія їх розвитку. Стратегічною метою розвитку туризму в Україні є створення конкурентоспроможного на світовому ринку національного туристичного продукту, збільшення в'їзних та виїзних туристичних потоків, збереження навколишнього природного середовища та відродження національної культурної спадщини, сприяння розвитку туризму і курортів.

В умовах глобалізації конкурентна туристична політика стає рушійною силою економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конкурентоспроможності туризму знайшли своє відображення в наукових працях багатьох вчених: М.Г. Бойко, М.П. Бондаренко, М.П. Бутко, Г.О. Ворошилова, С.П. Грабовенської, Н.Й. Конішевої, Т.І. Ткаченко, Ф. Котлера, Н. Тейлора, Дж.К. Холлоуей. Одночасно, питання особливостей конкурентоспроможності туризму різноманітні і багатопланові, з цього вимагають подальших досліджень.

Мета статті. Метою даного дослідження є оцінка конкурентоспроможності туризму України на світовому ринку, що передбачає такі наукові завдання: узагальнити теоретичні основи конкурентоспроможності, проаналізувати масштаби і структуру міжнародного туризму в Україні, визначити конкурентні переваги країни в галузі, обґрунтувати напрями підвищення конкурентоспроможності України на світовому туристичному ринку.

Результати наукового дослідження.

Розглянемо деякі аспекти конкурентоспроможності туризму. Конкурентоспроможність суб'єктів туристичного бізнесу - це їх здатність ефективно використовувати свій потенціал, спрямований на успішний комерційний результат за дотримання умов збалансованого розвитку територій [1].

Рис. 1. Складові індексу конкурентоспроможності країн у сфері туризму й подорожей

Світовий економічний форум запропонував оцінку конкурентоспроможності туристичної галузі окремих країн світу за допомогою індексу. Індекс конкурентоспроможності країн у сфері туризму й подорожей (Travel & Tourism Competitiveness Index) відображає сукупність чинників, які забезпечують сталий розвиток сектору подорожей і туризму, що в свою чергу сприяє розвитку конкурентоспроможності країни [2]. Індекс Світового економічного форуму є одним з найважливіших показників у сфері туризму й подорожей. Індекс з градацією від 1 до 7 ранжує країни за конкурентоспроможністю у сфері подорожей та туризму на підставі їх оцінювання за чотирьома субіндексами, що містять у собі 14 складових (рис. 1).

Проаналізуємо динаміку міжнародних туристичних потоків. За даними Світової туристичної організації UNWTO (United Nations Tourism Organization) у 2017 р. кількість міжнародних туристичних відвідувань збільшилась на 6,7 % порівняно з 2016 р. і становила 1322 млн. осіб. Такий темп зростання спостерігається восьмий рік поспіль, починаючи з посткризового, 2010 р. (рис. 2).

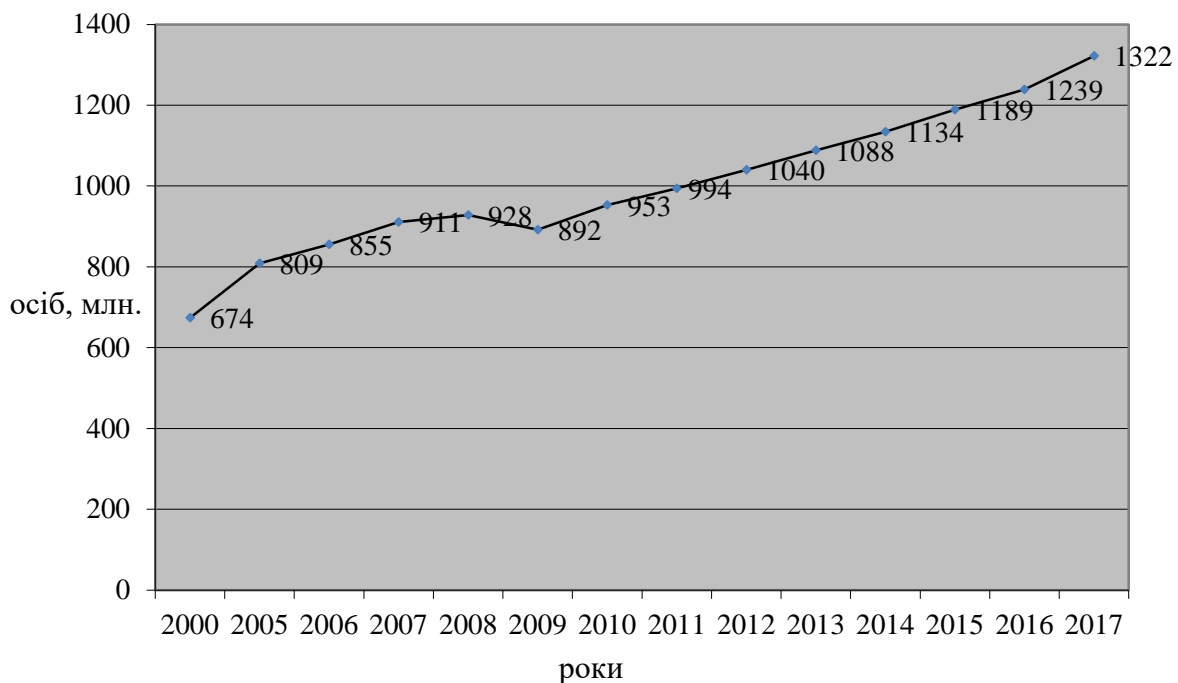

Рис.2. Міжнародні туристичні прибуття за 2000-2017 рр., млн. осіб

Європейський туррегіон і надалі залишається абсолютним лідером за обсягами міжнародного туризму. Порівняно з попереднім роком обсяги туристичних потоків збільшилися на 8,4 % (+51,8 млн. осіб). Південна та Середземноморська Європа прийняла на 12,6 % більше туристів, ніж у попередньому році. Приріст у Західній Європі становив 6,6%. Північна та Центральна, Східна Європа прийняла на 5,1% та 5% більше туристів ніж у 2016 році відповідно.

У цілому можна виділити такі характерні риси успішного розвитку міжнародного туризму у регіоні: історико-культурний потенціал та рівень його збереженості; проведення знакових культурних та спортивних подій, виставок і ярмарок; нерівномірність інвестицій у розвиток регіону; зміцнення економіки Північної та Центральної Європи та сповільнення в Південній та Східній Європі.

Другий за величиною Азіатсько-Тихоокеанський туррегіон за 27 років збільшився майже в шість разів, демонструючи найвищі середні темпи зростання. У 2017 р. приріст

міжнародного туризму в Азіатсько-Тихоокеанському туррегіоні був на рівні 5,8 % (17,9 млн осіб). Лідерами також були Південна Азія (10,4 %), Південно-Східна Азія (8,3 %). Океанія продемонстрували збільшення туристичних відвідувань на 6,5 %, а Північно-Східна Азія на 3,2 %, (табл. 1).

Таблиця 1

Міжнародні туристичні потоки за 2000-2017 рр., млн. осіб*

Регіон	Роки						Частка ринку (%) 2017	Зміни (%)	
	2000	2005	2010	2015	2016	2017		2016/2015	2017/2016
Усього в світі	674	809	953	1189	1239	1322	100	3,9	6,7
Європа	386,6	453,2	489	603,7	619,3	671,1	50,8	2,4	8,4
Північна Європа	44,8	59,9	62,8	75,4	73,8	77,6	5,9	5,8	5,1
Західна Європа	139,7	141,7	154,4	181,4	181,5	193,4	14,6	0,0	6,6
Центральна/Східна Європа	69,6	95,3	98,5	121,4	126,9	133,3	10,1	3,9	5,0
Південна/Середземноморська Європа	132,6	156,4	173,3	225,2	237,1	266,8	20,2	2,4	12,6
Азія і Тихоокеанський регіон	110,4	154,1	208,1	284	305,8	323,7	24,5	7,7	5,8
Північно-Східна Азія	58,3	85,9	111,5	142,1	154,3	159,3	12,0	8,6	3,2
Південно-Східна Азія	36,3	49,0	70,5	104,2	110,8	120,1	9,1	6,3	8,3
Океанія	9,6	10,9	11,4	14,3	15,6	16,6	1,3	9,4	6,5
Південна Азія	6,1	8,3	14,7	23,4	25,1	27,7	2,1	7,0	10,4
Американський регіон	128,2	133,3	150,1	192,7	200,8	206,6	15,6	3,7	2,9
Північна Америка	91,5	89,9	99,5	127,5	130,9	133	10,1	2,7	1,6
Країни Карибського басейну	17,1	18,8	19,5	24,1	25,2	26,3	2,0	4,7	4,1
Центральна Америка	4,3	6,3	7,8	10,2	10,7	11,1	0,8	4,9	3,7
Південна Америка	15,3	18,3	23,2	30,8	33,9	36,2	2,7	6,4	6,7
Африка	26,2	34,8	50,4	53,4	57,6	62,1	4,7	7,6	7,8
Північна Африка	10,2	13,9	19,7	18,0	18,9	21,4	1,6	5,0	13,4
Регіон пустелі Сахара	16,0	20,9	30,7	35,4	38,7	40,7	3,1	8,9	5,1
Близький Схід	22,4	33,7	55,4	55,6	55,6	58,3	4,4	-2,4	4,8

*Розраховано за даними UNWTO [3,4].

Основними характерними рисами туристичного ринку регіону є: скорочення тривалості подорожі; популяризація пляжного туризму та «туризму міст»; спрямованість туристичного попиту на готелі класу «люкс»; зростання середніх витрат подорожі.

Міжнародні туристичні прибуття в Американському туррегіоні – третьому за величиною у структурі світового туристичного ринку – зросли у 2017 р. на 2,9 % (5,8 млн. осіб). Зокрема, внаслідок збільшення ВВП та зниження безробіття зросли обсяги виїзного туризму, що продуктивно вплинули та приріст туризму в Південній Америці (6,7 %) та Карибах (4,1%) Центральна та Північна Америка за підсумками року продемонструвала приріст на рівні 3,7 та 1,6 % відповідно. Майже 65% ринку регіону становить Північна Америка. США, які є одним із найбільших експортерів туристів у світі та першими в рейтингу за обсягами туристичних витрат, є також потужним ринком рецептивного туризму.

Основними тенденціями розвитку Американського регіонального турринку є: скорочення тривалості міжнародної подорожі; зростання атрактивності «автентичного» екстремально-пригодницького туризму; збільшення гастрономічного туризму, готелів

класу «люкс» та спрямування на лікувально-оздоровчих туристичних продуктах.

Африканський та Близькосхідний туристичні регіони збільшили в середньому обсяги міжнародних туристичних відвідувань починаючи з 2000 р. з 26,2 млн. осіб та 22,4 млн. осіб порівняно з 62,1 млн. осіб та 58,3 млн. осіб у 2017 р.

Близькосхідний туррегіон, з огляду на релігію, традиції, консервативність життєвого устрою та багатство корисних копалин, є досить специфічним. Відповідно до тенденції розвитку цього ринку інколи є протилежними світовим. У результаті аналізу можна виділити кілька з них: високі витрати туристів; зростання тривалості та частоти подорожей.

Аналізуючи обсяги міжнародного туризму в регіонах за останні десятиріччя, можна відзначити позитивну динаміку, незважаючи на об'єктивні коливання в деяких періодах (табл. 1, рис. 3). Таким чином, за останні роки середні темпи зростання обсягів міжнародних туристичних відвідувань були на рівні 3–8% в кожному із регіонів. Але в цілому спостерігається стійка тенденція зростання туристичних ринків, за винятком кризового для світової економіки 2009 р., коли в усіх туристичних регіонах, крім Африканського спостерігалось зменшення обсягів туризму. Динамічний характер розвитку туризму в Близькосхідному регіоні пов'язаний, в першу чергу, з впливом соціальних та політичних факторів.

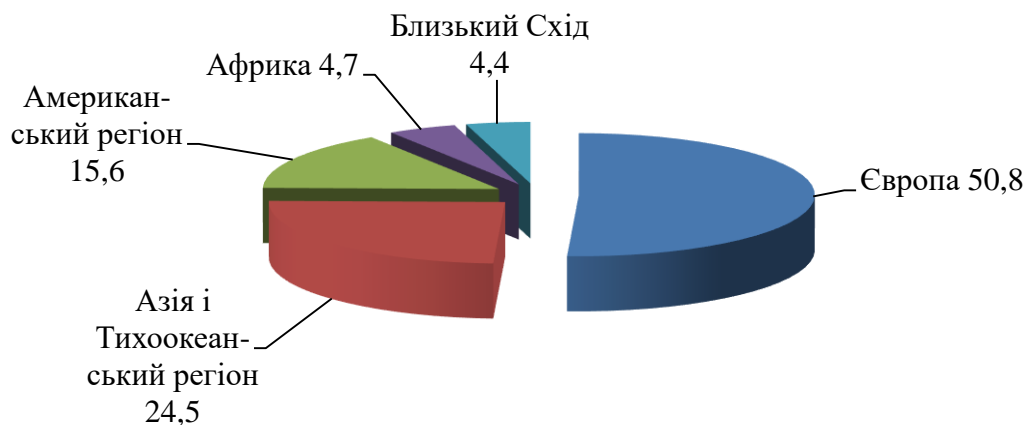

Рис.3. Структура міжнародних туристичних прибуттів у 2017 році, %

За прогнозами UNWTO, до 2020 року очікується туристичний бум - кількість міжнародних туристичних відвідувань досягне 1360,0 млн. осіб, а до 2030 року – 1809,0 млн. осіб [3]. Згідно з прогнозами, темпи зростання у 2020-2030 рр.. Азіатсько-Тихоокеанського, Близькосхідного і Африканського регіонів не перевищать 5% за рік у середньорічних темпах зростання у світі 2,2%. Припускається, що темпи зростання на найбільш розвинутих напрямках Європейського і Американського регіонів будуть нижчі середніх світових. Європа збереже позиції лідера за міжнародними відвідуваннями, незважаючи на те, що її частка в 2030 році знизиться.

Аналіз сукупних показників туристичних потоків по регіонах показує, що до 2030 року трьома провідними регіонами, що прийматимуть, будуть Європейський (744,0 млн. осіб), Азіатсько-Тихоокеанський (535,0 млн. осіб) та Американський (248,0 млн. осіб) [3].

Кількість країн які представлені в рейтингу конкурентоспроможності у сфері туризму й подорожей Світового економічного форуму зростає з 124 у 2007 році до 136 у 2017 році [2].

В першу десятку рейтингу увійшли: Іспанія, Франція, Германия, Японія, Велика Британія, США, Австралія, Італія, Канада, Швейцарія. Наприкінці рейтингу Мавританія, Конго, Бурунді, Чад, Йемен.

Україна за рівнем туристичної конкурентоспроможності посідала: 78 місце (2007 р.), 77 місце (2008-2009рр.), 82 місце (2010 р.), 85 місце (2011 р.), 76 місце (2012 р.), 73 місце (2013 р.), 76 місце (2014 р.), 79 місце (2015 р.), 79 місце (2015 р.), 85 місце (2016 р.), 88 місце (2017 р.). Так, місце конкурентоспроможності України у сфері туризму й подорожей в рейтингу Світового економічного форуму зменшується з 78 у 2007 році до 88 у 2017 році.

Розглянемо стан туристичної галузі України та оцінимо складові конкурентоспроможності. Зростання місткості ринку туристичних послуг свідчить про можливість збільшення вітчизняних туристичних послуг на ньому. Цьому сприяє наявність усіх необхідних туристичних ресурсів на ринку України.

Таблиця 2

Туристичні потоки України у 2001-2017 рр..*

Роки	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон		Кількість іноземних громадян, які відвідували Україну	
	усього, осіб	темп зростання, %	усього, осіб	темп зростання, %
2000	13422320		6430940	
2001	14849033	110,6	9174166	142,7
2002	14729444	99,2	10516665	114,6
2003	14794932	100,4	12513883	119,0
2004	15487571	104,7	15629213	124,9
2005	16453704	106,2	17630760	112,8
2006	16875256	102,6	18935775	107,4
2007	17334653	102,7	23122157	122,1
2008	15498567	89,4	25449078	110,1
2009	15333949	98,9	20798342	81,7
2010	17180034	112,0	21122157	101,6
2011	19773143	115,1	21415296	101,4
2012	21432836	108,4	23012823	107,5
2013	23761287	110,9	24671227	107,2
2014**	22437671	94,4	12711507	51,5
2015**	23141646	103,1	12428286	97,8
2016**	24668233	106,6	13333096	107,3
2017**	26437413	107,2	14229642	106,7

* Розраховано за даними Державної служби статистики України [5]

** Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

У 2017 р. частка населення планети, яка скористалася послугами міжнародного туристичного ринку становила 1322 млн. осіб. Так, частка населення України, яка виїжджала за кордон, становить 26,4 млн. осіб (табл. 2).

Аналізуючи рис. 4, зазначимо відносну сталу кількість громадян України, які виїжджають за кордон протягом останніх п'яти років. На жаль, більшість населення країни виїжджає за кордон з метою здійснення фінансової діяльності або в приватних цілях. У цьому контексті важливим є аналіз вітчизняних в'їзних та виїзних туристичних потоків.

Згідно з даними рис. 4, очевидними є туристичні уподобання українців - виїзні туристичні продукти, обсяг реалізації яких збільшився втричі за останні десять років.

Звичайно, високий рівень небезпеки, у зв'язку з військовим конфліктом на сході України, негативно вплинув на статистичні показники.

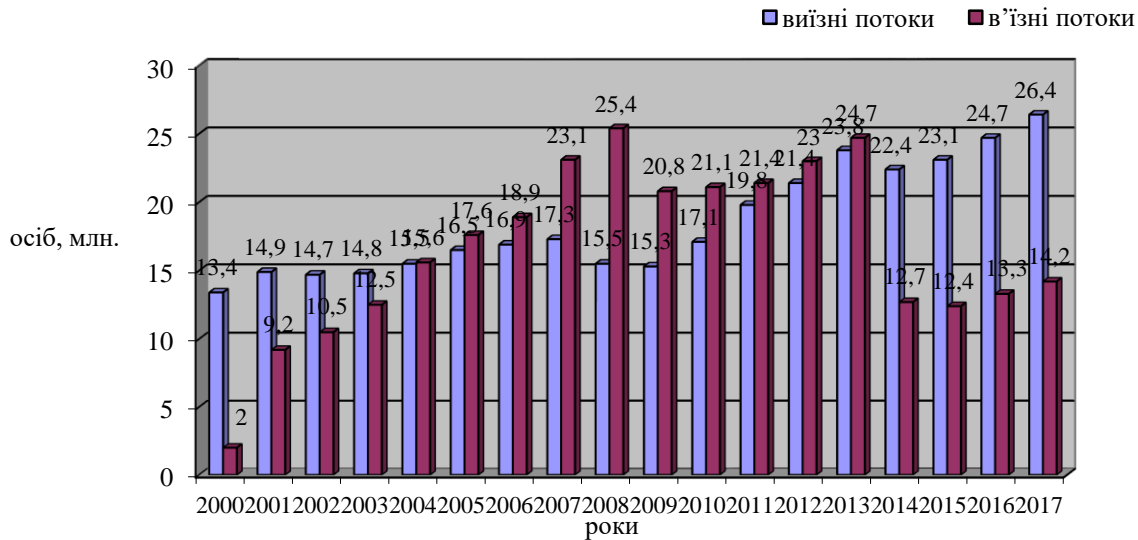

Рис. 4. Туристичні потоки України у 2000-2017 рр., млн. осіб

Кількість громадян, залучених до міжнародного туристичного ринку в 2017 р. порівняно з 2000 р. збільшилася з 13,4 до 26,4 млн. осіб. При цьому кількість іноземних громадян, які офіційно відвідують Україну з туристичною метою, знизилась з 6,4 до 14,2 млн. осіб.

Проаналізуємо складові індексу конкурентоспроможності подорожей та туризму України.

Таблиця 3

**Показники конкурентоспроможності туристичної галузі України
 у 2017 році**

Назва групи	Показники	Оцінка місце (від 1 до 136)/ бал (від 1 до 7)
Середовище діяльності	Бізнес середовище	124/3,71
	Безпека та захист	127/3,51
	Здоров'я та гігієна	8/6,63
	Людські ресурси та ринок праці	41/4,89
	Інформаційна-комунікаційна готовність	81/4,15
Політика і умови діяльності у сфері туризму	Пріоритетність туризму і подорожей	90/4,29
	Міжнародна відкритість	78/2,94
	Цінова конкурентоспроможність	45/5,19
	Сталість навколишнього середовища	97/3,86
Інфраструктура	Інфраструктура авіатранспорту	79/2,4
	Інфраструктура наземного транспорту і портів	81/3,01
	Туристична інфраструктура	71/4,0
Природні та культурні ресурси	Природні ресурси	115/2,26
	Культурні ресурси та бізнес подорожі	51/2,14

* Складено за даними Світового економічного форуму [2].

У 2017 році експерти відносно високо оцінюють в Україні: рівень здоров'я та гігієни, людські ресурси та ринок праці, цінова конкурентоспроможність, культурні ресурси та бізнес подорожі. Проте більшість показників в рейтингу знаходяться на нижчому ніж середній рівень: бізнес середовище, безпека та захист, інформаційно-комунікаційна готовність, пріоритетність туризму і подорожей, міжнародна відкритість, сталість навколишнього середовища, інфраструктура авіатранспорту, інфраструктура наземного транспорту і портів, туристична інфраструктура, природні ресурси.

Таким чином, Україна має низький рівень конкурентоспроможності на світовому туристичному ринку.

Для формування високоефективної та конкурентоспроможної галузі туризму в Україні необхідно впровадити ряд конструктивних заходів за наступними напрямками: 1) правовий; 2) адміністративний; 3) економічний; 4) соціальний, 5) культурний; 6) екологічний.

1. Правовий:

- вдосконалення стратегії розвитку туризму за міжнародними стандартами;
- розробка програм стратегічного розвитку туристичних регіонів України;
- узгодження національного нормативно-правового забезпечення туристичного бізнесу з міжнародним законодавством;
- поширення участі України в міжнародних спеціалізованих організаціях.

2. Адміністративний:

- удосконаленню методів та системи управління сфери туризму;
- підвищення ефективності менеджменту територій;
- зацікавленість органів влади в розвитку галузі;
- підвищення якості підготовки фахівців туристичної галузі, а також через систему освіти
- задоволення потреб туристичної галузі в фахівцях.

3. Економічний:

- вдосконалення фінансово-податкової політики;
- стимулювання притоку інвестицій у туристичну галузь;
- впровадження інноваційних технологій в галузь;
- вдосконалення грошово-кредитного регулювання туризму;
- подолання недобросовісної конкуренції в галузі;
- детінізація економічної діяльності туристичного сектору України;
- підвищення якості туристичних послуг послуг згідно міжнародним стандартам;
- вдосконалення маркетингової політики підприємств туризму;
- створення позитивного туристичного іміджу України.

4. Соціальний:

- поширення сучасного стереотипу стосовно розвитку туризму й подорожей;
- гармонізація інтересів суб'єктів туристичної індустрії;
- розвиток туристичної інфраструктури України;
- використання інформаційних ресурсів в просуванні туристичного продукту;
- подолання мовного бар'єру.

5. Культурний:

- підтримка культурної та історико-архітектурної спадщини України;
- підвищення рівня культури туристів;
- виховання почуття поваги до історії, культури, традицій, любові до рідного краю.

- б. Екологічний:
- забезпечення екологічної безпеки;
 - затвердження екологічних стандартів;
 - формування екологоорієнтованої поведінки населення;
 - покращення стану навколишнього середовища;
 - сталій розвиток.

Отже, впровадження заходів правового, адміністративного; економічного; соціального, культурного і екологічного характеру сприяє сталому розвитку та підвищенню конкурентоспроможності України на світовому туристичному ринку.

Висновки. Проаналізувавши конкурентоспроможність України на світовому туристичному ринку, можна зробити наступні висновки. Пожвавлення туристичної активності чергується із спадами, відтворюючи в цих коливаннях не тільки стан внутрішнього ринкового середовища, але і світової ринкової кон'юнктури, де конкурентоспроможність України залишається дуже низькою. Складові індексу конкурентоспроможності подорожей та туризму України свідчать про високий рівень здоров'я та гігієни, людських ресурсів та ринку праці, цінової конкурентоспроможності, культурних ресурсів та бізнес подорожей. Проте більшість показників в рейтингу знаходяться на нижчому ніж середній рівень: бізнес середовище, безпека та захист, інформаційна-комунікаційна готовність, пріоритетність туризму і подорожей, міжнародна відкритість, сталість навколишнього середовища, інфраструктура авіатранспорту, інфраструктура наземного транспорту і портів, туристична інфраструктура, природні ресурси. Для формування високоефективної та конкурентоспроможної галузі туризму в Україні необхідно впровадити ряд конструктивних заходів за наступними напрямками: правовий, адміністративний, економічний, соціальний, культурний, екологічний.

Список використаної літератури

1. Бутко М.П. Інвестиційні аспекти підвищення конкурентоспроможності економіки /М.П. Бутко // Економіка України : політ.-екон. журнал. – 2004. – № 4. – С. 40-45.; Butko M.P. Investytsiini aspekty pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky /M.P. Butko // Ekonomika Ukrainy : polit.-ekon. zhurnal. – 2004. – № 4. – S. 40-45.
2. Travel and Tourism Competitiveness Report 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2017>
3. Tourism Highlights 2017 Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2017-edition-0>
4. UNWTO World Tourism Barometer - Advance Release January 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom18_01_january_excerpt_.pdf
5. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> ; Ofitsiynyi sait derzhavnoi sluzhby statystryky Ukrainy [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Концепція розвитку туризму до 2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws.>; Kontseptsiiia rozvytku turyzmu do 2022 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws.>
7. Kotler P. Principles of Marketing / P. Kotler, G. Armstrong. – 15th ed. – N.–Y. : Pearson Education, 2014. – 692 p.
Стаття надійшла до редакції 19.09.2018

V. Matsuka

EVALUATION OF UKRAINIAN COMPETITIVENESS IN THE WORLD TOURISM MARKET

The article is devoted to the analysis of Ukraine's competitiveness in the global tourism market and the search for ways of its increasing.

It is proved that one of the most important indicators of the assessment of the countries' competitiveness in the sphere of tourism and travel is the Index of the World economic forum. It reflects a combination of factors that ensure the sustainable development of the tourism sector, which contributes to the development of the country's competitiveness.

Scales of international tourism development are estimated. So the overall dynamics of tourism development in the world is positive. The structure of tourist flows in the world macroregions is analyzed. Among the tourist regions, the European region is powerful, followed by Asia-Pacific, America, Africa and the Middle East.

The state of the tourist industry of Ukraine is investigated. In general, there are certain trends in the development of tourism in Ukraine: the revival of tourism activity alternates with recessions, reproducing in these fluctuations not only the state of the internal market environment, but also the world market situation, where Ukraine's competitiveness remains very low; there is a tendency of exceeding the entry flow over the exit flow in the structure of international tourism, which is indicated by an increase in the flow of foreign tourists to our country; Despite the positive changes in the national tourism services market, a slight drop in the rate of outbound tourism should be noted.

Analysis of the components of the competitiveness index of travel and tourism in Ukraine indicates a high level of health and hygiene, human resources and the labor market, price competitiveness, cultural resources and business travel. However, most of the indicators in the rating are below the average: business environment, security and protection, information and communication readiness, priority of tourism and travel, international openness, environmental stability, air transport infrastructure, land transport infrastructure and ports, tourism infrastructure, natural resources.

To form a competitive tourism industry in Ukraine, it is necessary to introduce measures in the following directions: legal, administrative, economic, social, cultural, and environmental.

Key words: *tourism, tourist flows, world tourism market, competitiveness, competitiveness index of countries in the field of tourism and travel.*

УДК 339.9

О.А. Беззубченко, В.В. Дарменко

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ У СВІТОВОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ

На основі проведеного аналізу встановлено, що близько 60 % світової торгівлі, яка сьогодні становить понад 20 трильйонів доларів США, складається з торгівлі проміжними товарами і послугами через глобальні ланцюги створення вартості (GVC). У галузевій структурі, за даними Financial Times Global 500, лідером вже протягом багатьох років залишається нафтодобувна промисловість.

На основі розрахунку коефіцієнтів локалізації, концентрації та коефіцієнту Джині у статті здійснено кількісну оцінку ступеня нерівномірності розподілу певної

сукупності транснаціональних корпорацій світової нафтодобувної галузі за обсягами активів. Проведений аналіз свідчить про нерівномірний розподіл ТНК даної галузі за обсягами активів та що лише 8 % найкрупніших ТНК контролюють 23 % активів, в той час як більш ніж половину, а саме на 57 % найкрупніших ТНК припадає лише 22 % активів.

Ключові слова: транснаціональна корпорація (ТНК), транснаціоналізація, глобалізація, глобальні ланцюги створення вартості (GVC), прями іноземні інвестиції (ПІІ).

Постановка проблеми. Одним із найважливіших проявів глобалізації протягом останніх десятиліть є домінуванням у світовій економіці транснаціональних корпорацій, які контролюють 50 % світового виробництва товарів, 80% технологій, а загальні обсяги реалізації 100 найбільших з них становить понад 10 % світового ВВП. З урахуванням великої кількості функціонуючих на світовому ринку ТНК рівень монополізації надзвичайно високий. Це особливо помітно в наукоємних галузях промисловості, що пояснюється потребою цих галузей багатомільярдних інвестицій та значної кількості висококваліфікованих кадрів. Домінуюча роль мегамонополій, що представлені транснаціональними корпораціями на світовому ринку визначається тим, що вони займають панівне становище не тільки у виробництві та експорті товарів, але і в торгівлі патентами і ліцензіями, наданні різних технічних послуг, оскільки під контролем ТНК знаходиться основна частина наукових розробок, і як наслідок накопиченого передового виробничого досвіду. При цьому, виняткову зацікавленість для експансії ТНК представляють ринки країн, що розвиваються, які характеризуються більш низькою насиченістю та більш вигідними умовами для їх функціонування. Особливої актуальності набуває дослідження змісту системи взаємодії ТНК з національними господарствами та виявлення їх впливу на соціально-економічний розвиток як світового господарства в цілому, так і національних економік зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретично-концептуальні засади транснаціоналізації та функціонування транснаціональних компаній на макроекономічному, мезаекономічному та мікроекономічному рівнях досліджені в працях таких зарубіжних вчених, як Дж. Даннінг [1], Ф. Котлер [2], Р. Кейвз, Ч. Кіндельбергер [3], М. Кассон, М. Портер [4], Дж. Хайнс та інших. Умови, форми і наслідки взаємодії ТНК з національними урядами розглядають в своїх роботах І. Вальтер, Т. Гладвін, Т.А. Рагман, Р. Робінсон, С. Хаймер [5] та інші.

Також вагомий внесок в дослідження діяльності транснаціональних корпорацій зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як К. Акамацу, Р. Вернон, К. Омас [6], Ф. Никербокер [7], Х. Перлмуттер [8], В. Білошапка [9], В. Будкін, А. Кредісов, О. Білорус [10], Д. Лук'яненко, О. Рогач [11], В. Рокоча [12], В. Новицький [12], Л. Руденко- Сударєва.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні здобутки вчених у зазначеній темі, вона досліджувалася в розрізі окремих аспектів під впливом невизначеності та релевантності зовнішнього середовища, тому завжди існує низка питань, які вимагають досліджень і подальших наукових розробок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поступове зростання продажів і доданої вартості іноземних філій ТНК, як свідчать дані міжнародної статистичної бази UNCTAD, обумовлено функціонуванням міжнародних виробничих мереж. Існуючі запаси інвестицій, накопичені в дочірніх компаніях, вже розташованих за кордоном, генерують прибуток, який може бути реінвестований на зовнішні ринки. В середньому реінвестується приблизно 50 % доходів іноземних філій ТНК.

Іноземні філії ТНК за останні п'ять років уповільнили темпи зростання своєї діяльності, що віддзеркалюється в наступних показниках: зростання обсягів продажів

відбулося на 1,5%, доданої вартості на 1,5%, зайнятості на 2,5% у порівнянні з даними 2010 року, коли вони були на (рівні 9,7%, 10,7% та 7,6% зростання відповідно).

Після глобальної фінансової кризи уповільнення темпів зростання торгівлі товарами і послугами по відношенню до глобального ВВП було лише першим, найбільш помітним проявом більш важливих змін. Зазначені за останні п'ять років середньорічні темпи зростання роялті та ліцензійних зборів (майже 5%) в порівнянні з темпами зростання товарообігу і ППІ (менше 1%) свідчать про те, що відбувається переміщення міжнародного виробництва з матеріально-речовинних транскордонних виробничих систем в сферу нематеріальних активів. Це може негативно позначитися на перспективах залучення інвестицій країнами, що розвиваються у виробничий потенціал.

У 2017 р. обсяги діяльності 100 найбільших ТНК світу характеризуються наступними показниками: 9% світових іноземних активів приходяться на ТНК, 17% світових продажів та 13% іноземної зайнятості складають працівники філій ТНК. Загальний обсяг продажів топ 100 ТНК світу у 2017 р. становив приблизно 10% світового ВВП., тому вони є важливою складовою глобалізаційних процесів, що відбуваються в світовій економіці.

У 2017 р. провідні ТНК збільшили обсяги своїх глобальних операцій, за рахунок збільшення активів та продажів на 8%, хоча статистика стосовно процесів інтернаціоналізації залишалася приблизно стабільною. Збільшення обсягів активів та продажів відбулося за рахунок реалізації мегаугод, що мали місце практично у всіх галузях промисловості, що призвело до включення до рейтингу п'яти нових компаній: DowDuPont Inc. (хімічний конгломерат, сформований після злиття Dow Chemical та DuPont); Канадська багатонаціональна енерготранспортна компанія Enbridge Inc.; the United Kingdom consumer goods company Reckitt Benckiser Group Plc; німецька група охорони здоров'я Fresenius SE & Co KGaA; і китайський конгломерат HNA Group Co Ltd. Шоста нова компанія, китайський технічний конгломерат Tencent Holding, не була задіяна в мегаугодах, а скоріше нагромадила зарубіжні активи за останні кілька років, працюючи як інвестиційна холдингова компанія. До компаній, що вийшли з рейтингу цього року, відносяться компанії, що відокремились або розділилися (Schlumberger Ltd., ConocoPhillips, General Motors і Hewlett-Packard, усі зі Сполучених Штатів), а також ті що було виключено зі списку у зв'язку з підвищенням порогового рівня іноземних активів, на підставі якого країни включають до рейтингу, який в свою чергу, збільшився (цього року він досяг значення 40 мільярдів доларів США), наприклад, E.ON Ag (Німеччина), WPP Plc (Великобританія).

Таблиця 1.

Показники діяльності топ 100 ТНК світу протягом 2015-2017 рр.

	Топ 100 ТНК світу					Топ 100 ТНК з країн, що розвиваються та з країн з транзитивними економіками		
	2015	2016	2015-16 зміна, %	2017	2016-17 зміна, %	20015	2016	зміна (%)
Активи (мільярди доларів)								
Іноземні	8 015	8 337	4,0	9 004	8,0	1 716	1 886	9,9
Внутрішні	4 875	4 894	0,4	5 491	12,2	4 289	4 511	5,2
Загальні	12 891	13 231	2,6	14 495	9,6	6 004	6 397	6,5
Частка іноземних в загальних (%)	62	63	0,8	62	-1,4	29	29	0,9
Продажі (мільярди доларів)								
Іноземні	4 802	4 765	-0,8	5 170	8,5	1 734	1 559	-10,1

Внутрішні	2 851	2 737	-4,0	2 793	2,1	1 903	1 965	3,3
Загальні	7 653	7 502	-2,0	7 964	6,2	3 638	3 524	-3,1
Частка іноземних в загальних (%)	63	64	0,8	65	2,2	48	44	-3,4
Зайнятість (тис.)								
Внутрішні	9 130	9 535	4,4	9 757	2,3	4 003	4 603	15,0
Загальні	7 141	6 920	-3,1	6 889	-0,4	7 900	7 434	-5,9
Частка іноземних в загальних (%)	16 271	16 455	1,1	16 646	1,2	11 903	12 038	1,1
Внутрішні	56	58	1,8	59	1,2	34	38	4,6

Джерело: [14]

Статистичні показники, що висвітлюють процеси інтернаціоналізації залишаються приблизно стабільними (таблиця 1). Іноземні активи зменшились на 1,4 %, під впливом підписання деяких національних угод, включаючи злиття Dow-DuPont, групу LVHM (Франція), що спеціалізується на продажах товарів класу люкс, консолідуючи свої акції в модному домі Christian Dior та французьку електричну мережу EDF SA, яка придбала ядерний бізнес компанії Areva. На відміну від цього, частка іноземних працівників та обсягів іноземних продажів, зросли на 1,2 % та 2,2 % відповідно.

Близько 60 % світової торгівлі, яка сьогодні становить понад 20 трлн. дол. США, складається з торгівлі проміжними товарами і послугами, які включені на різних етапах процесу виробництва до кінцевого споживання, що в свою чергу призвело до створення глобальних ланцюгів створення вартості (GVC). Це можуть бути послідовні ланцюги або складні мережі, сфера їх дії може бути глобальною або регіональною.

Поширення GVC спостерігається більше в тих галузях, де діяльність може бути більш легко розділена, наприклад, електроніка, автомобілебудування або одяг, проте GVC останнім часом, все частіше стали охоплювати діяльність у всіх секторах, включаючи послуги. У той час, як частка послуг у валовому світовому становить лише близько 20 %, майже половина (46 %) доданої вартості світового експорту забезпечується діяльністю сектору послуг, у той час як більша частина світового експорту товарів обробної промисловості вимагає послуг для їх виробництва.

Глобальні ланцюги створення вартості, як правило, координуються ТНК, під час транскордонної торгівлі ресурсами та продуктами, яка відбувається в мережах їх філій, партнерів по контрактах та постачальників. GVC, що знаходяться під впливом ТНК складають близько 80 % світової торгівлі. Моделі торгівлі цінними паперами в GVC значною мірою залежать від інвестиційної стратегії ТНК. Країни з часткою ПІІ, що перевищує розмір їх економік, як правило, мають більш високий рівень участі в GVC та створюють відносно велику внутрішню додану вартість від торгівлі.

ТНК координують глобальні ланцюги створення вартості через складні мережі взаємовідносин постачальників та різних режимів управління, від прямої власності іноземних партнерів до договірних відносин (в нестандартних режимах міжнародного виробництва), у відношенні повної внутрішньої торгівлі. Рішення ТНК про те, куди інвестувати і з ким співпрацювати, визначаються локальними детермінантами GVC, які залежать від сегменту, завдання або сфери діяльності GVC. Локальні детермінанти для сегментів GVC часто різні, і часто менші, ніж для вертикально інтегрованих галузей, тобто, вкладення у галузь електроніки, що займається збиранням приладів менше, ніж інвестиції в електронну промисловість в цілому.

На глобальному рівні країни, найбільш інтегровані в GVC, є регіональними штаб-квартирами та логістичними центрами (а також фінансовими вузлами) для операцій

ТНК (Бельгія, Нідерланди, Сінгапур, Гонконг, Китай та Ірландія). Маючи відносно невеликий внутрішній ринок, ці економіки отримали важливу роль як глобальні сервісні, технологічні та фінансові центри.

За критерієм обсягу активів найбільші ТНК світу є переважно фінансовими інституціями. Така ситуація є цілком природною та повною мірою відображає роль фінансової системи у глобальних економічних процесах. Загальновідомим є той факт, що саме фінансовий капітал виявив найвищу здатність до зростання в умовах глобалізації. В таких умовах фінансові інституції отримали явні переваги над промисловими корпораціями в конкурентній боротьбі, що в результаті і привело до гегемонії фінансових ТНК.

Об'єктивно провідними фінансовими ТНК світу залишаються банківські інституції. Жодні кризи не здатні похитнути позиції банківського сектору, який перетворився на один із головних механізмів реалізації процесу транснаціоналізації. Проте, треба визнати, що серед провідних фінансових ТНК також представлений і страховий бізнес, іпотечні установи тощо. Одна з головних переваг фінансових ТНК порівняно з традиційними ТНК промислового сектору – висока здатність до інновацій, в тому числі – з позиції сприйняття інноваційних фінансових інструментів та послуг. Саме ця риса, на нашу думку, дає можливість фінансовому сектору демонструвати кращі темпи розвитку в умовах постіндустріальної економіки. У 2018 р. чотири найбільші банки Китаю - ICBC, China Construction Bank, Bank of China і Agricultural Bank of China - вперше зайняли перші чотири рядки світового рейтингу «1 000 найбільших банків світу», опублікованого британським журналом The Banker. В основі складання рейтингу лежить показник капіталу першого рівня. ICBC лідирує шостий рік поспіль (табл..2).

Таблиця 2

Перелік найбільших ТНБ світу за розмірами активів, 2018 р.

№	Назва банку	Обсяг активів, млн дол.
1	Industrial & Commercial Bank of China Limited, China	4013
2	Agricultural Bank of China Limited, China	3239
3	China Construction Bank Corporation, China	3019
4	Bank of China Limited, China	2995
5	BNP Paribas SA, France	2352
6	JPMorgan Chase Bank National Association, USA	2141
7	China Development Bank, China	2065
8	Japan Post Bank Co Ltd., Japan	1882
9	Crédit Agricole SA, France	1860
10	MUFG Bank Ltd., Japan	1834

Проте для діяльності сучасних ТНК характерні і значні протиріччя – окремі з них сконцентровані в соціальній та політичній площині. Такі протиріччя характерні як для розвинених країн, так і для країн із перехідними економіками. Але вчені підкреслюють, що більш вагомими ці загрози транснаціоналізації є для країн, що розвиваються [15].

Аналіз рівня транснацірналізації компаній нефінансового сектору, свідчить про наступні тенденції: найвищий - в компаніях хімічної і фармацевтичної промисловості (21,8 %), для компаній, що займаються виробництвом продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів він складає (19,31 %), у галузях електроніки та електронного машинобудування (18,9 %), тобто у сферах, найбільш орієнтованих на споживача; найменші значення індексу характерні для компаній галузі будівництва та будівельних матеріалів (8,02 %), засобів масової інформації (6,77 %), тобто в галузях, орієнтованих, насамперед, на національний ринок. Що стосується галузевої структури, то за даними Financial Times Global 500, лідером все ще залишається нафтодобувна промисловість, однак, треба відзначити, що її частка поступово зменшується.

Для кількісної оцінки ступеня нерівномірності розподілу певної сукупності об'єктів за будь-якою ознакою можна розрахувати такі показники, як коефіцієнти локалізації, коефіцієнт концентрації та коефіцієнт Джині. Отже, оцінка нерівномірності розподілу ТНК у нафтодобувній галузі ґрунтується на порівнянні часток двох розподілів – за кількістю елементів сукупності d_j (компаній) та за обсягом значень ознаки D_j (активи). Якщо розподіл значень ознаки рівномірний, то $d_j = D_j$. Відхилення часток свідчить про певну нерівномірність розподілу, яка вимірюється коефіцієнтами:

$$1) \text{ локалізації } L_j = \frac{D_j}{d_j} * 100 \quad (1)$$

$$2) \text{ концентрації } K = \frac{1}{2} \sum |D_j - d_j| \quad (2)$$

Коефіцієнт локалізації розраховується для кожної складової сукупності. За рівномірного розподілу всі значення коефіцієнтів локалізації дорівнюють «1». У випадку концентрації значень ознаки у певній складовій сукупності $L_j > 1$, і навпаки.

Коефіцієнт концентрації є узагальнюючою характеристикою відхилення розподілу від рівномірного. Значення його коливаються у межах від 0 до 1. У рівномірному розподілі $K=0$. Чим помітніша концентрація, тим більше значення K відхиляється від 0.

Оцінка ступеня нерівномірності розподілу ТНК за коефіцієнтом Джині здійснюється за такою формулою:

$$K^{Дж} = 1 - 2 \sum f_{відн} \cdot x_{кум} + \sum f_{відн} \cdot x_{відн} \quad (3)$$

де $f_{відн}$ - частка частот і-ої групи ТНК;

$x_{кум}$ - кумулятивна (накопичена) частка значень показника (активи) за групами ТНК,

$x_{відн}$ - частка значень показника (активи) і-ої групи ТНК.

Розрахунок цих показників ґрунтується на попередньому групуванні компаній за показниками, на основі яких проводиться оцінка нерівномірності, а саме розмірі активів (таблиця 3. та 4). При цьому слід зазначити, що відповідно до формули Стерджеса було визначено, що оптимальне число груп дорівнює 7, та групування було проведено з не рівними інтервалами.

Таблиця 3

Групування ТНК у нафтодобувній галузі за обсягами активів
 (за даними на 01.01.2018 р.)

№	Групи ТНК за розміром активів, млн. дол. США	ТНК	Число ТНК	Сумарний обсяг активів, млн. дол. США
1	12 370 -107 911	Statoil, SK Holdings, Lukoil, Repsol, PTT, JXTG Holdings, Phillips 66, Petramina, Valero Energy, Marathon Petroleum, Indian Oil, Indemitsu Kosan, Andeavor, Bharat Petroleum, GS Caltex , Hindustan Petroleum	16	962248
2	107 912-203 453	Rosneft Oil, Petronas, ENI, Reliance Industries	4	622730
3	203 454-298 995	BP, Chevron, Petrobras, Total	4	1004898
4	298 996-394 537	Exxon Mobil, Sinopec Group	2	693533
5	394 538-490 079	Royal Dutch Shell	1	442308,5
6	490 080-585 621	China National Petroleum	1	537850,5
	Разом		28	4263568

Так, результати групування за обсягами активів, свідчать про доволі нерівномірний розподіл активів серед топ 28 компаній нафтової промисловості, причому найбільшими активами володіють компанії, які входять до 6, 5 та 4 груп. У середньому на одну ТНК припадає 152 270, 29 млн. дол. США активів. Більшість з ТНК даної галузі мають активи в середньому 66 964,86 млн. дол. США. В свою чергу половина корпорацій має середній розмір активів, що не перевищує 95 968,38 млн. дол. США, у іншій половині ТНК розмір активів – вище за 95 968,38 млн. дол. США.

Якщо на основі результатів групування розрахувати відносні структурні показники, то можна зробити висновок про певну нерівномірність розподілу корпорацій за обсягами активів (таблиця 3).

Так, розмір активів, що не перевищує 54 169,19 млн. дол. США мають 25% дрібних ТНК, а активи, що не перевищують 266 260,13 млн. дол. США, - 75% всіх інших ТНК даної галузі, лише 8 % найкрупніших ТНК контролюють 23 % активів, тоді як більш ніж на половину, а саме на 57 % найкрупніших ТНК припадає лише 22 % активів.

Таблиця 4

Розподіл нафтодобувних ТНК за обсягами активів

Групи ТНК за обсягами активів, млн. дол. США		Частка групи ТНК в загальній кількості ТНК, %	Частка групи ТНК в загальному обсязі активів, %
12 370	107 911	57	22
107 912	203 453	14	15
203 454	298 995	14	24
298 996	394 537	7	16
394 538	490 079	4	10
490 080	585 621	4	13
Разом		100	100

Як свідчать проведені розрахунки, коефіцієнти локалізації не дорівнюють одиниці, отже розподіл ТНК є нерівномірним та можна стверджувати, що в ТНК другої, третьої, четвертої, п'ятої, та шостої груп простежується найбільша локалізація активів. Коефіцієнт концентрації, що дорівнює 34,4% за активами, свідчить про відносно середній ступінь концентрації показників, що аналізуються, у певних групах ТНК.

За розміром обсягів активів коефіцієнт Джині дорівнює 42 %. Це дає змогу стверджувати, про нерівномірний розподіл топ-28 найкрупніших корпорацій нафтодобувної промисловості за обсягами активів та відносно високий ступінь їх концентрації (оскільки відносно рівномірним вважається розподіл, якщо коефіцієнт Джині не досягає 40%).

Висновки. В ході проведеного дослідження було визначено, що важливою ознакою сучасних процесів транснаціоналізації можна вважати діяльність глобальних ланцюгів створення вартості, поширення яких більш характерне для галузей з легко розподіленими стадіями виробництва (електроніка, автомобілебудування, одяг), проте останнім часом вони, все частіше стали охоплювати діяльність у всіх секторах, включаючи послуги. За критерієм обсягу активів найбільші ТНК світу є переважно фінансовими інституціями. Така ситуація є цілком природною та повною мірою відображає роль фінансової системи у глобальних економічних процесах. Загальновідомим є той факт, що саме фінансовий капітал виявив найвищу здатність до зростання в умовах глобалізації.

З огляду на те, що за даними Global 500, нафтодобувна промисловість все ще лідирує за кількістю ТНК в загальній кількості компаній, проведено розрахунки кількісної оцінки ступеня нерівномірності розподілу ТНК цієї галузі за розміром активів. Результати розрахунків дозволяють стверджувати, що на світовому нафтодобувному ринку функціонує велика кількість ТНК, проте суттєве значення на його розвиток спричиняють лише декілька («China National Petroleum», «Royal Dutch Shell», «Exxon Mobil», «Sinorep Group»), акумулюючи більшу частину активів.

Список використаної літератури

1. Dunning J. H. *Multinational Enterprises and the Global Economy*/J. H. Dunning, Sarianna M. Lundan. – Електронні дані. – London : Edward Elgar Publishing, 2008. – 920 p. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=Hz6S4BGmGxUC&pg=PR24&hl=uk&source=gbs_selecte_d_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false.
2. Котлер Ф. *Маркетинг менеджмент: анализ, планирование, внедрение, контроль* / Филип Котлер ; пер. с англ. – СПб : Питер, 1999. – 896 с.; Kotler F. *Marketing menedzhment: analiz, planirovanie, vnedrenie, kontrol* / Filip Kotler ; per. s angl. – SPb : Piter, 1999. – 896 s.
3. Kindleberger Ch. P. *The Theory of Direct Investment* / Ch. P. Kindleberger // *International Trade and Finance*. — London, 1975;
4. Портер М. *Международная конкуренция* / М. Портер ; пер. с англ. ; под ред. В. Д. Щетинина. – М. : Международные отношения, 1993. – С. 896.; Porter M. *Mezhdunarodnaya konkurentsiya* / M. Porter ; per. s angl. ; pod red. V. D. Shchetinina. – M. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1993. – S. 896.
5. Hymer S. *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Investment*. / S. Hymer. — MIT Press, 1976;

6. Ohmae K. The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies / Ohmae K. - New York : The Free Press, 1995.
 7. Никербокер Ф. Т. Олигополистическая реакция и транснациональная корпорация / Никербокер Ф. Т. — Бостон, 1973; Nikerboker F. T. Oligopolisticheskaya reaktsiya i transnatsionalnaya korporatsiya / Nikerboker F. T. — Boston, 1973
 8. Perlmutter H. V. The Tortuous Evolution of the Multinational Corporations / H. V. Perlmutter // Columbia Journal of World Business. 1969. — 4.Jg., Helf
 9. Белошапка В. А. Транснациональные корпорации в международном бизнесе / Белошапка В. А. — К. : КГЭУ, 1994. — 45 с.; Beloshapka V. A. Transnatsionalnye korporatsii v mezhdunarodnom biznese / Beloshapka V. A. — К. : KGEU, 1994. — 45 s.
 10. Білорус О. Г. Глобальні трансформації і стратегії розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко, О. М. Гончаренко, Ю. М. Мацейко, В. А. Зленко ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 1998. — 416 с.; Bilorus O. H. Hlobalni transformatsii i stratehii rozvytku / O. H. Bilorus, D. H. Lukianenko, O. M. Honcharenko, Yu. M. Matseiko, V. A. Zlenko ; NAN Ukrainy, In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn. — К., 1998. — 416 с.
 11. Рогач О. Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій : підручник / О. Рогач. — К. :Либідь, 2005. — 716 с.; Rohach O. Mizhnarodni investytsii: teoriia ta praktyka biznesu transnatsionalnykh korporatsii : pidruchnyk / O. Rohach. — К. :Lybid, 2005. — 716 s.
 12. Транснаціональні корпорації : навч. посіб. / [Рокоча В., Плотников О., Новицький В. та ін.] : — К. : Таксон, 2001. — 304 с.; Transnatsionalni korporatsii : navch. posib. / [Rokocha V., Plotnikov O., Novytskyi V. ta in.] : — К. : Takson, 2001. — 304 s.
 13. Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік: теорія і практика країн, що розвиваються. [Електронний ресурс] : монографія / [Л. В. Руденко-Сударєва, О. М. Моз-говий, В. В. Токар та ін. ; за наук. ред. д.е.н., проф. Л. В. Руденко-Сударєвої. — Вид. 2-ге, доп. — К. : КНЕУ, 2015. — 270 с.; Transnatsionalizatsiia i konkurentnyi rozvytok natsionalnykh ekonomik: teoriia i praktyka krain, shcho rozvyvaiutsia. [Elektronnyi resurs] : monohrafiia / [L. V. Rudenko-Sudarieva, O. M. Moz-hovyi, V. V. Tokar ta in. ; za nauk. red. d.e.n., prof. L. V. Rudenko-Sudarievoi. — Vyd. 2-he, dop. — К. : KNEU, 2015. — 270 s.
 14. World Investment Report 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=2130>
 15. Стеценко Б. С. Транснаціоналізація як визначальна тенденція розвитку глобальної фінансової інфраструктури. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/15827>; Stetsenko B. S. Transnatsionalizatsiia yak vyznachalna tendentsiia rozvytku hlobalnoi finansovoi infrastruktury. [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/15827>
- Стаття надійшла до редакції 27. 08. 2018.

O. Bezzubchenko, V. Darmenko

TRANSNATIONALIZATION ANALYSIS IN THE WORLD ECONOMY

In 2017, the top 100 global MNEs' foreign operations represented 9 per cent of world foreign assets, 17 per cent of world foreign sales and 13 per cent of foreign employment. The top global TNCs represented a tiny 0,1 per cent of the estimated universe of TNCs, but their total sales in 2017 were equivalent to about 10 per cent of world GDP. The relative importance of the top 100 TNCs is a function partly of globalization and partly of

concentration among the universe of TNCs. In 2017, top TNCs scaled up their global operations, increasing assets and sales by 8 per cent, although internationalization statistics remained roughly stable. Assets and sales were boosted by a wave of megadeals across virtually all industries represented in the Top 100 that brought five new companies into the ranking.

It's quiet clear the leading financial TNCs of the world are banking institutions. Any financial crises are incapable to dent the banking sector, which has become one of the main mechanisms of the transnationalization process implementation. However, they should admit the insurance companies, mortgage-lending institutions and so on are among those leading financial TNCs. One of the main advantages of the financial TNCs in comparison with those traditional industrial TNCs is their high ability to perceive innovative financial instruments and services.

The presented calculations allow us to suggest that among the large number of TNCs in the global oil production market only a few (China National Petroleum, Royal Dutch Shell, Exxon Mobil, Sinopec Group) have a significant impact on this market development, accumulating more part of its assets.

The main tendencies in the processes of transnationalization are the predominance of the oil industry share, as well as telecommunication and pharmaceutical TNCs among the companies in the non-financial sector. It also should be emphasized according to the criterion of assets, the largest TNCs of the world are mainly financial institutions.

An important undertone in the today's world economy development is the active development of the global value creation that is influenced by TNCs. It builds up about 80% of world trade.

At the global level, the most integrated countries with the GVC are regional headquarters and logistics centers (as well as financial ones) for TNC operations (Belgium, the Netherlands, Singapore, Hong Kong, China and Ireland). They have a relatively small domestic market, but their economies influence global service, as well as technol

Key words: transnational corporation (TNC), transnationalization., globalization, Global Value Chains (GVC), FDI.

УДК 330.131.3 (477)

І.С. Луценко

РЕВЕРСИВНА ЛОГІСТИКА ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНАЛЬНИХ ТА ГЛОБАЛЬНИХ СТРУКТУР

В статті наведено результати дослідження суті, задач та перспектив використання в Україні реверсивної логістики. Відображено позитивний вплив реверсивної логістики на соціально-економічну безпеку регіонів. Проаналізовано моделі реверсивної логістики ЄС та можливості їх застосування в Україні для покращення екологічної безпеки країни.

***Ключові слова.** Реверсивна логістика, реверсивні потоки, ланцюги поставок, поверненні потоки, зворотні потоки, традиційні канали, реверсні канали, безпека, соціально-економічна безпека, екологічна безпека.*

Постановка проблеми. Україна знаходиться, як і більшість пострадянських країн в ситуації необхідності швидких та глибоких соціально-економічних змін на шляху до створення по суті нової галузі переробки побутових та виробничих відходів. Чудово розуміючи економічну ефективність утилізації та повторного використання продукції,

важливість соціальної складової цього питання, а саме екологічної безпеки, наше суспільство опинилось перед ситуацією коли сміттєзвалища займають понад 10 тис. га, а об'єм сміття - близько 1,2 км кубічних [1]. Щороку, за даними Мінекології, українці викидають 11 млн. тонн сміття, що становить приблизно 300 кг на людину[2].

Територія яка потерпає під сміттєзвалищами дорівнює практично площі Закарпатської області (при цьому не враховується скільки земельних, водних та повітряних ресурсів забруднюється навколо сміттєзвалищ), тобто фактично крім анексованого Криму та окупованих територій Донбасу, країна позбуває себе самостійно ще величезної території. Зважаючи на це, доцільно запропонувати інструментарій до управління реверсивними потоками, який ґрунтується на врахуванні європейського досвіду забезпечення екологічної безпеки суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними та практичними питаннями реверсивної логістики приділялась значна увага, що відображено в наукових працях вітчизняних та закордонних учених - Т. Доуї, Р. Данн, Д. Ламберта, А. МакКіннон, П. Родриге, Д. Роджерс, Р. Д. Стока, Тиббен-Лембке, Д. Уотерс, А.У. Альбеков, Крячков, І.М. Омельченко, Л.А. Сосунов, В.П. Мешалкін, М.Н. Некрасова, Т.Н. Скоробогатов, Д.В. Чернова. Проте слід сказати про відсутність системного розгляду проблеми екологізації країни або регіону за рахунок управління реверсивними потоками в логістичних системах різних рівнів. Також невирішеною залишається проблема формування стратегії розвитку реверсивної логістики як важливого чинника забезпечення соціально-економічної безпеки не тільки країни, а загалом європейського простору.

Метою статті є визначення цілей, задач та пріоритетів розвитку реверсивної логістики в Україні через призму соціально-економічної безпеки держави та регіону в цілому.

Матеріали та методи. Автором було використано загальнонаукові методи дослідження, а саме методи системного підходу, порівняльного економічного аналізу. Інформаційною базою для написання статті стали праці зарубіжних та вітчизняних авторів, та матеріали Державної служби статистики України, Угода про Асоціацію, Глобальна стратегія розвитку ЄС.

Результати дослідження. Сьогодні логістика знаходить своє місце в менеджменті підприємства як інструмент оптимізації витрат, збільшення прибутку, важливий фактор досягнення конкурентоспроможності та гнучкості будь - якої системи. Логістичний підхід дозволяє на різних рівнях систем змінювати характеристики поточкових процесів, наприклад, за рахунок використання концепції «Line production» можливо суттєво зменшити кількість сировинних ресурсів на «вході» в систему, при цьому не втрачаючи якісних характеристик готової продукції на «виході».

Якщо в Україні, ми не так давно почали «відкривати» логістику в усіх її «господарських проявах», то в країнах з розвинутою економікою логістика розглядається як стрижень соціально-економічної безпеки, а саме реверсивна логістика сьогодні, як показує практика є оптимальним інструментом інноваційного розвитку країн і регіонів.

Відповідно до визначення Дж. Р. Стока (1998 р.), поняття «реверсивна логістика» використовується для характеристики «ролі логістики в процесі повернення товарів, скорочення кількості постачальників, утилізації, заміщення матеріалів, повторного використання матеріалів, розміщенні відходів, відновленні, ремонті й повної модернізації»[3, с. 20].

Реверсивна логістика, є на наш погляд, оптимальним виразом концепції сталого розвитку, суть якого полягає в єдності економічного, екологічного та людського

розвитку.

Триєдиний підхід дозволяє забезпечити необхідну якість та безпеку життя населення і при цьому зберегти або покращити стан довкілля, та забезпечити постійний соціальний розвиток таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувалися якість і безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля, а постійно відбувався соціальний прогрес. Економічний підхід розглядається з точки зору оптимального використання обмежених ресурсів, природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення валового національного доходу.

Концепція сталого розвитку з погляду екологічної складової має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, що стане основою стабільності усїєї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін і викликів сучасності. Соціальна складова будується на людському розвитку, збереженні стабільності суспільних і культурних систем, зменшенні конфліктності систем будь-якого рівня. Вирішення цих завдань максимально повно може відбутися при використанні реверсивної логістики. Виходячи з таких важливих макроекономічних задач системного узгодження економічного, екологічного та людського розвитку особливу увагу в розвинутих країнах приділяють саме реверсивній логістики [4, с. 88].

Україна входить в число країн з найбільш високими абсолютними обсягами утворення та накопичення відходів, загальна маса яких перевищує 36 млрд тонн (з них 1,6 млрд тонн – токсичних та вкрай небезпечних). В Україні захоронюють майже всі відходи, а саме 94,4% , 2,7% - спалюють, і тільки 3,09% переробляють [2], в той час як в європейських країнах цей показник сягає 99% у Швеції, схожа ситуація в Німеччині, Швейцарії та Австрії. Швеція навіть імпортує цей «товар» з Румунії, Болгарії, Італії та країн Балтії, забезпечуючи тим самим свій енергетичний потенціал: 20% витрат центрального опалення покривають сміттєспалювальні заводи, частину отриманої на них теплової енергії використовують для вироблення електрики, яку споживають близько 250 тис. будинків. У Швейцарії 25% ТПВ вивозять на сміттєзвалища, для порівняння: у Великобританії – 90%; у США – 73%; у Німеччині – 70%; у Японії – приблизно 30%. Беручи до уваги той факт, що спалювання ТПВ несе серйозну загрозу екології, за кордоном поступово переходять до комплексної переробки відходів. Японія переробляє 65% макулатури,; скло утилізується на 83%, а от пластик лише на 40% [1, 2]. Для Японії утилізація та рециркулювання відходів становлять один із пріоритетів державної політики. Мабуть, найголовнішою причиною цього є відсутність території для зберігання ТПВ у формі сміттєзвалищ. Доречі, обмеженість японців у земельному ресурсі породжує такі інноваційні підходи до переробки сміття як штучні острови з переробленого пластику, який попередньо пройшов термічну обробку. Ця технологія використовується в Японії вже більше ніж десять років. На штучних островах розбиті парки, побудовані музеї і, навидь, аеропорти.

Німеччина теж перебуває у десятці країн ЄС, які ефективно розв'язують проблеми ТПВ. Ще в 1990 р. у країні почав реалізовуватися проект «Зелена крапка». Лише протягом перших років у нього було вкладено 6 млрд марок, що дало можливість забезпечити збирання, транспортування, сортування та переробку сміття. Разом з тим проект сприяв створенню майже 20 тис. робочих місць та скоротив на 15% кількість ТПВ [2]. Як зазначає керівник федерального об'єднання вторинної сировини та утилізації Йорг Лахер, Німеччині не вистачає власної сировини, натомість велика її кількість залишається у відходах. Використовуючи таку сировину, ми стаємо незалежними від імпорту та зберігаємо великі кошти. У переробці відходів тільки в столиці Німеччини працює 500 різноманітних підприємств, а всього по країні їх

нараховується близько 8 тис [2]. Якщо раніше найголовнішим своїм завданням німці вважали утилізувати відходи, то нині на перший план виходить проблема керування ресурсами, ефективності сировини та новітніх технологій переробки сміття. У паперовій галузі частка вторинної переробки продукції доходить до 70 %. У Німеччині окремо збирають біовідходи, пластик, скло, електроприлади, вироби з деревини, папір. У Берліні школярі які збирають та здають шкільне сміття, отримують 50 % доходу від його переробки. До того ж кількість вторинних переробок для скла, пластику та металобрухту, за словами німецьких експертів, є практично необмеженою. Зі вторинної переробки скла в цій країні виробляють 90 % скляної тари. А компанія, яка займається неприбутковим сміттям, отримує гроші не від його переробки, а від громадян, які сплачують за його вивезення. До того ж станом на кінець 2014 р. у Німеччині з 300 полігонів для зберігання ТПВ працює лише половина, усі інші вже не функціонують та не використовуються [2].

Разом з тим, за підрахунками французьких фахівців, 1 т відходів співмірна з 200 л дизельного пального. Законодавством Ірландії передбачено зобов'язання для всіх, хто задіяний в роздрібній торгівлі, забезпечити можливість покупцям повернути використані пакувальні матеріали. Тим, хто ухиляється від виконання цієї норми, загрожує штраф та навіть арешт. У Нідерландах громадяни за роздільне збирання ТПВ отримують знижку на комунальні послуги. У Великобританії є досвід, дещо схожий до практики швейцарських кантонів, якщо громадянин країни не бажає розділяти сміття, він має сплатити за відповідний контейнер, разом з тим той британець, який самостійно розділяє відходи, отримує контейнер безкоштовно та не сплачує за вивезення сміття [2].

За підрахунками експертів Україна могла б економити 2200 мільйонів кубометрів природного газу, 634 мільйонів кВт-год електроенергії та отримати ще і соціальну вигоду у вигляді створення 50 тис. робочих місць, тому що для реалізації цих проектів необхідно побудувати 300 сучасних переробних заводів й отримувати ще приблизно 1,8 мільйона тонн сировини, яку можна використовувати для виробництва упаковки, тари, мінеральних добрив, будівельних матеріалів та інших потреб. Але все це може залишитись на рівні проектів, якщо не буде використано державне програмування у вигляді змін до закону України «Про відходи», який був прийнятий ще у 1998 році, багато його положень не відповідає викликам сучасності, також необхідна концентрація і консолідація фінансових ресурсів, у тому числі і бюджетних (кожний переробний завод потребує три роки часу будівництва та приблизно 70 мільйонів доларів інвестицій) [5-7]. Надзвичайно важливим питанням є розробка інструментів та моделей, які є оптимальнішими та найбільше відповідають потребам та вимогам українського суспільства.

Проблему утилізації відходів необхідно вирішувати комплексно на макроекономічному рівні у трьох напрямках: з позиції людини, підприємства, держави. Кінцевий споживач при формування зворотних каналів стає першою ланкою процесу розподілу і для співпраці в каналі розподілу у громадянина має бути розуміння важливості питання утилізації відходів, охорони оточуючого середовища, тому що таку обов'язкову операцію як сортування побутового сміття може здійснити при сьогоденньому розвитку технологій переробки відходів тільки кінцевий споживач. Тому споживач має бути зацікавленим у сортуванні сміття як матеріально (приміром не сплачує за вивіз та утилізацію сміття) так і морально (потрібен розуміти ту надзвичайно важливу задачу охорони навколишнього середовища, економії ресурсного потенціалу країни).

Популярною моделлю в Європі є базова модель логістичної мережі повернених потоків М. Флейшмана. [8,9]. Так само як і прями потокові процеси реверсивні потоки

потребують оптимального розміщення центрів збору з позиції мінімізації логістичних витрат та підтримки необхідного рівня логістичного обслуговування замовлень. Цільовою функцією при цьому, як правило, є мінімізація логістичних витрат обслуговування. Витрати на реверсивну логістику можна поділити на дві групи:

1. Витрати організації та функціонування системи реверсу.
2. Витрати для підтримки необхідного рівня системи реверсивної логістики.

До першої групи витрат доречно відносити витрати на обробку повернень (аналіз повернень, доробка або переробка), логістичні витрати (транспортні витрати, складські, амортизаційні, фінансові, якщо виникає потреба обміну на новий або заміни на аналогічний товар тощо).

До другої групи витрат, на наш погляд, необхідно відносити витрати на створення належної комп'ютеризованої інформаційної системи яка буде підтримувати всі поточкові процеси в системі реверсивної логістики. Сюди можна віднести і витрати на робочу силу, налагодження відповідного зв'язку між кінцевим споживачем та всіма учасниками системи реверсивної логістики, точності прогнозування насиченості реверсивного потоку, планування фінансових потоків тощо. Сьогодні вже розроблені достатньо ефективні системні програмні рішення, які дозволяють скоротити перераховані вище витрати, а саме RMA-системи (Return Merchandise Authorization), які чудово вбудовуються в ERP – системи підприємств, використовуючи цей модуль в комп'ютеризованій інформаційній системі підприємства замикають реверсивну логістику у вже створену логістичну систему, отримуючи при цьому синергійний ефект (прямі та реверсивні потоки автоматично будуть покращувати характеристики один одного) [10].

Підприємства-лідери безперечно визнають потенціал та багатоплановість реверсивної логістики та її вплив на свою рентабельність. Світовий досвід у покращенні якості, збільшенні прибутку, соціальної відповідальності, екологізації підвищує рівень зацікавленості у розвитку систем реверсивної логістики на різних рівнях економіки. Незважаючи на нестабільну економічну ситуацію Україна має включатись в глобальну бізнес-тенденцію та створювати образ життя суспільства та підприємств в умовах управління реверсивною логістикою. Для досягнення вказаних задач необхідна розробка конкретних науково-практичних рекомендацій в цій області.

Висновки. Українське суспільство сьогодні має розглядати питання соціально-економічної безпеки в її широкому сучасному сенсі, враховувати багатовекторність та мультизадачність такого підходу. Стратегічною метою при забезпеченні соціально-економічної безпеки має бути триєдність еколого-економічно-соціального підходу. При цьому унікальним інструментом який пов'язує велику кількість задач на шляху реалізації концепції сталого розвитку є реверсивна логістика. Такий підхід вимагає формування нового макроекономічного бачення проблеми реверсивних потоків, відповідну розробку національної екологічної стратегії та природоохоронної політики.

Впровадження нової національної стратегії дозволить сформувати конкурентний внутрішній ринок реверсивних логістичних потоків та на його основі побудувати збалансовану систему соціально-економічної безпеки держави.

Список використаної літератури

1. Скільки в Україні накопичилось сміття, що з ним робити далі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua/2016/06/17/infografika/ekonomika/skilky-v-ukrayini-nakopychylosya-smittya-shho-z-nym-robyty-dali>; Skilky v Ukraini nakopychylos smittia, scho z nym robyty dali (2016). Slovo i dilo. <http://www.slovoidilo.ua/2016/06/17/infografika/ekonomika/skilky-v-ukrayini->

nakopychylosya-smitty-a-shho-z-ny-m-robyty-dali

2. Переробка сміття в Україні та ЄС: як екологічну катастрофу перевести у прибутковий бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/pererobka_smitty_a_v_ukrayini_ta_yes_yak_ekologichnu_katastrofu_perevesti_u_pributkoviy_biznes_n698225 ; Pererobka smittia v Ukraini ta ES: iak ekolohichnu katastrofu perevesty u prybutkovyj biznes (2016). :http://24tv.ua/pererobka_smitty_a_v_ukrayini_ta_yes_yak_ekologichnu_katastrofu_perevesti_u_pributkoviy_biznes_n698225

3. Stock, J. R. Development and Implementation of Reverse Logistics Programs. – Council of Logistics Management. – 1998.; Stock, J.R. (1998). Development and Implementation of Reverse Logistics Programs. US: Council of Logistics Management, Oak Brook, IL.

4. Луценко І.С. Реверсивна логістика як інноваційне рішення підвищення якості життя // Матеріали XIV міжнар. наук.-практ. конф. „Ринок послуг комплексних транспортних систем та прикладні проблеми логістики”. – Київ 2012. – с.87-91; Lutsenko, I. (2012). Reversywna lohystyka iak innovatsijne rishennia pidvyschennia iakosti zhyttia. Kyiv: Ministry of transport and communications of Ukraine.

5. Hillegersberg, J., Zuidwijk, R., Nunen, J., Eijk, D. (2001). Supporting Return Flows in the Supply chain. Communications on the ACM, Vol. 44, No.6, pp. 74-79.

6. Reverse Logistics with E-commerce Strategy (2015). Pobrane 16 czerwca 2015 z: <http://ru.scribd.com/doc/39043073/Reverse-Logistics-with-E-commerce-Strategy>

7. Quesada, I. (2014). The Concept of reverse logistics. A review of literature. Reverse Logistics Digital Magazine, Edition 58, pp. 47.

8. Fleischman, M., Krikke, H. R., Dekker R., Flapper, S.D.P. (2000). A characterization of logistics networks for product recovery. Omega, The International Journal of Management Science, Vol. 28, No 6, pp. 653-666.

9. Fleischmann, M., Bloemhof-Ruwaard, J., Dekker, R., van der Laan, E., van Nunnen, J. A., van Wassenhove, L. N. (1997). Quantitative models for Reverse Logistics : A review. European Journal of Operational Research, Vol. 103, No 1, pp. 1-17.

10. Społeczno-ekonomiczna podstawa logistyki odwróconej w modelu cyklicznym gospodark. Transport i logistyka w przedsiębiorstwie, mieście i regionie. Wybrane zagadnienia. Redakcja naukowa. Robert Rogaczewski. Szymon Zimmiewicz. Artur Zimny. – Katowice: wydawnictwo Naukowe Sophia 2017. – S. 189-196.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2018

I. Lutsenko

REVERSE LOGISTICS AS A COMPONENT OF SOCIO-ECONOMIC SECURITY OF REGIONAL AND GLOBAL STRUCTURES

The article presents the results of research of the essence, tasks and prospects of reverse logistics in Ukraine. The positive effect of reversing logistics on the socio-economic security of regions is shown. In terms of the integration process with the EU Ukraine needs to improve the economy and quality of life, consistent with the principles of sustainable development, environmental standards, which set new "rules of the game" for producers (this quality products, processing and recycling of consumption and production, protection the environment) and human life. The analysis of the state of utilization and recycling of garbage in Ukraine shows, positive examples of the organization of reverse flows in the EU countries are given. Ecologization today is a decisive trend in the development of a modern developed world. Unfortunately, our country still stands aside from these global processes. This is affected by the inconsistency of the regulatory framework of Ukraine with regard to

environmental issues, not the state's desire to systematically address these issues and the social irresponsibility of the population.

In the course of scientific research, the models of reverse logistics of the EU were analyzed and possibilities of their use in Ukraine to improve the country's environmental safety and it was determined that reverse logistics could become an integrator linking socio-economic aspects and significantly help to significantly improve the decision of the ecology of our country.

Keywords. *Reverse logistics, reverse flows, supply chains, return flows, reverse flows, traditional channels, reverse channels, safety, socio-economic security.*

УДК 338.486.1:33.012.8

К.В. Осипенко

НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ

Стаття присвячена пошуку та визначенню напрямів інтеграції України до Європейського туристичного регіону. На основі проведеного дослідження було визначено, що ключовим напрямом інтеграції національної туристичної галузі України до Європейського регіону є розбудова документальної бази туризму, що координує процеси інтеграційної взаємодії України та Європейського туристичного регіону.

Ключові слова: туристичний регіон, регіональний розвиток, регіональна інтеграція, міжнародна співпраця.

Мета статті. Проведення аналізу туристично-рекреаційного потенціалу України та визначення особливостей формування міжнародної конкурентоспроможності національної туристичної галузі з метою пошуку конкретних напрямків співпраці з Європейським регіоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про недостатність дослідження, щодо питання напрямів інтеграції України до Європейського туристичного регіону.

Виклад основного матеріалу. Аналіз основних туристичних показників (за статистичними даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO)) міжнародних регіонів, серед яких міжнародні туристичні прибуття та надходження від туризму, дозволив визначити безперечне лідерство Європейського туристичного регіону. Його ринкова частина складає більш ніж 50%, що, в свою чергу, характеризує високий стан та рівень розвитку туристичної галузі. Однак власна деталізована оцінка динаміки та особливостей розвитку міжнародної конкурентоспроможності Європейського туристичного регіону, яка заснована на аналізі системи одиничних показників, що з різних аспектів характеризує атрактивність регіону, вказує на наявність стримуючих факторів розвитку туристичної галузі регіону, основними серед яких є: екологічна атрактивність (обсяги викидів двоокису вуглеводу, викиди на душу населення, обсяги викидів парникового газу, приріст чисельності населення), комунікаційна атрактивність (показник фіксованого телефонного зв'язку, показник мобільного телефонного зв'язку, фіксована широкосмугова підписка, кількість передплатників, кількість Інтернет-користувачів), стан криміногенної ситуації в регіоні (кількість грабежів, кількість крадіжок, крадіжки зі зломом, викрадення людей), загальний імідж регіону (доходи на

душу населення, кількість економічно активного населення, напади на людину, кількість злочинів, рівень безробіття). Безумовно, зниження темпів розвитку за наведеними туристичними чинниками не говорить про дестимулюючий розвиток Європейського регіону. Однак, при подальшому збереженні наявних стримуючих тенденцій можливе поступове зменшення туристичної привабливості та міжнародної конкурентоспроможності туристичного регіону, що призведе до втрати лідерства серед основних туристичних мегарегіонів світу.

Більш ніж десятиліття провідні місця за туристичними показниками посідають Великобританія, Франція, Німеччина, Італія та Іспанія. Однак очевидним є той факт, що з кожним роком туристичний продукт Європейського регіону старіє, а відтак зменшується його туристична привабливість. Глобалізаційні процеси світової економічної системи сприяють активізації розвитку міжнародного туризму й в Україні. Українська держава – досить молода туристична дестинація Європи, але наявні туристичні ресурси дають змогу розглядати Україну як конкурентоспроможний туристичний регіон з потужний туристичним потенціалом. Включення України до процесів міжнародного туризму в якості туристичного регіону надасть додатковий динамічний поштовх для розвитку Європейського регіону. Туристична співпраця України має будуватися шляхом її інтеграції до Європейського туристичного регіону, яка потребує від держави серйозних трансформацій в соціально-економічній та політичній сферах, що призведуть до перетворення України на європейську державу. На нашу думку, такий варіант розвитку є найбільш оптимальним для реалізації туристичного потенціалу України та динамічного розвитку країни. В умовах сучасного цивілізаційного процесу вибір Україною європейського напряму співробітництва є цілком об'єктивним. Він (вибір) визначається прогресуючими глобалізаційними процесами, збільшенням значущості туристичного бізнесу, високим рівнем ІТ-технологій, підвищенням ролі інноваційних ініціатив, затвердженням стратегічних засад сталого розвитку, який сприяє економічному зростанню держави, її збагаченню та розширенню можливостей її громадян.

В умовах глобалізації світового господарства, лібералізації міжнародних економічних відносин процеси регіональної інтеграції стають важливою ланкою на шляху повної інтеграції регіональних економік до глобальної системи [1]. Інтеграція України до Європейського туристичного регіону повинна відбуватися на двох рівнях, а саме на мікрорівні (на рівні окремих суб'єктів туристичної діяльності) та макрорівні (на загальнодержавному рівні). Інтеграційний механізм, що відбувається на макрорівні, повинен бути забезпечений конкретними національними суб'єктами туристичної діяльності, які можуть гарантувати просування національного туристичного продукту та його конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Серед суб'єктів, які характеризують українську туристичну індустрію в цілому, виступають крупні туристичні оператори, великі готельні та транспортні підприємства. Метою кожного з наведених туристичних суб'єктів макрорівня є забезпечення та надання якісного продукту або послуги. Що ж стосується інтеграції країни на мікрорівні, то в такому випадку необхідна активізація участі органів державної влади в формуванні та реалізації національного туристичного продукту. Для цього має здійснюватися підписання двосторонніх угод та інших документів про співробітництво у туристичній галузі, участь та співробітництво зі спеціалізованими міжнародними організаціями з туризму, розширення національного представництва в спеціальних радах, комітетах, які функціонують у складі інтеграційних угруповань, членом яких є Україна або прагне бути. Таким чином, за умов активної взаємодії суб'єктів туристичної галузі на мікро- та макрорівні буде досягнутий рівень міжнародного співробітництва, який забезпечить державі реалізацію туристичного потенціалу на рівні Європейського туристичного

регіону. Відтак, можлива інтеграція України до Європейського регіону з конкурентоспроможним національним туристичним продуктом.

Показники ефективності туристичної діяльності дозволяють розглядати Україну як привабливу туристичну дестинацію Європейського регіону і констатувати наявні конкурентні переваги. Однак, на сьогоднішній день туристична сфера України характеризується відсутністю комплексного походу до аналізу поточного стану галузі, а також дослідження негативних тенденцій і пошуку шляхів їх вирішення з метою генерації нових напрямків розвитку туристичної сфери. Для більш повного уточнення та всебічного вивчення сильних та слабких сторін вітчизняної туристичної галузі автором проведено SWOT-аналіз розвитку сфери туризму України (табл. 1).

Аналіз існуючих проблем формує думку про те, що Україні вкрай необхідно проводити реформування туристичної галузі з метою подолання негативних тенденцій, які стримують формування та розвиток конкурентоспроможного туристичного продукту країни.

Проаналізувавши основні тенденції розвитку туристичної галузі України та визначивши її місце у рейтингу країн Європейського регіону, констатовано, що незважаючи на усвідомлення важливості туристичного сектора для держави, все ж таки в більшості випадків це проявляється декларативно.

Таблиця 1

SWOT-аналіз туристично-рекреаційного потенціалу України

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
1. Сприятливе геополітичне розташування та кліматичні умови; 2. Значна історико-культурна спадщина; 3. Наявність диверсифікованих природних та рекреаційних ресурсів; 4. Етнічна строкатість; 5. Забезпеченість матеріально-технічною базою; 6. Географічне положення України у центрі Європи; 7. Активізація конкуренції серед українських туристичних операторів; 8. Достатній рівень розвитку культури відпочинку населення.	1. Сезонність туристичного продукту; 2. Недостатнє інвестиційне забезпечення інфраструктури туризму; 3. Недостатнє бюджетне фінансування заходів, які спрямовані на розвиток туристичної та курортної сфери країни; 4. Диспропорція між ціною та якістю туристичного продукту; 5. Нестабільність природно-екологічного стану країни; 6. Проблема накопичення та утилізації відходів виробництва та споживання; 7. Застарілість та зношеність історико-культурних пам'яток; 8. Низький рівень: розвитку транспортної інфраструктури; інформаційних технологій; 9. Невідповідність якості послуг, які надаються світовим туристичним стандартам; 10. Наявність мовного бар'єру серед населення країни; 11. Негативні податкові умови для розвитку малого та середнього бізнесу; 12. Туристична пропозиція є нерівномірною в географічному відношенні;
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
1. Зниження цін на туристичні послуги, за рахунок діяльності в Україні європейських туристичних операторів; 2. Розробка інвестиційних програм для удосконалення туристичної сфери; 3. Збільшення різних туристичних напрямків (зелений, екстремальний, історичний та ін.);	1. Нестабільний економічний стан держави; 2. Поступове збільшення ціни на туристичні послуги, зменшення туристичної активності населення; 3. Зміна кліматичних умов; 4. Природні катаклізми; 5. Наявність конкуренції серед країн,

<p>4. Розвиток маркетингової політики в туристичній галузі; 5. Застосування якісної реклами з метою інформування інших держав про Україну в якості туристичного регіону; 6. Розвиток інформаційних систем у туристичній галузі; 7. Реалізація транскордонного співробітництва у туристичній галузі 8. Підтримка внутрішнього туризму.</p>	<p>які мають суміжні туристично-рекреаційні дані; 6. Нестабільність політичної ситуації в країні.</p>
---	--

Україна потребує визначення конкретних напрямків співпраці з Європейським регіоном, які дозволять створити сприятливі умови для розвитку міжнародної туристичної конкурентоспроможності, економіки знань та культури. З метою стимулювання міжнародного туризму та створенню сприятливих умов розвитку національної туристичної галузі автором запропоновано систему взаємоузгоджених інструментів впливу на туристичну галузь України та визначено основні напрями інтеграції України до Європейського регіону у сфері туризму (рис.1).

Запропоновані напрями відображають можливість практичної реалізації тісної взаємодії України як туристичного регіону з Європейським регіоном та міжнародним інтеграційним угрупованням Європейського регіону – Євросоюзом, за умови, що міжнародна політика Міністерства культури і туризму України буде націлена на розвиток і підтримку конкурентоспроможності, економіки та інновацій.

Ключовим напрямом інтеграції національної туристичної галузі України до Європейського регіону є розбудова документальної бази туризму, що координує процеси інтеграційної взаємодії України та Європейського туристичного регіону.

В рамках запропонованого напрямку необхідно приділити пильну увагу укладанню та здійсненню відповідних міжурядових та міжвідомчих угод про туристичне співробітництво, міжнародних договорів, протоколів, а також перспективних стратегій та програм розвитку, які покликані стимулювати та розширювати можливості туристичної співпраці на міжнародному рівні.

Необхідним є розвиток двосторонніх та багатосторонніх інституційних зв'язків в межах міжнародних туристичних організацій, здійснення євроінтеграційних спрямувань та завдань у галузі туризму, організація та проведення в Україні та за її межами міжнародних заходів, а саме міжнародних семінарів, конференцій науково-практичного, інституціонального або інформаційного характеру, які будуть присвячені вивченню іноземного досвіду туристичних організацій, ознайомленню з новими туристичними ринками та їх туристичним продуктом, визначенню тенденцій розвитку передових технологій у сфері туристичного обслуговування, розробці стандартів та стратегій розвитку туристичної галузі.

Вкрай важливим є налагодження системи обміну досвідом між Україною та відповідними структурними елементами Європейського союзу, а також державними органами, що координують питання туристичної галузі країн-членів Європейського союзу відносно підтримки продуктивності та конкурентоспроможності туристичної діяльності ефективними законодавчими та організаційними важелями, зокрема адаптація чинної національної законодавчої бази у сфері туризму відповідно до директив та стандартів Європейського союзу, створення стандартизованої та сертифікаційної системи для підприємств туристичних послуг, яка відповідає нормам Європейського союзу, організація процедури відповідності якості туристичних послуг світовим туристичним стандартам.

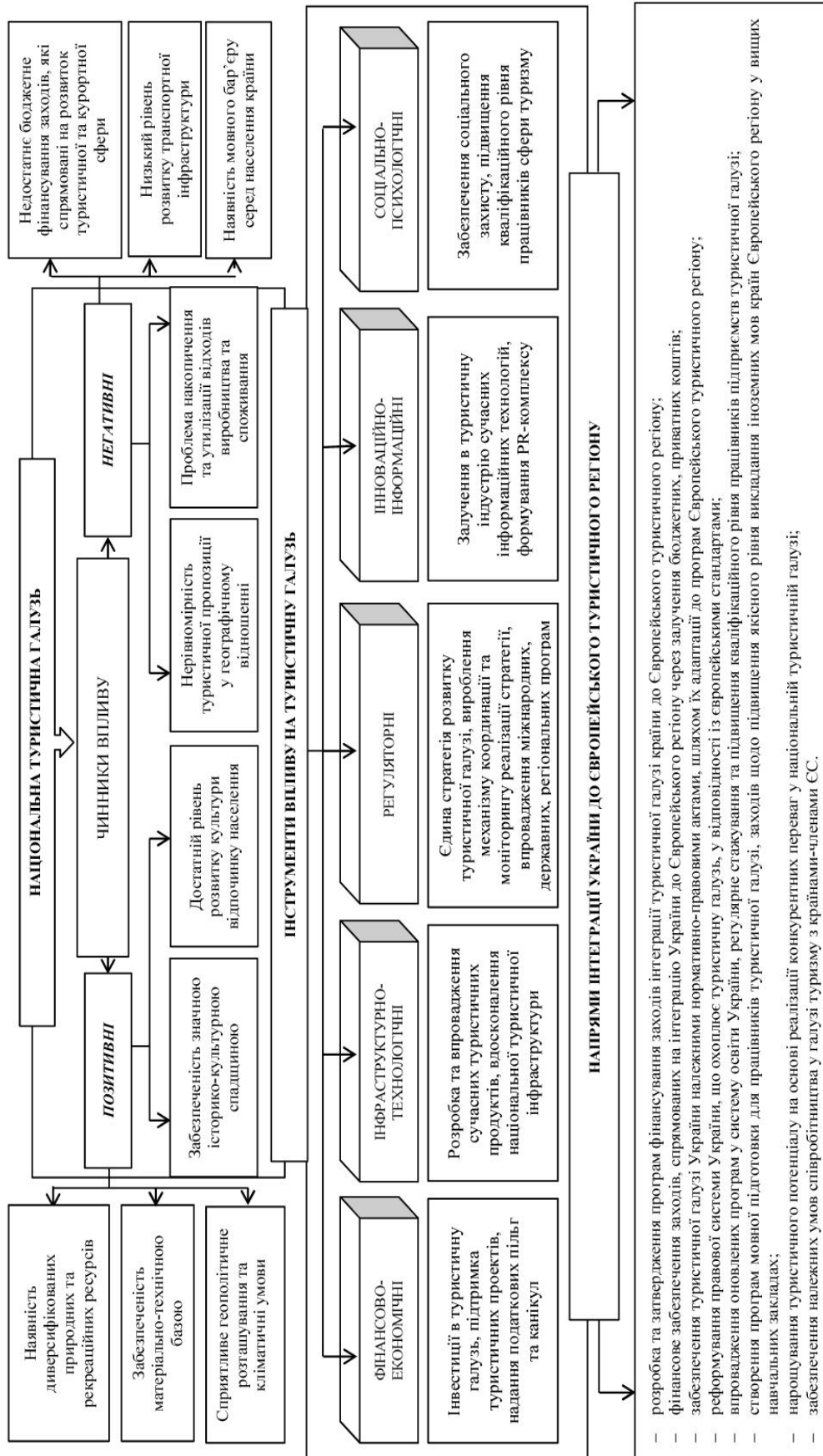

Рис. 1. Система взаємоугоджених інструментів впливу на національну туристичну галузь в умовах євроінтеграції

Для розширення міжнародного туристичного співробітництва з Європейським туристичним регіоном необхідним є вирішення питань, пов'язаних з лібералізацією митних та прикордонних формальностей, насамперед це стосується візових процедур для туристів, які подорожують між Україною та державами Європейського туристичного регіону. Зняття візових бар'єрів Україною може призвести до збільшення обсягів туристичних потоків, та, як наслідок, поповнення державного бюджету валютними надходженнями, зміцнення конкурентоспроможності національного туристичного продукту на європейському ринку, розвитку та економічної підтримки регіонів, створенню робочих місць та, загалом, підвищення соціально-економічного, культурного стану життя населення держави.

Одним з основних напрямів інтеграції України до європейського простору є зміцнення конкурентоспроможності туристичної галузі за рахунок впровадження фінансово-економічних інструментів. Економічне стимулювання туристичної галузі можна трактувати як підвищення зацікавленості державних органів влади до галузі туризму, збільшення припливу твердої валюти, поліпшення платіжного балансу та значні надходження до державного бюджету. Галузь туризму безпосередньо впливає на підвищення рівня зайнятості населення країни, сприяє розгалуженню туристичної інфраструктури та розвитку виробництва товарів та послуг, а також регіональним комунікаціям.

Між тим, в сучасних умовах розвитку туристичної сфери першочерговою метою економічного стимулювання має стати збільшення доходності туристичної галузі України за рахунок ефективного функціонування її території, яка повинна характеризуватися високим рівнем кадрового, організаційного та фінансового потенціалу, та умовами, що зумовлюють розвиток підприємств туристичної індустрії. Наступним напрямом інтеграції до європейського туристичного простору має стати впровадження соціального захисту, підвищення кваліфікаційного рівня працівників сфери туризму. Цей напрям забезпечується соціально-психологічними інструментами впливу, які включають стимулювання праці у туристичній галузі, що являє собою наявність суб'єктів та об'єктів мотивації, до яких прийнято відносити органи управління туристичною сферою державного та регіонального рівня та підприємства туристичної галузі. Головною метою органів управління є створення умов для трудової діяльності, які у подальшому дадуть результати, що були заплановані заздалегідь з метою задоволення потреб суспільства. Таким чином, відбувається реалізація механізмів стимулювання, вплив яких обумовлює способи здійснення мотивацій конкретних об'єктів. Важливого значення набуває кадрове забезпечення туристичної галузі України як пріоритетного напрямку розвитку індустрії туризму.

Інструменти інфраструктурно-технологічного впливу формуються на основі розробки та впровадження сучасних туристичних продуктів, а також вдосконалення національної туристичної інфраструктури. Впровадження сучасної туристичної інфраструктури сприяє формуванню високого рівня туризму. Від стану матеріально-технічної бази туристичної сфери залежить якість туристичних послуг суб'єктів господарювання та привабливість країни як туристичної території взагалі. Вкрай важливим є відповідність національної матеріально-технічної бази туризму світовим стандартам якості прийому та обслуговування подорожуючих. Задля досягнення відповідних міжнародних норм одним із необхідних заходів має стати запровадження інновацій у розвиток як матеріально-технічної бази туризму, так і туристичного продукту зокрема. Використання сучасних технологій та ефективне управління туристичною інфраструктурою створить об'єктивні підстави для формування

конкурентних переваг національної туристичної галузі та, як наслідок, посилять її конкурентні позиції на міжнародному ринку послуг. Вкрай важливим для посилення євроінтеграційних спрямувань України в галузі туризму є залучення в туристичну індустрію сучасних інформаційних технологій, а також формування PR-комплексу.

Залучення в індустрію туризму результатів науково-технічного прогресу сприятиме підвищенню якості та удосконаленню механізму надання туристичних послуг, стимулюванню інноваційного та інформаційного розвитку туристичної галузі. На сьогоднішній день, в умовах постійної конкурентної боротьби впровадження інновацій у національну туристичну галузь є необхідним процесом, який сприяє формуванню сучасного привабливого туристичного продукту/послуги не тільки на національному, а й на міжнародному рівні.

Таким чином, запропонована система взаємоузгоджених інструментів впливу на туристичну індустрію України як складова регуляторного механізму національної туристичної галузі дає можливість виділити основні напрями розвитку національної сфери туризму в умовах євроінтеграції. За умов реалізації наведених інструментів можливо підвищення стандартів якості обслуговування туристів до європейського рівня та створення сприятливих умов для реалізації вітчизняного туристичного потенціалу галузі з метою входження України у Європейський туристичний регіон на правах рівноправного партнера.

Список використаної літератури

1. Дубенюк Я.А. Туристичний мультиплікатор як комплексний показник розвитку туристичної галузі // Регіональні проблеми розвитку та рекреації: Збірник праць / НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень; Ред. кол.: В. К. Мамутов (відп. ред.) та ін. – Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2005. – С. 61-69; Dubeniuk Ya.A. Turystychnyi multiplyikator yak kompleksnyi pokaznyk rozvytku turystychnoi haluzi // Rehionalni problemy rozvytku ta rekreatsii: Zbirnyk tsauk. prats / NAN Ukrainy. In-t ekonomiko-pravovykh doslidzhen; Red. kol.: V. K. Mamutov (vidp. red.) ta in. – Donetsk: Yuho-Vostok, Ltd, 2005. – S. 61-69.
2. Осипенко К. В. Формування конкурентоспроможності національного ринку туристичних послуг / К. В. Осипенко // Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації, Київ, 20–22 нояб. 2013 р. – Київ : КНТЕУ, 2013. – С. 242–243; Osypenko K. V. Formuvannia konkurentospromozhnosti natsionalnoho rynku turystychnykh posluh / K. V. Osypenko // Transformatsyia natsyonalnykh modelei ekonomycheskoho razvytyia v uslovyiakh hlobalyzatsyy, Kyev, 20–22 noiab. 2013 r. – Kyiv : KNTEU, 2013. – S. 242–243.
3. Осипенко К. В. Характеристика підіндексів конкурентоспроможності в галузі подорожей та туризму/ К. В. Осипенко // Актуальні проблеми науки та освіти : матеріали XVI підсумкової наук.-практ. конф. викладачів м. Маріуполь, 31 січ. 2014 р. / за заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2014. – С. 57–59; Osypenko K. V. Kharakterystyka pidindeksiv konkurentospromozhnosti v haluzi podorozhei ta turyzmu/ K. V. Osypenko // Aktualni problemy nauky ta osvity : materialy KhVI pidsumkovoї nauk.-prakt. konf. vykladachiv m. Mariupol, 31 sich. 2014 r. / za zah. red. K. V. Balabanova. – Mariupol: MDU, 2014. – S. 57–59.
4. Ткаченко Т. І. Конкурентоспроможність в туризмі як провідний напрям сталого розвитку / Т. І. Ткаченко // Науково-інформаційний вісник Академії наук вищої освіти України. – 2012. – № 2(79). – С. 96–104; Tkachenko T. I. Konkurentospromozhnist v turyzmi yak providnyi napriam staloho rozvytku / T. I.

Ткаченко // Naukovo-informatsiyni visnyk Akademii nauk vyshchoi osvity Ukrainy. – 2012. – № 2(79). – С. 96–104.

5. Туризм як національний пріоритет : кол. монографія / за ред. І. М. Писаревського. – Харків : ХНАМГ, 2010. – 284 с.; Turyzm yak natsionalnyi priorytet : kol. monohrafiia / za red. I. M. Pysarevskoho. – Kharkiv : KhNAMH, 2010. – 284 с.

6. Туристські дестинації (теорія управління, бренд) : монографія / Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко, М. Г. Бойко та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 347 с.; Turystski destynatsii (teoriia upravlinnia, brend) : monohrafiia / T. I. Tkachenko, S. V. Melnychenko, M. H. Boiko ta in. ; za zah. red. A. A. Mazaraki. – Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2013. – 347 s.

Стаття надійшла до редакції 25.10.18.

K.V.Osipenko

TRENDS OF NATIONAL TOURISM INDUSTRY INTEGRATION TO THE EUROPEAN TRAVEL REGION

The article is devoted to the search and determination of the directions of Ukraine's integration into the European tourist region. On the basis of the conducted research, it was determined that the key direction of the Ukrainian national tourism industry integration into the European region is the development of a documentary base of tourism, which coordinates the processes of integration cooperation between Ukraine and the European tourist region. It is determined that the tourism industry is characterized by dynamic development and is one of the first places among the types of economic activity, which brings big profits to the countries and regions. Due to its geographical position, its natural and historical peculiarities, its active participation in the international division of labor, the attraction of foreign investment in the tourism industry, the presence of high quality goods and services on the domestic market, and the stability of the national currency, Ukraine has great perspectives for the development not only domestic, but also international tourism. The analysis, which was made, defined that in the regions of Ukraine there is a insignificant economic result from tourism activity, which indicates the ineffective functioning of the tourism sector, as well as the low level of competitiveness of national services in comparison with the offer of services in the international tourism industry.

It is noted that in the context of the interconnected world development, the most effective economic model is the openness and unity of the economy, as well as the expansion of foreign economic relations. It is worth to understand that Ukraine's development, including in the tourism industry, is impossible without international cooperation. Therefore, a progressive transformation of the Ukrainian tourism industry is needed, which would be able to integrate into international tourist relations. The listed tourist resources, geopolitical parameters and borders, scientific and technological, cultural and human potential give Ukraine significant competitive advantages, which in perspective will allow taking a respectable place among the countries of the European region.

Key words: *tourist region, regional development, regional integration, international cooperation.*

О.В. Булатова, О.І. Карпенко, Е.В. Федоров

ОЦІНКА ПРОЦЕСІВ ТІНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ

У роботі проаналізовано динамічні зміни та надано оцінку процесам тінізації української економіки. Визначено, що тіньова економіка негативно впливає на забезпечення економічної безпеки держави, її конкурентоспроможність, на формування міжнародного іміджу країни в цілому. Обґрунтовано основні фактори, що сприяли поширенню процесів тінізації української економіки, виділено базові ознаки тіньової економіки як складного соціально економічного явища: структурність, спільна мотивація та неможливість виокремлення тіньової та офіційної (легальної) економіки, мережевість тіньових структур, подвійний характер тіньової економіки тощо. Проаналізовано рейтинг України у відповідних міжнародних рейтингових порівняннях, які виступають важливим індикатором середовища, що формує рівень тінізації економіки.

Ключові слова: економічна безпека, тіньова економіка

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» економічна безпека визначається як сфера забезпечення умов для сталого та збалансованого економічного зростання, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, її детінізації тощо [21]. Важливу загрозу для успішного розвитку економіки становить її тіньова складова. Фактично, тіньова економіка негативно впливає на забезпечення економічної безпеки держави, її конкурентоспроможність, на формування міжнародного іміджу країни в цілому.

Сьогодні у науковій літературі використовується понад тридцять різноманітних термінів, які використовуються дослідниками для визначення поняття «тіньова економіка» [28, С.8]. Одними із перших, хто звернув увагу на те, що у статистичному розрахунку основних макроекономічних показників не враховуються певні види діяльності, сукупність яких визначали як тіньова економка були Е. Фейг [1], П.Гутманн [3], П.Бернштейн [4], Г.Хейч [4]. З точки зору доходу, який не враховується фіскальними органами та , відповідно, не підпадає під оподаткування, розглядає тіньову економіку В. Танзі [6], причинами чого дослідник визначає рівень податків у країні, існуючі правила, заборони та корупція у країні. У свою чергу, досліджуючи природу виникнення тіньової економіки, Е. де Сото визначає, у першу чергу, неспроможність держави у забезпеченні потреб свого населення [26].

У роботах українських дослідників тіньова економіка найчастіше розглядається як складне соціально-економічне явище, що охоплює різні види діяльності (як легальних, так і протизаконних), які здійснюються задля отримання прибутку – неофіційного (або нелегального) [25, 9]. У деяких роботах головний акцент зроблено на організаційні та управлінські аспекти регулювання економічних відносин між економічними суб'єктами, дія яких призводить до ухилення від офіційного статистичного обліку та контролю, та, відповідно, не враховуються у розрахунок основних макроекономічних показників [13].

У широкому розумінні основу тіньової економіки формує незареєстрований дохід від будь-якої економічної діяльності (виробництва товарів та послуг, фінансових та бартерних операцій), який підлягав би оподаткуванню, якщо б така діяльність була

відома податком органам [2, С.2]. У вузькому розумінні тіньова економіка включає в себе всі продукти та послуги, які продукуються на ринку і які навмисно приховуються від органів державної влади задля уникнення сплати податків та інших обов'язкових платежів, недотримання нормативів і стандартів, які стосуються певних стандартів ринку праці на ринку праці, таких як мінімальна заробітна плата, максимальний робочий день, стандарти безпеки тощо.

Значний і достатньо сформований тіньовий сектор економіка України отримала у «спадщину» від радянської моделі господарювання, наявність якого вже визначала можливості диференціації доходів у суспільстві [24, С.89]. У свою чергу, відсутність відповідних наукових досліджень, спрямованих на вивчення механізмів тінізації економіки, корупції, криміналізації суспільства в умовах роздержавлення та приватизації, формування нової моделі господарювання, а від так, і відсутність науково-обґрунтованих розробок щодо детінізації економіки сприяли стрімкому поширенню та поглибленню цих негативних явищ, рівень яких значно перевищує критичний пороговий рівень.

За розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [11, С.3] рівень тіньової економіки складає третину офіційного ВВП. Найвищий рівень тіньової економіки був зафіксований в Україні у 2014 році й становив 43% (рис.1). Згідно методики розрахунку показників економічної безпеки, прийнятої Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, критичним пороговим рівнем визначено 30% тінізації від офіційного ВВП [15].

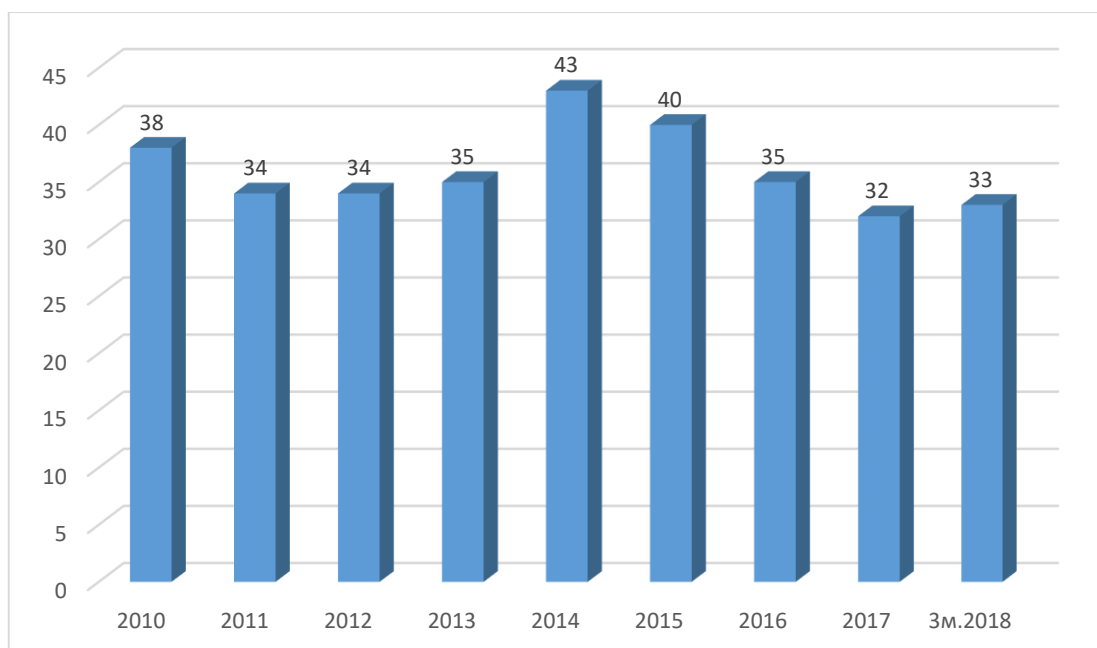

Рис. 1 Рівень тіньової економіки в Україні, % від обсягу офіційного ВВП

Рис.1 наочно доводить, що за весь період спостережень рівень тінізації національної економіки перевищував відповідний пороговий індикатор макроекономічного стану, а це створює загрози національній безпеці держави [15]. Слід зазначити, що за іншими експертними оцінками рівень тінізації економіки є значно вищим. Так, згідно досліджень та розрахунків Ф. Шнайдера (F. Schneider), А.Буен (A.Buehn), Л.Медіна (L.Medina), які проведено за результатами спостережень

143 країн з 1996 року по 2014 рік [2, 5], середній рівень тіньової економіки в Україні становить 47,74% (з мінімальним рівнем 41,56% та максимальним 56,67%). Дослідження цих авторів доводять, що найменші обсяги тінізації мають країни із високим рівнем розвитку, зокрема: США 8,19%, Австрія 9,16%, Люксембург 9,47%, Швейцарія 9,48%, Японія 10,79%, Сінгапур 11,84%, Нідерланди 12,45%, Великобританія 12,76%, Нова Зеландія 13,35%, Канада 15,83% [2, С.19-22]. Серед причин таких розбіжностей у визначенні обсягів тінізації економіки зазвичай виділяють [28, С.13] відмінності у визначенні сутності «тіньової економіки», методиці та методології визначення її обсягів, а також неможливість об'єктивного оцінювання послуг, що надаються у тіньовому секторі.

Серед системних факторів тінізації української економіки експерти Міністерства економічного розвитку і торгівлі виокремлюють [10, С.14]:

- високий рівень корупції;
- низька ефективність функціонування органів судової системи;
- недостатній захист прав на рухому та нерухому власність, включаючи права на фінансові активи;
- непередбачуваність змін у податковому законодавстві тощо.

Проведений аналіз наукових досліджень [12, 31, 24, 8] дозволяє визначити систематизувати фактори, що сприяли поширенню процесів тінізації української економіки:

по-перше, це *економічні фактори*, які пов'язані із недосконалістю ринкового середовища, формування якого продовжується і знаходиться у стадії реформування (недосконала структура ринку, низька ефективність держави у формуванні конкурентоспроможної економіки, дисбаланс у сфері зайнятості), неефективністю державного регулювання ринкових процесів тощо (непередбачувані зміни у податковому законодавстві та неефективне адміністрування податків, надмірна зарегульованість економічної діяльності, несприятливі умови бізнесу тощо);

по-друге, суттєвий вплив на процеси тінізації забезпечують *інституційні фактори*, які пов'язані із діяльністю інститутів, які функціонують в національній економіці (політична нестабільність, недосконалість судової та правоохоронної системи (з точки зору їх незалежності та ступеню довіри з боку суспільства), неефективна дія державних антикорупційних органів, суперечливість та дублювання нормативно-законодавчої бази недостатній захист прав, у тому числі прав на фінансові активи, прав інтелектуальної власності тощо),

в-третє, в Україні не існували тривалий час відповідні стандарти законослухняної поведінки, як з боку пересічних громадян, суб'єктів господарювання, так і державних службовців, які формують морально-етичні фактори, вплив яких визначають високий рівень корупції, економічної злочинності тощо.

Аналіз динамічних змін рівня тінізації економіки виявив наступне [11]. По-перше, забезпечення економічного зростання протягом останніх двох років, розширення внутрішнього попиту та досягнення відносної макроекономічної стабільності. Протягом 2016-2017 років спостерігається зростання цього макроекономічного показника (рис.2) [7]. Зростання реального ВВП України зафіксовано вперше за останні 4 роки після того, як економіка продемонструвала падіння на 9,8% в 2015 році. Номінальний ВВП становив 2982,9 млрд.грн (дані наводяться без урахування окупованій території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції), третина з якого припадає на тіньову економіку.

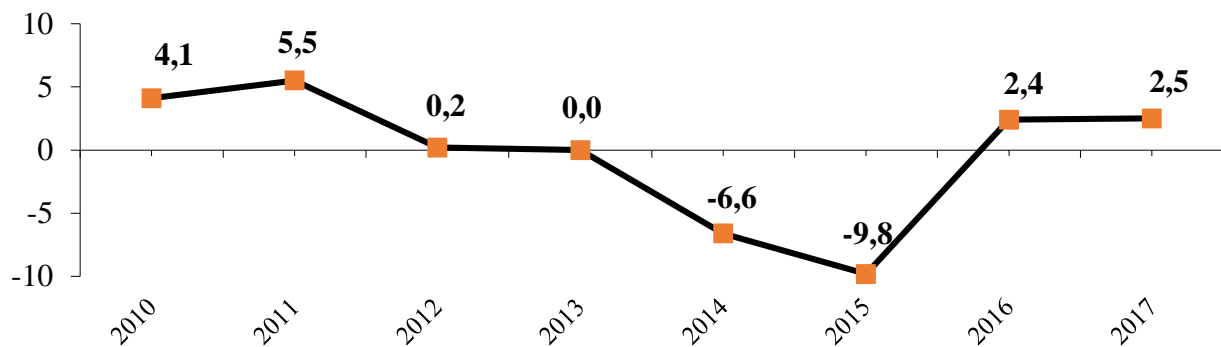

Рис.2 Зміна обсягу ВВП (у % до попереднього року)

Однак волатильність цін на зовнішніх ринках, особливо в наслідок кризових явищ, виявились надто ризиковими для забезпечення стабільного розвитку національної економіки. З урахуванням того, що внутрішній ринок практично повністю контролюється товарами імпортного виробництва, частка вітчизняної продукції у структурі внутрішнього споживання постійно скорочується, а також беручи до уваги тіньовий імпорт, то «ситуація із внутрішнім споживчим ринком виглядає катастрофічною» [29, С.31]. Неєфективна структура українського експорту та низька здатність до імпортозаміщення визначають високу чутливість зовнішньої торгівлі України до кон'юнктурних змін на світових товарних ринках[29, С.146-151]. Відповідно, українська економіка визначається як експортоорієнтовна та імпортозалежна. Маніпулювання із зовнішньоторговельними операціями (завищення або заниження вартості експортно-імпортних товарів), тіньові операції у зовнішній торгівлі спричиняють деструктивні макроекономічні ефекти, обмежують економічне зростання, дестабілізують фінансову сферу. Позитивні зрушення у цій сфері можливі за умов наявності транспарентних та ефективних механізмів зовнішньої торгівлі. В іншому випадку, тіньова складова зовнішньої торгівлі України стає вагомим фактором втрат державних фінансів та деформації платіжного балансу.

По-друге, в країні поступово реалізується комплекс реформ, спрямованих на розвиток бізнес-середовища, дерегуляції підприємницької діяльності. Так, відбувається поступове покращення національних показників у світовому рейтингу Doing Business-2019 [19], у якому країна посідає 71 позицію серед 190 країн (відповідно, Doing Business-2018 Україна займала 76 місце, Doing Business-2017 - 80 місце, Doing Business-2016 - 83). Позитивна динаміка спостерігається й за іншим міжнародним рейтингом – за показником Індексу економічної свободи-2018 [20]. Україна покращила у 2018 році своє місце у загальносвітовому рейтингу – 51,9 з 150 країн (у попередньому році, за показником індексу Україна займала 166, а в 2016 році - 162) за рахунок, перш за все, покращення свободи інвестицій. Однак у країні досить залишилися невирішені проблеми відносно корупції, а суди визнано як державні установи, яким найменше довіряють. Уповільнення швидкості реформування бізнес-сектору разом із політичною нестабільністю ускладнює невизначеність у регулюванні комерційних операцій. У цілому ж, Україна займає останню позицію серед 44 країн регіону Європи, а її загальна оцінка нижча за регіональні та середні показники індексу економічної свободи.

По-третє, реалізація цілеспрямованої політики уряду щодо легалізації зайнятості, зменшення навантаження на фонд оплати праці (зменшення ставки єдиного соціального внеску до 22%), поступове зростання мінімальної заробітної плати (з

01.01.2017 мінімальну заробітну плату встановлено на рівні 3200 грн. проти 1600 грн. з 01.12.2016, з 01.01.2018 вже на рівні 3723 грн.), сприяли поступовому зростанню реальної заробітної плати (табл.1).

Таблиця 1

Зведена таблиця індексів реальної заробітної плати за останні роки
 (% до попереднього місяці)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
січень	86,7	86,8	89,5	88,8	87,0	83,3	80,3	91,7
лютий	100,1	100,9	102,5	101,6	100,7	99,6	105,3	102,3
березень	106,8	106,6	104,1	105,4	104,1	95,9	106,2	106,8
квітень	100,2	98,8	100,5	100,8	97,3	90,8	96,1	97,7
травень	105,1	100,8	102,8	100,5	96,3	99,0	101,6	101,4
червень	108,1	104,7	103,4	103,9	103,9	105,8	107,2	105,8
липень	100,0	102,9	101,3	101,4	97,7	103,1	100,9	99,5
серпень	95,2	98,4	97,8	97,0	92,9	96,6	97,1	97,0
вересень	100,1	101,5	99,6	98,7	100,3	101,0	101,2	101,3
жовтень	98,4	99,7	101,8	100,4	98,5	105,6	97,0	99,2
листопад	101,0	99,8	99,7	99,4	98,8	97,3	99,3	100,5
грудень	110,6	111,5	108,6	110,1	110,0	115,2	118,6	116,2
За рік	110,5	111,0	111,0	106,8	86,5	90,1	106,5	118,9

Зростання рівня заробітної плати в економіці, що посилює купівельну спроможність домогосподарств, стимулює розвиток внутрішнього ринку. ВВП у розрахунку на одну особу становить 70210 грн (що на 26% більше рівня 2016 року, коли ВВП на одну особу становило 55848 грн). У той же час, в Україні достатньо високою залишається неформальна зайнятість. Так, у 2017 році кількість неформально зайнятого населення віком 15-70 років сягала 3,7 млн. осіб або 22,9% до загальної кількості зайнятого населення відповідного віку [14]. Такий значний обсяг неврегульованої сфери трудових відносин – це не тільки недоотриманні державою доходи, це, перш за все, позбавлення будь-яких соціальних гарантій та захисту для усіх неофіційно працюючих.

Неспроможність держави у формуванні прозорого та сприятливого бізнес-клімату, розвитку підприємницької ініціативи та діяльності на тлі складного соціально-економічного становища та неефективно працюючого інституційного середовища посилює процеси тінізації економіки. Ці процеси впливають на стрімкий розвиток незареєстрованої в установленому порядку економічної діяльності суб'єкта господарювання, що призводить до порушення законодавчо встановлених норм (які пов'язані із дотримання умов праці, рівня заробітної плати, сплати податків тощо) і встановлення нерегламентованих та незаконних видів господарської діяльності [15].

Дослідження тіньової економіки з точки зору системного підходу дозволяє виокремити наступні ознаки цього складного соціально економічного явища, яке притаманне усім економічним системам [28, 30]:

Структурність. Тіньова економіка характеризується наявністю стійких зв'язків і відносин, що забезпечують її цілісність. Функціонування та розвиток тіньової економіки є неможливим без всієї тіньової інфраструктури, разом із якою в національній економіці формується складно організована багаторівнева система, якій притаманні законодавча, судова, політична, ідеологічна, культурна, етична система

цінностей і поведінкових норм [28, С.27]. Крім того, як складна система, тіньова економіка вохоплює три складові: нерегламентована діяльність з виробництва (або неформальна економіка); регламентована діяльність та продаж необлікованих товарів (або прихована економіка); незаконна діяльність (або кримінальна економіка).

Спільна мотивація (отримання прибутку) та неможливість виокремлення офіційної (легальної) та тіньової економіки. По відношенню до офіційної економіки тіньова може бути як альтернативною (тобто конкуруючою із офіційною економікою), так і неальтернативною (неконкуруючою по відношенню до офіційної економіки). Крім того, кримінальна складова у складі тіньової економіки робить її непорівняною із офіційною економікою, де злочинні види діяльності взагалі заборонені у країні, а від так існує невизначеність реальних обсягів і масштабів тіньової економіки.

Мережевість тіньових структур. Сучасна тіньова економічна діяльність може охоплювати різні рівні: локальний (рівень конкретного суб'єкта господарювання), регіональний (тіньова діяльність охоплює відповідні регіональні простори), національний (тіньова діяльність охоплює всю державу), міждержавний (тіньова економіка розвивається в межах економічно пов'язаних країнах), міжнародний (загальносвітовий рівень реалізації тіньової діяльності).

Подвійний характер тіньової економіки, що полягає в конструктивних і деструктивних її засадах. Конструктивні засади тіньової економіки полягають, перш за все, що наявність тіньового сектору дозволяє «компенсувати» втрату робочих місць громадянам країни, для підприємств наявність прихованої діяльності стає певною «стратегією» виживання. Деструктивний вплив полягає у тому, що тіньова економіка руйнує можливості побудови ефективної збалансованої соціально-економічної системи, чим й несе загрозу економічній безпеці країни.

Рейтинг України у відповідних міжнародних порівняннях [17-19] стає важливим індикатором, що певною мірою визначає характер середовища, яке впливає на рівень тіннізації економіки. Між обсягами тіннізації економіки України та індексами економічної свободи і сприйняття корупції за результатами дослідження [23] встановлено прямий взаємозв'язок між рівнем тіннізації національної економіки та тим положенням, яке займає Україна у міжнародних рейтингах: частка тіньової економіки зростає одночасно зі зниженням місця країни у зазначених міжнародних рейтингах.

Таблиця 2

Україна в окремих світових рейтингах

рік	Показник у рейтингу	Economic Freedom Index	Corruption Perception Index	Doing Business	Global Competitiveness Index	Рівень тіньової економіки, %
2018	Місце у рейтингу	150 місце з 180	Н.д.	76 місце з 190	81 місце з 137	33*
	Значення показника	51,9	Н.д.	65,75	4,11	
2017	Місце у рейтингу	166 місце з 180	130 місце з 180	80 місце з 190	85 місце з 138	32
	Значення показника	48,1	30	63,90	4,00	
2016	Місце у рейтингу	162 місце з 180	131 місце з 176	83 місце з 189	79 місце з 140	35
	Значення показника	- 46,8	29	63,04	4,03	

*за 3 місяці 2018 року

Міжнародне експертне середовище оцінює рівень корупції в Україні як дуже високий. Експертне оцінювання з боку британської аудиторсько-консалтингової групи «Ernst&Young» також визначає високий рівень корупції в Україні, який є найбільший серед країн Європи та Близького Сходу [22, С.129]. За даними Transparency International у рейтингу «Індекс сприйняття корупції 2017» за рівнем корупції Україна посідає 130 місце із 180 країн (у 2016 році – 131 місце), що є наслідком неефективної роботи антикорупційних інституцій в Україні, які потребують відповідного реформування шляхом створення дієвої системи антикорупційного правосуддя із залученням іноземних спеціалістів, налагодження системної комунікації щодо антикорупційної реформи з суспільством та міжнародними партнерами, дотримання зобов'язань тощо. Крім того, важливою умовою стає дерегуляція бізнесу, формування стабільних та прогнозованих умов для його ведення в Україні шляхом встановлення прозорих правил взаємовідносин у трикутнику «суспільство – влада – бізнес» [17]. Дуже повільно відбувається посилення позицій України й у міжнародному рейтингу конкурентоспроможності, який щороку презентує Всесвітній економічний форум.

Проведений аналіз та оцінка поширення процесів тінізації української економіки з точки зору формування економічної безпеки країни дозволяють зробити наступні висновки.

Тіньова економіка негативно впливає на забезпечення економічної безпеки держави, її конкурентоспроможність, на формування міжнародного іміджу країни в цілому. У широкому розумінні основу тіньової економіки формує незареєстрований дохід від будь-якої економічної діяльності, у вузькому розумінні тіньова економіка включає в себе всі продукти та послуги, які продукуються на ринку і які навмисно приховуються від органів державної влади задля уникнення сплати податків та інших обов'язкових платежів, недотримання нормативів і стандартів.

За офіційними розрахунками рівень тіньової економіки в Україні складає третину офіційного ВВП перевищує нормативно визначений критичний пороговий рівень, що створює загрози національній безпеці держави. За експертними оцінками рівень тінізації економіки є значно вищим. Рівень розбіжностей зумовлений відмінностями у визначенні сутності «тіньової економіки», методиці та методології визначення її обсягів, а також неможливістю об'єктивного оцінювання послуг, що надаються у тіньовому секторі.

Основними факторами, що сприяли поширенню процесів тінізації української економіки, визначено: *економічні* (пов'язані із недосконалістю ринкового середовища, неефективністю державного регулювання ринкових процесів тощо); *інституційні* (пов'язані із діяльністю інститутів, які функціонують в національній економіці з точки зору їх незалежності та ступеню довіри з боку суспільства, неефективна дія державних антикорупційних органів, суперечливість та дублювання нормативно-законодавчої бази, недостатній захист прав тощо); *морально-етичні* (відсутність відповідних стандартів законослухняної поведінки, як з боку пересічних громадян, суб'єктів господарювання, так і державних службовців, які визначають рівень корупції, економічної злочинності тощо).

Ознаками тіньової економіки як складного соціально економічного явища визначено: *структурність* (тіньова економіка характеризується наявністю стійких зв'язків, що забезпечують її цілісність і відносин, які охоплюють нерегламентовану діяльність з виробництва (неформальна економіка); регламентовану діяльність та продаж необлікованих товарів (прихована економіка); незаконну діяльність (кримінальна економіка); *спільна мотивація та неможливість виокремлення тіньової та офіційної (легальної) економіки*, по відношенню до якої тіньова економіка може бути альтернативною (тобто конкуруючою із офіційною економікою),

неальтернативною (неконкуруючою по відношенню до офіційної економіки) та кримінальною, що унеможливорює визначеність реальних обсягів і масштабів тіньової економіки; *мережєвість тіньових структур* (діяльність яких охоплює наступні рівні: локальний (рівень конкретного суб'єкта господарювання), регіональний (тіньова діяльність охоплює відповідні регіональні простори), національний (тіньова діяльність охоплює всю державу), міждержавний (тіньова економіка розвивається в межах економічно пов'язаних країнах), міжнародний (загальносвітовий рівень реалізації тіньової діяльності); *подвійний характер тіньової економіки* (що полягає в конструктивних і деструктивних її засадах та механізмах впливу).

Рейтинг країни у відповідних міжнародних порівняннях стає важливим індикатором середовища, що формує рівень тінізації економіки: частка тіньової економіки зростає одночасно зі зниженням місця країни у міжнародних рейтингах, що характеризують рівень економічної свободи, прогрес у реформуванні економіки та її інституційного середовища тощо.

Список використаної літератури

1. Feige E. How big is the Irregular Economy? / Feige E. // Challenge, 1979. – Vol. 6. – № 22. – P. 5-13.
2. Friedrich Schneider, Andreas Buehn Shadow Economy: Estimation Methods, Problems, Results and Open questions// Open Economics 2018; 1: 1–29 <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/openec.2017.1.issue-1/openec-2017-0001/openec-2017-0001.pdf>.
3. Gutmann P. M. The Subterranean Economy / Gutmann P. M. // Financial Analysts Journal, 1977 – Vol. 34/1.– P.26-27
4. Peter L. Bernstein, Gary Hecht Subterranean Economy Controversy Financial Analysts Journal Vol. 34, No. 2 (Mar. - Apr., 1978), pp. 10-12
5. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? by Leandro Medina and Friedrich Schneider IMF Working Papers WP/18/17 <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2018/wp1817.ashx>.
6. Tanzi V. The Underground Economy in the United States: Annual Estimates, 1930-80 //Staff Papers (International Monetary Fund)Vol. 30, No. 2 (Jun., 1983), pp. 283-305
7. Валовий внутрішній продукт у I–IV кварталах 2017 року й у 2017 році. - ЕКСПРЕС-ВИПУСК. – Державна служба статистики України, 2018. – 17с.
8. Варламова І. В. Рівень тінізації економіки: національні та світові тенденції// Економіка і регіон. - № 4 (41). – 2013. –с.58-63.
9. Варналій З. С. Теоретичні засади детінізації економіки України// Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2014. № 1. – С.46-53.
10. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. I квартал 2017 року. – Міністерство економічного розвитку України. – 2017. – 22с.
11. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. I квартал 2018 року. – Міністерство економічного розвитку України. – 2017. – 23с. <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
12. Ладюк О. Д. ХАРАКТЕРИСТИКА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ// О. Д. Ладюк . - Економіка та держава. 2017. - №8. – 32-34.
13. Ламанова Т. Тіньова економіка – визначення, структура, методи оцінки / Т. Ламанова // Економіка, фінанси, право, 2000. – № 3. – С. 22-26.
14. Майже чверть українців працюють у тіньовій економіці. Українські національні новини. Інформаційне агентство // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.unn.com.ua/uk/news/1723006-mayzhe-chvert-ukrayintsiv-pratsyuyut-u-tinovi-ekonomitsi>.

15. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки / Наказ Міністерства економіки України від 18 лютого 2009 р. № 123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/file/link/135879/file/Metod_TinEk.doc.

16. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України // Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.

17. Офіційний сайт антикорупційної організації Transparency International [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: <https://www.transparency.org>.

18. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org>.

19. Офіційний сайт Doing Business [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org>.

20. Офіційний сайт Heritage Foundation [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: <https://www.heritage.org>.

21. Про основи національної безпеки України (Відомості Верховної Ради України (ВВР): Закон України. – 2003, № 39, ст.351) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

22. Пробоїв О.А., Гуменяк Л.В. Корупція і високий рівень тіньової економіки як визначальні фактори впливу на інвестиційну привабливість України та її інтеграційні прагнення// Економіка і суспільство Випуск # 14 / 2018/ -С/127-138

23. Рейкін В.С. Аналіз міжнародних рейтингів України як індикаторів впливу детермінант тіньової економіки// причорноморські економічні студії. - Випуск 21. – 2017. – 47-52

24. Савич І.В.. Детермінанти формування тіньової економіки України// «Young Scientist» (економічні науки). – 2014. - № 12 (15). – с.89-91

25. Солодовникова І. І. (Мазур І. І.) Тенденції тінізації української економіки та шляхи її детінізації / І. І. Солодовникова // Теорії мікро макроекономіки. Зб. наук. праць МОН України. – К. : Академія муніципального управління, 2003. – Вип. 12. – С. 29-38.

26. Сото Э. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире. М.: Catallaxy, 1995. – 320с.

27. Тенденції тіньової економіки в Україні у I кварталі 2018 року Міністерство економічного розвитку і торгівлі України <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>

28. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання [Текст] : аналіт. огляд / [упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 152 с.

29. Тіньова міжнародна торгівля: макроекономічна теорія та фіскальні наслідки для України: монографія/ Вдовиченко А.М., Зубрицький А.І., Рубцов О.М., Семирянов Д.Я., Серебрянський Д.М.; за аг.ред. Д.М. Серебрянського. – К.:Алерта,2014. – 202с.

30. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О.В. Турчинов. – К.: АртЕк, 1995. – 300 с.

31. Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації: Монографія / М.І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.

O. V. Bulatova, O. I. Karpenko, E. V. Fedorov

ASSESSMENT OF SHADOWING OF UKRAINIAN ECONOMY AND ECONOMIC STABILITY OF THE COUNTRY

This article analyzes and assesses inter-temporal changes of shadowing process of Ukrainian economy. It has determined that the shadow economy affects negatively the economic stability of a country, its competitiveness as well as development of state's international image in general. In the broadest sense, the basis of the shadow economy is made up of unregistered income from any economic activities. In a strict sense, the shadow economy incorporates all goods and services produced in the market and deliberately hidden from the state authorities in order to avoid paying taxes and other statutory payments as well as not to comply with standards and regulations.

As per the analysis results it has been found out that according to official canvassing, the level of the shadow economy in Ukraine is one third of the official GDP therefore exceeding the legally defined critical threshold level, and posing a serious threat to the national security. Experts estimate that the level of shadow economy is much higher. The level of discrepancies is due to cleavage in the essence definition of the "shadow economy", volume determining methods and approaches, and failure to assess objectively services provided in the shadow sector.

The paper specifies and determines the group of factors contributing to the spread of shadowing of the Ukrainian economy, namely: economic ones (related to the imperfection of the market environment, the ineffectiveness of state regulation of market processes, etc.) institutional ones (related to the results of the activities of institutions functioning within the national economy); moral and ethical ones (conditioned by the scarcity of appropriate law-abiding behavior standards that determine the level of corruption, economic crime, etc.).

The study highlights the features of the shadow economy as a complex social and economic phenomenon, namely: structure (the shadow economy has an appropriate structure and infrastructure, and it is characterized by the presence of stable ties and relationships that ensure its integrity); common motivation and failure to distinguish between the shadow and the official (legal) economy, in relation to which the shadow economy can be alternative, non-alternative and criminal, which makes it impossible to determine the real scope and scale of the shadow economy; networking capabilities of shadow structures (activities of which encompasses the following levels: local, regional, national, interstate and international ones), the dual nature of the shadow economy (due to its constructive and destructive influence principles and mechanisms).

It is been stated that the country's rating in the relevant international comparisons is becoming a significant indicator of the environment that forms the level of shadow economy since the share of the shadow economy is increasing simultaneously with the decrease of the country's placement in international ratings, that characterize the level of economic freedom, economic reform progress as well as its institutional environment, etc.

Key words: economic security, shadow economy

УДК 339.9

Jan Polowczyk, Ofer Zaks

PLANNING FALLACY IN ISRAELI HIGH-TECH SECTOR M&A

Purpose: The aim of this study was to identify the role of cognitive biases in M&As failures. Decision making process in M&As is not purely rational. It is influenced by so-called planning fallacy, which is a concept comprising a few cognitive biases described in literature.

Design/ methodology/ approach: The research applied case study analysis from Israeli high-tech sector. The research was of a qualitative nature and based on secondary data.

Findings: Decisions and selection of target companies for M&A are often based on the imaginary optimism of the acquirer instead of a rational calculation of profit and loss. CEOs sometimes exaggerate the advantages by building success scenarios and by so doing they ignore the failure potential. As a result they promote initiatives that will never remain in budget and time frame.

Practical implications: Executives should use a variety of strategies to counter the cognitive biases, building more breaks into schedules and introducing a decision quality control checklist that can reduce the effect of cognitive biases in an organization.

Originality/value: The article contributes to better description and understanding of M&A failures by the concept of planning fallacy.

Keywords: *cognitive biases, planning fallacy, mergers and acquisitions*

Introduction.

Despite the abundance of mergers and acquisitions (M&As) activity, many of these deals produce negative returns to shareholders. Behavioral theory enriches our knowledge of the micro behavioral processes that underpin the micro cognitive decisions that drive firm outcomes. The article presents the pilot research regarding the planning fallacy phenomenon in M&A failures.

The article consists of two parts. The first chapter discusses the concept of the planning fallacy and the connected main cognitive biases: overconfidence, overoptimism, sunk-cost effect and herding instinct. In the second chapter the pilot sample consisting of four M&A cases from Israeli high-tech sector which did not deliver a satisfactory return to shareholders are presented. The history of each case is described and the reasons for their failure are identified in terms of planning fallacy.

Entrepreneurship in Israel has a long history of innovating (Senor, Singer, 2011). Silicon Wadi, an area with a strong concentration of high-tech industries, is regarded as the second only to the American Silicon Valley. The smart Israeli start-ups are sought after by hi-tech giants like Google, Apple, Intel, Microsoft and many others.

The acquisition of another business entity is one of the most challenging strategic activities a firm can undertake (Hitt et.al., 2001). Despite the abundance of M&A activity, researchers indicate that many of these deals produce negative returns for the acquiring firm's shareholders (e.g. Mulherin, Boone, 2000; Schoenberg, 2006; Yim, 2013). The literature has posited numerous explanations as to why M&As fail (Friedman et al., 2015).

Currently rationality is still a dominant perspective in M&A research (Iyer, Miller, 2008). However as H.A.Simon (1976, p.242) pointed out, rationality does not determine behavior because „behavior is determined by the irrational and nonrational elements that bound the area of rationality’. Behavioral theory enriches our knowledge of the micro behavioral processes that underpin the micro cognitive processes that drive firm outcomes (Olejniczak, Śliwowski, 2015).

M&A failure can be conceptualized in different ways such as low shareholder value, low or negative return on equity/assets and a declining stock price, etc. (e.g. King et al., 2004). M&A decisions are made by human beings who are bounded in their rationality and, as such, are subject to human predisposition, prejudice and bias (Powell et al., 2011). Human cognitive biases affect managers' approaches to M&As and are naturally among the fundamental causes of their failure.

Planning fallacy and cognitive biases.

D.Kahneman and A.Tversky (1979) coined the term planning fallacy to describe plans and forecasts that are unrealistic. Examples of planning fallacy abound in the experiences of businesses, governments and individuals. The authors of unrealistic plans are often driven by the desire to get the plan approved – whether by their superior or by a client – supported by the knowledge that projects are rarely abandoned unfinished merely because of cost overruns or completion times (Kahneman 2011).

There are four cognitive biases which play a significant role in planning processes: overconfidence, overoptimism, sunk-cost effect and herding instinct. Our brains are programmed to make us feel overconfident. This can be a good thing: for instance, it requires great confidence to launch a new business. Only a few start-ups will become highly successful. The world would be duller and poorer if our brains did not inspire great confidence in our own abilities. But there is a downside when it comes to formulating and judging strategy based on M&As.

Related to overconfidence is the problem of overoptimism. People have a natural bias toward overoptimism (Lovallo, Kahneman, 2003). Executives are often selected for their enthusiasm and optimism. Pessimists can be perceived as disloyal. This means that one is likely to find a greater proportion of optimists amongst executives as one gets nearer the top of the organizational ladder. This then creates a barrier to adaptability because the optimists feel a less acute need to change than do realists. Optimistic individuals play an important role in shaping our lives. Their decisions make a difference; they are the inventors, the entrepreneurs, the political and military leaders. They succeed because they seek challenges and take risks. Their self-confidence is reinforced by the admiration of others.

Another cognitive bias connected with strategic planning is called the sunk-cost effect, otherwise known as "throwing good money after bad." When large projects overrun their schedules and budgets, companies (or governments) still keep investing to complete them, although a decision to write off their investments could be more rational. The fourth cognitive bias discussed here is herding instinct. The desire to conform to the behavior and opinions of others is a fundamental human trait and an accepted principle of psychology (Belsky, Gilovich, 2000). For most executives, only one thing is worse than making a huge strategic mistake: being the only person in the industry to make it. Herding effect can have positive effects when for example supports distribution of new technology. On the other hand following competitors can reduce return from the investment.

CEOs tend to commit other biases, e.g.: confirmation bias leads them to ignore evidence that contradicts their preconceived notions; anchoring causes them to weigh one piece of information too heavily; false-consensus effect causes them to tend to overestimate the extent to which others share their views and experiences. Researchers show many causes of false-consensus, including: confirmation bias (the tendency to seek out opinions and facts that support our own beliefs and hypotheses), selective recall (the habit of remembering only facts and experiences that reinforce our assumptions), biased evaluation (the quick acceptance of evidence that supports our hypotheses, whilst contradictory evidence is subjected to rigorous evaluation), and groupthink (the pressure to agree with others in team-based cultures).

F.Gino and B.Staats (2015) have identified four additional biases: towards success (preoccupation with success which impedes learning), towards action (work harder, even if it

is counterproductive), towards fitting in (people conform to what they think are the organizational norms and rules), and towards experts (the notion that experts are the best source of ideas).

Scholars (e.g. Hayward, Hambrick, 1997; Mulherin, Boone, 2000; Seth, et al., 2002) have claimed that managers are affected by hubris and eventually may overpay for target firms by mistakenly presuming that their managerial abilities in gaining synergy outpace those of others. For example, when performance is below the aspirations or expectations, managers often tend to engage in high-risk behaviors (Mishina, et al., 2010) and tend to make acquisitions which are not fully assessed and thus often yield undesired outcomes (Haleblian, et al., 2006).

Case studies from the Israeli high-tech sector

The sample consists of four cases from the Israeli high-tech sector focusing on human biases as an explanation for M&A failure. The aim of this analysis is to identify elements of planning fallacy. The cases are presented in below four tables. Each case is presented in a separate table. Each table has the same structure and presents a case in three following columns: the M&A process, why does M&A fail?, and cognitive biases.

The most frequent cognitive biases in the investigated cases are: herding instinct (Boxee – Samsung, Fast – Aladdin, Lannet – Madge) and confirmation bias (Boxee – Samsung, Fast – Aladdin, Lannet – Madge). There are three cognitive biases presented in 50% of the sample: overoptimism (Boxee-Samsung, Fast-Aladdin), sunk-cost effects (Boxee – Samsung, Fast – Aladdin), and bias towards success (Fast – Aladdin, Miracle). The rest of observed cognitive biases are present only in separate cases: overconfidence (Lannet – Madge), overreliance on past performance (Fast – Aladdin), and bias toward experts (Miracle).

A start-up needs to remain a cutting edge entity in technological innovation, therefore it must create innovative solutions in a limited time frame that attract perceived customers' attention as a producer of competitive advantage. In those cases where young entrepreneurial managers are pursuing an acquisition, it might result in wrong strategic decisions that are related to planning fallacy. On the other hand, the buyers are under pressure to speed-up the creation and adoption of radically new technologies, which after few years probably might be replaced by a new generation and become obsolete. A start-up is therefore a suitable target that can produce and test the feasibility of hundreds of possibilities for a new business idea, but at the same time in doing that, allows the opportunity to make wrong decisions that often end up as failures, by overestimating the added value of the acquisition.

Table 1 Case 1: Boxee - Samsung

M&A case	Description	The M&A process	Why does M&A fail?	Cognitive biases
Boxee (an Israeli start-up company) was acquired by Korean Samsung. Period: 2012-2013	The idea was to disconnect from the big networks to the TV Ethernet. A streamer they have developed connects TV to the home computer with	Started in 2003 and was sold to Samsung in 2012. Invented a breakthrough technology which "cut the cables". Offered an attractive way to	Ahead of its time Boxee found eager adopters in hipsters, but they weren't enough to increase sales. Cancelled the product and announced an entirely new product, the Boxee TV, in October 2012. Cashed out, selling its assets to Samsung. Two years later Samsung is laying off the entirety of the Boxee team. It has good ideas and good performance. The main	A planning fallacy, over optimism combined with sunk-cost effects, herding instinct and confirmation bias.

	connectivity to network contents. Competitors: Hulu, Apple, Google TV and Netflix.	stream online videos to a television and to see what friends were viewing.	problem was that sales didn't reach to enough customers but only to a niche users market. The founders challenge was to attract, change and lead a technical revolution. They failed in their efforts to make Boxee a mainstream leader with features, qualities and an attractive product price. Time to market estimation was optimistic together with R&D high expenses and changes in hardware for new versions.	
--	---	--	--	--

Source: authors' compilation based on Ingraham (2015) and Cohen (2015).

Table 2 Case 2: Fast - Aladdin

M&A case	Description	The M&A process	Why does M&A fail?	Cognitive biases
German company Fast was acquired by the Israeli company Aladdin. Period: 1995-1997	Aladdin was one of the most successful Israeli startups, established in 1985 with the objectives to market software programs and develop application tools for software protection. Fast established in 1985 had a slower rate of growth than its competitors (Aladdin, Rainbow).	By 1995, Aladdin had already made five M&As outside Israel and wanted to become a leader in the European market. Aladdin decided in 1995 to merge with its competitor Fast. In 2008 Safenet acquired Aladdin.	The relationship between the two was established only at the highest level, and Fast's CEO joined the Aladdin board. Employees were not informed about the merger and uncertainty surrounding the implication. Aladdin's managers had doubts about the merger because they prefer to invest in new products. Competitors were contacting Fast distributors attempting to persuade them to leave it. In reality, there were some "teacher's syndrome" manifestations meaning that acquired employees lost their sense of belonging, confidence and national stereotypes ("square" vs "improvisers"). The acquisition process did not provide sufficient time for in-depth examination of possible obstacles to integration. No assessment was made as to difficulties expected in implementing the merger.	A planning fallacy, over optimism combined with sunk-cost effects, herding instinct and confirmation bias. Behavior can be explained by bias towards success, e.g.: overreliance on past performance.

Source: authors' compilation based on Weber and Tarba (2011).

Table 3 Case 3: Lannet - Madge

M&A case	Description	The M&A process	Why does M&A fail?	Cognitive biases
The merger between Lannet (Israeli) and Madge (British) high-tech companies. Period: 1995-1997	Madge Networks NV, before the merger, was a supplier of computer network solutions. Competitors were IBM, 3Com, and Bay Networks in ATM market. Lannet developed, produced, and marketed local area network (LAN) & internet products for ATM technology. Lannet was a perfect partner. The acquisition announcement described the deal as a merger to give Lannet employees a good feeling.	Firstly done- the name 'Lannet' was removed. After clashes- Madges' management concluded that it was best to allow Madge-Israel to become an independent division in its decisions- it was the merger break-up. A company called 'Lannet-Israel' was registered in the Netherlands as Madge's division. In 1998 Lannet was acquired by Lucent Technologies.	In Lannet employees could approach senior management at any time to present problems, suggest possible solutions. Decisions were made quickly and informally. In Madge the hierarchy was always acknowledged and decision making was centralized. The differences between the organizational cultures, the need for the acquired company and of its principals to retain their autonomy were not investigated. Cultural clashes emerged following the choice of the post-merger integration approach. Lack of synergy realization happened because no prior planning was done. In sum, significant differences (that during the process were anticipated) in corporate culture existed between Madge and Lannet. No evaluation was made of the likely reactions of competitors, customers, suppliers, and distributors.	Using prior planning, it is possible to avoid superfluous costs. Without such a plan potential synergy melts away- a case of planning fallacy, confirmation bias, overconfidence and herding instinct.

Source: authors' compilation based on Weber, Tarba and Bachar (2012).

Table 4 Case 4: Miracle

M&A case	Description	The M&A process	Why does M&A fail?	Cognitive biases
Miracle established as an Israeli merger of five Israeli IT companies. Period: 1998-1999	Miracle, a prominent NASDAQ-listed, Israel-based global information technology firm specializing in outsourced systems integration and	The integration was planned by a task force (top management team of the acquired firms and an external consulting firm): "We decided that we won't	This case represents a complicated situation in which founders' vision and goodwill were misinterpreted by an ambitious management team in order to create a powerful business entity. Predictions about how much time will be needed to complete the task display an optimism bias regardless of customers', employees'	It was an attempt to force a unified firm identity, often through clashes of identity and culture. From the beginning it

	<p>application development, software and consulting, quality assurance, and training. Miracle came into being in several stages in 1998–1999, as a group of U.S. institutional investors.</p>	<p>waste our resources and efforts on integration in stages (...). We realized that we have enough firepower to become a meaningful actor. So we merged them all, with an idea that the whole is stronger than the parts.”</p>	<p>and managers’ attitudes and emotions. Management rejected justifications for actions or activities on the grounds that these were practices from the pre-merger firms. The data reveal boundary negotiation dynamics on the part of employees, management, or both concerning the implementation of best practices, transfer of information, assessment of performance and success, and the assertion of ownership and a strategic approach. TMT recommended appointing Jupiter’s chief executive officer as CEO of Miracle but the board chose an external candidate. A group of senior managers left. In 2004, the premerger identities were still in evidence.</p>	<p>was a planning fallacy case. Biases towards success (fixed mindset) and toward experts dominated the TMT activities.</p>
--	---	--	--	---

Source: authors’ compilation based on Drori, Wrzesniewski and Ellis (2013).

Beyond that many Israeli entrepreneurs understand that mergers are part of the business cycle for companies seeking to expand. If in the past business people preferred foregoing growth to remain independent, now they realize they need to put personal considerations aside and even merge with companies they had previously considered their bitter rivals.

M&As represent typically a complicated organizational change. Like the projects their results, performance and success are time consuming and dependent on planning, agile implementation, control and careful follow-up. Cultural clashes result in intergroup biases and thinking in terms of “us versus them” (Vaara et al. 2014). This nationalistic bias can give rise to stereotyping, prejudices and xenophobia.

Most of the best practices for designing an M&A organization are well known. But many companies fail to put them into practice. M&A teams include members with unnecessary skills as often as they lack members with essential ones. Too little capacity is a common problem, but inflated teams frequently create issues as well. Nearly two-thirds of underperforming companies lack the capabilities to integrate their acquisitions (Doherty, Ferrer and Rinaudo 2016).

During M&A processes managers experience a sense of power (e.g. overconfidence, optimism, hubris), they do not consider a broad range of cues; they focus too much on the principal goals, disregarding other peripheral sources of information. Company leaders can use a variety of strategies to counter the biases, including stressing that mistakes are learning opportunities, building more breaks into schedules and introducing a decision quality control checklist that can reduce the effect of cognitive biases in an organization (Kahneman et al., 2011).

Conclusions

The acquisition of another business entity is one of the most challenging strategic activities a firm can undertake. Despite the abundance of M&A activity, researchers indicate that many of these deals produce negative returns for the acquiring firm's shareholders. Decisions and selection of target companies for M&A are sometimes based on the imaginary optimism of the acquirer instead of a rational calculation of profit and loss. CEOs sometimes exaggerate the advantages by building success scenarios and by so doing they ignore the failure potential. As a result they promote initiatives that will never remain in budget and time frame.

The size of the organizations is a critical factor in M&A failures. It will work better, with some good success stories, for some small-scale organizations. If you want to get something done, you have to plan: why, where, when, how and so on to figure out how much time and how many resources are required; visualize the steps from the beginning to a successful conclusion. A risk management plan is considered to be a pre-merger "must do" in order to remain flexible and a learning organization.

Creative and innovative high-tech companies, especially start-ups, are usually fast runners with sharp sensors as to market opportunities and environmental chances and changes, but they are not protected from planning fallacy decisions. On the contrary, constant and intensive technological change might cause them to "miss the boat".

Executives can use a variety of procedures to counter the biases, including stressing that mistakes are learning opportunities, building more breaks into schedules and introducing a decision quality control that can reduce the negative effect of cognitive biases in an organization.

List of references

1. Belsky G., Gilovich T. (2000), *Why Smart People Make Big Money Mistakes and How to Correct Them*, New York: Fireside.
2. Cohen S. (2015), *The raise and the fall of Boxee*, Yediot Aharonot. <https://sagicohen.wordpress.com/2015/12/20/boxee-avner-ronen>
3. Doherty R., Ferrer C., Rinaudo E.K. (2016), *Building the right organization for mergers and acquisitions*. „The McKinsey Quarterly”, September.
4. Drori I., Wrzesniewski A., Ellis S. (2013), *Boundary negotiation and identity formation in post-merger integration. One out of many?*, “Organization Science”, Vol. 24, pp. 1-25.
5. Friedman Y., Carmeli, A. Tishler, A. Shimizu, K. (2015), *Untangling micro-behavioral sources of failure in mergers and acquisitions: a theoretical integration and extension*, „The International Journal of Human Resource Management”, pp.1-31.
6. Gino F., Staats B. (2015), *Why Organizations Don't Learn*, „Harvard Business Review”, November, pp.110-118.
7. Halebian J., Kim J., Rajagopalan N. (2006), *The influence of acquisition experience and performance on acquisition behavior: Evidence from the U.S. commercial banking industry*, „Academy of Management Journal”, Vol.49, pp.357-370.
8. Hayward M.L.A., Hambrick D.C. (199), *Explaining the premiums paid for large acquisitions: Evidence of CEO hubris*, „Administrative Science Quarterly”, Vol.42, pp.103-127.
9. Hitt M.A., Harrison, J.S. Ireland, R.D. (2001), *Mergers and Acquisitions: A Guide to Creating Value for Stakeholders*, New York: Oxford University Press.
10. Ingraham N. (2015), *Boxee is finally dead, and Samsung killed it*, “The Verge”. <http://www.theverge.com/2015/8/5/9103949/samsung-finally-killed-boxee>

11. Iyer D.N., Miller K.D. (2008), Performance feedback, slack, and the timing of acquisitions, „Academy of Management Journal”, Vol.51, pp. 808-822.
12. Kahneman D. (2011), Thinking, Fast and Slow, New York: Farrar, Straus and Giroux.
13. Kahneman D., Lovallo D., Sibony O. (2011), Before you make that big decision..., “Harvard Business Review”, June, pp.50-60.
14. Kahneman D., Tversky A. (1979), Intuitive prediction: biases and corrective procedures. “TIMS Studies in Management Science”, Vol.12, pp.313–327.
15. King D.R., Dalton D.R., Daily C.M., Covin J.G. (2004), Meta-analyses of post-acquisition performance: indications of unidentified moderators. „Strategic Management Journal”, Vol.25, pp.187-200.
16. Lovallo D., Kahneman D. (2003), Delusions of success: how optimism undermines executives’ decisions, “Harvard Business Review”, July.
17. Mishina Y., Dykes B.J., Block E.S., Pollock T.G. (2010), Why ‘Good’ Firms Do Bad Things: The Effects of High Aspirations, High Expectations, and Prominence on the Incidence of Corporate Illegality, “Academy of Management Journal”, Vol.53, pp.701-722.
18. Mulherin H.J., Boone A.L. (2000), Comparing acquisitions and divestitures, „Journal of Corporate Finance”, Vol.6, pp.117–139.
19. Olejniczak K., Śliwowski P. (2015), Towards Behaviorally Informed Public Interventions, „Management and Business Administration. Central Europe”, Vol.23, no.2, pp.61–91.
20. Powell T.C., Lovallo D., Fox C.R. (2011), Behavioral strategy, “Strategic Management Journal”, Vol.32, pp.1369-1386.
21. Schoenberg R. (2006), Measuring the performance of corporate acquisitions: An analytical comparison of alternative metrics, „British Journal of Management”, Vol.17, pp.361-370.
22. Senor D., Singer S. (2011), Start-up Nation. The Story of Israel’s Economic Miracle. New York: Twelve.
23. Seth A., Song K.P., Pettit R.R. (2002), Value creation and destruction in cross-border acquisitions: An empirical analysis of foreign acquisitions of U.S. firms, „Strategic Management Journal”, Vol.23, pp.921-940.
24. Simon H.A. (1976), Administrative Behavior: A Study of Decision Making Processes in Administrative Organization. New York: The Free Press.
25. Szytko A. (2012), Motywy M&A – szerokie możliwości rozwoju przedsiębiorstw poprzez fuzje i przejęcia (2012), „Przegląd Organizacji”, Nr 3, s.18-22.
26. Vaara E., Junni P., Sarala M. R. (2014), Attributional tendencies in cultural explanations of M&A performance, “Strategic Management Journal”, Vol. 35, pp.1302-1317.
27. Weber Y., Tarba S. (2011), Exploring integration approach in related mergers: Post-merger integration in the high-tech industry, “International Journal of Organizational Analysis”, Vol.19, pp. 202-221.
28. Weber Y., Tarba S., Bachar Z. (2012), The effects of culture clash on international mergers in the high tech industry. World Review of Entrepreneurship, “Management and Sustainable Development”, Vol. 8, pp.103-118.
29. Yim S. (2013), The acquisitiveness of youth: CEO age and acquisition behavior, „Journal of Financial Economics”, Vol.108, pp.250-273.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2018.

Я. Половчек , О. Закс

УПРАВЛІННЯ КОГНІТИВНИМИ УПЕРЕДЖЕННЯМИ В ІЗРАЇЛЬСЬКОМУ ВИСОКОТЕХНІЧНОМУ СЕКТОРІ М&А

Мета: Метою даного дослідження було виявити роль когнітивних упереджень при невдачах злиттів та поглинань. Процес прийняття рішень в рамках М&А не є чисто раціональним. На нього впливає так звана помилка планування, яка є концепцією, що містить кілька когнітивних упереджень, описаних у літературі.

Дизайн/методологія/підхід: При здійсненні дослідження застосовано аналіз прикладних досліджень ізраїльського високотехнологічного сектора. Дослідження носять якісний характер і базуються на вторинних даних.

Висновки: Рішення та вибір цільових компаній для М&А часто базуються на уявному оптимізмі покупця замість раціонального розрахунку прибутку та збитку. Генеральні директори іноді перебільшують переваги, будуючи сценарії успіху, і таким чином вони ігнорують потенціал відмови. Як наслідок, вони сприяють ініціативам, які ніколи не будуть втілені в реальність.

Практичні наслідки: Керівники повинні використовувати різні стратегії для протидії когнітивним упередженням, вводячи відповідний перелік контролю якості рішень, який може зменшити вплив когнітивних упереджень в організації.

Оригінальність/цінність: Стаття сприяє розумінню сутності помилок при здійсненні М&А за допомогою концепції планової помилки.

Ключові слова: когнітивні упередження, помилки планування, злиття та поглинання.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Балабанова Н.В.** – кандидат наук з державного управління, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Беззубченко О.А.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Бодрова К. А.** – магістр, *Маріупольський державний університет*
- Бондаренко О.Г.** – магістр, *Маріупольський державний університет*
- Булатова О.В.** – доктор економічних наук, професор, *Маріупольський державний університет*
- Дарменко В.В.** – магістр, *Маріупольський державний університет*
- Дергачова В.В.** – доктор економічних наук, професор, *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*
- Закс О.** – кандидат наук, *Єрусалимський коледж Хадасса, (Ізраїль)*
- Захарова О.В.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Іноземцева М.Г.** – магістр, *Маріупольський державний університет*
- Карпенко О.І.** – аспірант, *Маріупольський державний університет*
- Кислова Л.А.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Крамчанінова М. Дж.** – кандидат економічних наук, доцент, *Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*
- Луценко І. С.** – кандидат економічних наук, доцент, *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*
- Макогон Ю.В.** – доктор економічних наук, професор, *Маріупольський державний університет*
- Марена Т.В.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Мацука В.М.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Осипенко К.В.** – кандидат економічних наук, *Маріупольський державний університет*
- Панченко В.Г.** – кандидат історичних наук, докторант, *Маріупольський державний університет*
- Писар Н.Б.** – кандидат економічних наук, доцент, *Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*
- Половчек Я.** – кандидат економічних наук, кафедра стратегії та політики міжнародної конкурентоспроможності, *Познаньський університет економіки та бізнесу, (Республіка Польща)*
- Севастьянов С.Є.** – студент, *Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*
- Сухова К.В.** – магістр, *Маріупольський державний університет*
- Федоров Е.В.** – аспірант, *Маріупольський державний університет*
- Ченуша О.С.** – здобувач кафедри менеджменту, *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

CONTRIBUTORS

- Balabanova N.** – PhD in Public Administration, Associate professor, *Mariupol State University*
- Bezzubchenko O.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Bodrova K.** – Master's degree student, *Mariupol State University*
- Bondarenko O.** – Master's degree student, *Mariupol State University*
- Bulatova O.** – Doctor of Economic Sciences, Professor, *Mariupol State University*
- Chenusha O.S.** – post-graduate student of management department, *National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*
- Darmenko V.** – Master's degree student, *Mariupol State University*
- Dergachova V.** – Doctor of Economic Sciences, Professor, *National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*
- Inozemtseva M.G.** – Master's degree student, *Mariupol State University*
- Fedorov E. V.** – post-graduate student, *Mariupol State University*
- Karpenko O. I.** – post-graduate student, *Mariupol State University*
- Kramchaninova M.J.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*
- Kyslova L.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Lutsenko I.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*
- Makohon Yu.V.** – Doctor of Economic Sciences, Professor, *Mariupol State University*
- Marena T.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Matsuka V.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Osipenko K.V.** – PhD in Economic Sciences, *Mariupol State University*
- Panchenko V.G.** – PhD in history, post-PhD, *Mariupol State University*
- Polowczyk J.** - PhD, Professor, *Poznan University of Economics and Business, Poznan, Poland,*
- Pysar N.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*
- Sevastyanov S.E.** – student, *Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*
- Sukhova K.** – Master's degree student, *Mariupol State University*
- Zakharova O.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Zaks O.** – PhD, *Jerusalem Hadassah College*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками

групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України;

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив)

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 10 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком *Список використаної літератури* і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/index.php>. Для транслітерації російського тексту – систему Держдепартаменту США ([http://shub123.ucoz.ru/Sistema transliterazii.html](http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)) (див. відповідний Зразок);

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у науко метричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

**ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У 1991–2010 РР.**

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст статті

.....

.....

.....

.....

Список використаної літератури

1.
2.
3.

Стаття надійшла до редакції __.__.20__

B. Prishchepa

**MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH
OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010**

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyse the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their

development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: *Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.*

Зразок

Для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського
державного університету» статтю

_____ назва статті

Відомості про Автора:

	<i>Українською мовою</i>	<i>Російською мовою</i>	<i>Англійською мовою</i>
Прізвище			
Ім'я			
По-батькові			
Посада			
Назва установи / навчального закладу			
Науковий ступінь			
Вченезвання			
Контактні телефони, E-mail:			
Домашня адреса			

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По-батькові	
Науковий ступінь	
Вченезвання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

**Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати
свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та
ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки
МДУ)**

_____ підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до
опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не
передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну
інформацію.

_____ дата

_____ / підпис

_____ / П.І.Б.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний
університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА
ВИПУСК 16

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ. наук., проф. К.В. Балабанов

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.е.н., проф. Ю.І. Чентуков

Заступник відповідального редактора – д.е.н., проф. В.Я. Омельченко

Відповідальний секретар – к.е.н., доц. О.А. Беззубченко

Засновник Маріупольський державний університет 87500,
м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.:(0629)53-22-59, e-mail: msuj_e@mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення № 180/18

Видавець «Видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015 р.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей